Gordon KERR

Çeviren: Şükrü Alpagut

KISA ÇİN TARİHİ

SAY

KISA ÇİN TARİHİ

Gordon Kerr
Glasgow Üniversitesi'ni bitirdi. Waterstones ve Bloomsbury yayınevlerinde çalıştıktan sonra yazarlık kariyerine başladı. *A Short History of Europe* (Kısa Avrupa Tarihi) ve *A Short History of Africa* (Kısa Afrika Tarihi) gibi kitaplar kaleme aldı. Dorset ve Fransa'da yaşıyor.

Şükrü Alpagut
1954 yılında Tokat'ta doğdu. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Eğitim Fakültesi İngilizce Bölümü'nden 1977'de mezun olduktan sonra öğretmenlik, çevirmenlik, çeşitli yayınevlerinde editörlük ve yayın yönetmenliği yaptı. Başlıca çevirilerinden bazıları şunlardır: *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri* (Erich Fromm), *Saydam Şeyler* (Vladimir Nabokov), *Sınıftan Kaçış* (Ellen Meiksins Wood).

Gordon Kerr

KISA ÇİN TARİHİ

İngilizceden çeviren:
Şükrü Alpagut

say

Say Yayınları
Tarih

Kısa Çin Tarihi / Gordon Kerr
Özgün adı: *A Short History of China*

© Gordon Kerr 2013
Bu çeviri "Rights People, London" aracılığıyla yayımlanmıştır.

Türkçe yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0854-2
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Şükrü Alpagut
Editör: Sinan Köseoğlu
Kapak ve sayfa tasarımı: Gülizar Ç. Çetinkaya

Baskı: Yıldız Mücellit Matbaacılık
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç Çarşısı
Apt. No:3/4 Zeytinburnu/İstanbul
Tel: 0212 613 17 33
Sertifika No: 46025

1. baskı: Say Yayınları, 2021

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari
www.instagram.com/sayyayincilik

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 7
1 Orta Krallık'ın Coğrafyası 11
2 Cilalı Taş Çağı ve Erken İmparatorluklar 15
3 Karışıklık, Yeniden Birleşme ve Altın Çağ 49
4 Kaos, Yatıştırma ve İstila 65
5 Toparlanma ve İmparatorluğun Sonu 79
6 Devrim Öncesi 135
7 Köklü Reformdan Küresel Süper Güce 161
SONSÖZ: Çin Yol Ayrımında 181
TEŞEKKÜR 184
EK OKUMA ÖNERİLERİ 185
DİZİN 186

Kardeşim Bill Kerr'e

Giriş

Kesintisiz dört bin yıllık tarihiyle Çin, dünyanın en eski uygarlıklarından biri olmasının yanı sıra, en iyi belgelenmiş uygarlıklarından da biridir. Çin tarihi ta Shang (Şang) Hanedanı döneminde (ykl. MÖ 1700–1046) yazıya dökülüyordu; hatta Şang'dan bile önce hüküm sürmüş Xia (Şia) adlı bir hanedanın tarihi, *Büyük Tarihçinin Kayıtları* ve *Bambu Vakayinameler* olarak bilinen iki büyük eserde kaydedilmiştir. Çin'in siyasal sistemi, hanedanlık olarak bilinen kalıtsal monarşilere kolaylıkla ayrılabilir; 1911'de Çing (Qing) Hanedanının yıkılmasına ve Çin'de cumhuriyet kurmaya yönelik ilk çabalara kadar bu hanedanlar birbiri ardına hüküm sürmüştür.

O tarihe kadar 557 imparator gelip geçti. Bazıları aydın, kültürlü ve insancıl kişilerdi, ama bazıları da tarihe acımasız, zalim ve aşağılık figürler olarak geçti. Bunlar sıklıkla da yetersiz kişilerdi; Ejderha Tahtına oturanların pek çoğunun başına bela kesilen bürokratik seçkinleri denetim altına almanın yanı sıra, adil ve etkili şekilde vergi toplamanın da imparatorun yeteneğine bağlı olduğu bir ülke için bu bir felaketti.

Gerek Çin Seddi'nin kuzeyindeki bozkırlardan gelen yağmacı ordular olsun, gerekse yakın yüzyıllarda büyük bir

açlıkla Çin'i aralarında paylaşma emeli güden Almanya, Britanya, Fransa ve Japonya gibi paragöz ülkeler olsun, yabancıların etkisi ve hırsı nedeniyle Çin sık sık yıkıma uğramıştır. Doğa olayları da yapacağını yapmıştır: Taşkın sularını ve büyük ırmakları denetim altına almak için pek çok zeki insanın gösterdiği çabalara rağmen, sel ve kıtlık yüzyıllarca Çin'de doğal döngünün bir parçası olmuştur.

Yine de Çin kültürü, en karanlık zamanlarda bile, ayakta kalmayı her zaman başarmıştır. Önceki Qin (Çin) Hanedanınca onlarca yıl önce imha edilmiş olan Konfüçyüsçü klasiklerin, Han Hanedanı dönemindeki âlimlerce ezbere dayanılarak yeniden inşa edilmesine şaşırmamak mümkün değildir. Kültürün böylesine büyük bir inatla yaşamayı sürdürmesinin bir nedeni, Çin halkının, bu ülkenin her şeyin merkezi olduğu (onların tanımıyla, Orta Krallık ya da "Gök'ün Altındaki Her Şey" olduğu) konusunda duyduğu olağanüstü inançtı. Bu halk, onlarca yıl boyunca umarsız savaşlar verirken bile, Han Çinlisi olmanın bilinciyle birliğini korudu ve her zaman yeniden birleşmeye, imparatorluğunu yeniden bütünleştirmeye uğraştı.

Yüzlerce yıl boyunca kültürünü, bilimini ve teknolojisini geliştirip yetkinleştiren Çin, Batı'yı çok geride bıraktı, hayret verici buluşlara ve ilerlemelere Batı'daki benzer yeniliklerden çok önce imza attı. Pusulanın, barutun ve hem tahta kalıp hem de hareketli dizgi tipi matbaanın (Johannes Gutenberg'den birkaç yüzyıl önce) icadı Çinlilere atfedilebilir. Kâğıt yapımı ilk kez Çin'de geliştirildi ve devletçe çıkarılan ilk kâğıt paranın Song Hanedanı döneminde (960–1279) basılmasını sağladı. Çinliler, MÖ 5. yüzyılda ileri metalürji teknolojisi kullanıyorlardı; yüksek fırın ve döküm ocağı da buna dâhildi. Çinliler, suyla çalışan saat makinelerinde kaçış mekanizmasını 8. yüzyılda ve sonsuz zincir tahrikli güç aktarım

sistemini 11. yüzyılda icat ettiler. Bu liste, müzik teorisinde, matematikte, astronomide kaydedilen ilerlemelerle sonsuza kadar uzayıp gider.

Ne var ki, Çin'in olağanüstü hanedanlık tarihinin sonu gelmez kanlı bıçaklı kavgaları, barış içinde geçen yüzyılların ardından akıl almaz çalkantıların yaşandığı yüzyıllar, imparatorların oğullarınca katledilmesi, imparator adaylarının muhteris dul imparatoriçelerce öldürtülmesi tüm bu sürecin arka planını oluşturuyordu. Sıklıkla şaşırtıcı boyutlara ulaşan ölüm sayıları, yalnızca insan canına pek değer verilmediğini göstermekle kalmayıp, her zaman Çin'in ayırıcı bir özelliği olan çok geniş ve tükenmez insan gücü kaynağını da gösteriyordu.

Sonuç olarak, aynı zamanda hem tuhaf hem de tüyler ürpertici olan bir tarihten etkilenip heyecanlanmamak, Orta Krallık'a egemen olmak isteyen ya da orayı daha iyi bir yer yapmaya çalışan kudretli erkekler ve kadınlar karşısında hayrete düşüp kendinden geçmemek elde değildir. Yeni Çin 21. yüzyıl başında küresel bir süper güç hâline gelirken, ülkeyi bu noktaya taşımış olan büyüleyici tarihi keşfetmenin ve Napoleon Bonaparte'ın ileri görüşlü sözlerini akılda tutmanın tam zamanıdır: "Bırakın Çin uyusun, çünkü uyandığı zaman, dünyayı sarsacaktır."

Not: Bu kitapta, özel adlar için 1982'de uluslararası standart olarak benimsenmiş olan *pinyin* sistemi kullanılmıştır. Açıklık sağlamak için gerek duyulması hâlinde, yer adlarıyla birlikte modern karşılıkları da verilmiştir.

1. BÖLÜM

Orta Krallık'ın Coğrafyası

Çin, doğudan batıya 5.200 kilometreyi ve kuzeyden güneye 5.500 kilometreyi aşan boyutlarıyla dünyanın üçüncü büyük ülkesidir. Bu devasa kara parçası, yerleşime elverişli ırmak vadileri arasında birer duvar oluşturan dağ sıralarıyla birbirine bağlanır. İki büyük ırmak sistemi, yani kuzeyde Sarı Irmak (Huangho) ve ortada Gök Irmak (Yangçe), bu topraklara damga vurur.

Sarı Irmak, Çin'in batısındaki Çinghay Eyaleti'nde bulunan Bayan Har Dağları'ndan doğar ve Çin'in dokuz eyaletinin içinden akar. Tarıma mükemmel ölçüde elverişli olan verimli toprakların olduğu güneydeki tepelik bir bölgeye girmeden önce kuzeydeki çölleri boydan boya geçer. Irmak, bu platoların sonuna ulaşınca, taşıdığı alüvyondan dolayı rengi sarıya dönmüş ve iyice genişlemiş olarak doğuya yönelir ve alüvyonlu ovayı geçerek Bohai Denizi'ne dökülür. Sıklıkla "Çin uygarlığının beşiği" olarak nitelenen bu ırmak, Pekin'in (Beijing) batısındaki Wei Vadisi ile kesişir; burası, kadim Çin kültürlerinin doğum yeri sayılan ve erken dönem Çin tarihinde büyük zenginliğe ulaşan bir bölgedir. Asya'nın en uzun ırmağı olan Gök Irmak'ın debisi, Sarı Ir-

mak'ınkinden daha büyüktür. Çinghay-Tibet Platosu'ndaki buzullardan doğan ırmak, doğuya doğru akarak Çin'in güneybatı, orta ve doğu kesimlerinden geçip, Şangay'da Doğu Çin Denizi'ne dökülür. Çin Halk Cumhuriyeti nüfusunun yaklaşık üçte biri bu ırmağın havzasında yaşar.

Bu ırmakların içinden aktığı bölgeler, doğal olarak birbirinden her yönüyle farklıdır. Kuzeyde iklim daha soğuk, arazi ise daha düz ve daha kıraçtır. Tarım mevsiminin daha kısa olduğu bu bölge, buğday ve akdarı gibi ürünlerin yetiştiği alkali topraklara sahiptir. Sarı Irmak'ın kuzeyindeki alan, sulamasız tarım yapılabilmesine yetecek miktarda yağış almaz. Sarı Irmak'ın toplayıp getirdiği mil, akarsu yatağının yükselmesine yol açarak, taşkınların meydana gelme olasılığını artırır; yüzlerce yıldan beri köylüler ve hükümetler, suyu yatağında tutmak için setler inşa etmişlerdir. Yine de taşkın meydana geldiği zaman, çok yıkıcı olur, geniş arazileri sular altında bırakır. Yangçe dolayında hava daha ılık ve daha nemlidir, 150 santimi aşan yıllık yağış miktarı, bu bölgeyi pirinç tarımına ve çift ürün ekimine özellikle uygun hâle getirir. Yangçe'nin büyük bölümünün taşımacılığa uygun olması, güneyde su yoluyla seyahatin kuzeydekinden daha yaygın olmasını sağlamıştır.

Büyük fiziki yüzey şekilleri Çin'i dünyadan ayırır. Avrasya üzerinden Ukrayna'ya uzanan ve ürün tarımından çok hayvancılığa elverişli olan İç Asya'nın çayırlık düzlükleri, bozkırlar, kuzeyde yer alır. Bu bölgelerde, Çinlilerin geleneksel düşmanları (Moğollar ve Hunlar gibi göçebe halklar) yaşar. Kurak çöller, Çin'i bu topraklardan ayırır. Güney ve Orta Çin'in batısında ise ulu dağlarla kaplı Tibet bölgesi vardır; güney doğuda ise ormanlık dağ kolları ve sık ormanlar yer alır. Kıyı açıklarında, yay şeklinde bir adalar dizisinin koruduğu Güney ve Doğu Çin Denizleri, ötesinde ise Büyük Okyanus uzanır.

Bu yalıtılmışlık, 19. yüzyıla kadar Çin tarihinde ve Çinlilerin dünyaya bakışında önemli bir faktördü. Binlerce yıl boyunca Çinliler, okyanuslarla, yüksek dağlarla ve verimsiz çöllerle kuşatılmış olan ülkelerini, "Gök'ün Altındaki Her Şey" (*tianzi*), yani tüm yeryüzü ve uygarlığın merkezi olarak gördüler.

2. BÖLÜM

Cilalı Taş Çağı ve Erken İmparatorluklar

Tarih Öncesi

İlk insanlar (*Homo erectus*), Çin alt kıtasına ilk kez Buzul Çağı'nda Afrika'dan ve Batı Asya'dan yayılarak ulaştı. Pekin İnsanı (*Sinanthropus pekinensis*), en iyi bilinen *Homo erectus* örneğidir; 1920'li ve 1930'lu yıllarda Pekin'in güneyindeki Çukutien'de yapılan kazılarda bulunan fosil kalıntılarına bu ad verilmiştir. Bugünkü tahminlere göre, 680.000 ya da 780.000 yıl önce yaşamış olabilir. Çukutien'de, araç-gereç kalıntılarının yanı sıra, kırk beş erkek, kadın ve çocuğun kemikleri bulundu. Pekin İnsanı, dış görünüşüyle kuyruksuz maymunu andırıyordu, ama belki de temel konuşma becerilerine sahipti ve nesneleri çekip çevirmek için ellerini kullanıyordu. Kalıntılar, mağaralarda ve insanın sığınabileceği yerlerdeydi. *Homo sapiens* (modern insan olarak kabul etmeyi yeğlediğimiz varlık), Doğu Asya'ya yaklaşık 100.000 yıl önce geldi. Çukutien'deki Yukarı Mağara'da bulunan kalıntılar, yaklaşık 50.000 yıl önce yaşamış daha ileri bir varlığa aitti. Bu varlığın alet yapımı belirgin bir ilerleme gösteriyordu, daha etkili bir

yongalama yöntemiyle, taş alet ağızlarının keskinliği artırılmıştı. Giysi yapmak amacıyla hayvan derilerini dikmek için artık kemik iğneler kullanan bu insanlar, avcılığın ve balıkçılığın yanı sıra, meyve, yemiş ve yenilebilen bitki kökü toplayıcılığı da yapıyorlardı.

MÖ 5000 yılına gelindiğinde, Çin'deki ırmak vadilerinin birçoğunda köy yerleşimlerinde yaşayarak tarımla uğraşan, çanak-çömlek ve dokuma işleri yapan Neolitik kültürler ortaya çıkmıştı. İklim değişikliği sonucunda havanın daha ılık ve daha nemli bir hâl alması, tarımın gelişimini kolaylaştırmıştı. Bu durum, kalıcı yerleşimlerin ve toplumsal örgütlenmenin artmasına yol açtı. İnsanlar, çamurdan yapılmış ve çatısı sazla kaplanmış arı kovanı şeklindeki kulübelerin ve toprağa kazılmış çukur konutların oluşturduğu köylerde yaşıyorlardı. Gök Irmak havzasında MÖ 5000 gibi erken bir dönemde pirinç yetiştiriliyordu; diyete takviye olarak balık ve su bitkileri tüketiliyordu. Ülkenin pirinç tarımı yapılmayacak kadar soğuk ve kurak olan kuzeyinde ana tarımsal ürün, darıydı. Hayvanların evcilleştirilmesi Neolitik dönemde başladı. O zamanlar ovalarda yumuşak tüylü mamutlara ve yabani atlara rastlanabilirken, dağlarda kaplanlar ve ayılar dolaşıyordu. Hayvanlar avlanıyor, bazıları yemek için öldürülüyor ve bazıları canlı bırakılıyordu. İlkel insan, hayvancılık becerilerini öğrendi; pratik amaçlarla köpek, domuz, sığır, koyun, tavuk, at gibi hayvanlar evcilleştirildi. Yiyecekleri ve içecekleri saklamak için, en belirgin olarak Sarı Irmak'ın Büyük Kıvrım bölgesinde çanak-çömlek yapılıyordu; burada mor ya da siyah çizgilerle süslenmiş kırmızı toprak çanak-çömlekler bulunmuştur.

Çanak-çömlek tasarımlarının ve şekillerinin yayılmasından açıkça görüldüğü gibi, geç Neolitik dönemde farklı kültürler birbirleriyle temasa geçiyordu. Elbette bu, topluluklar arasında sürtüşmelere de yol açtı. Silah yapmak için metal

kullanılmaya başlandı ve yerleşim yerlerinin çevresine savunma duvarları inşa edildi. O döneme kadar bir tür hiyerarşinin geliştiği ve kabile şeflerinin adamlarını savaşa soktukları varsayılabilir. O dönemde uygulanan insan kurban etme ayinlerinden açıkça görüldüğü gibi, dinsel seçkinler de ortaya çıkıyordu. Tanrıların veya ataların öfkesini yatıştırma ya da salt dinsel seçkinlerin gücünü vurgulama yolu olarak görülen bu tür ayinlerde tutsaklar kurban edilirdi. Gösterişli gömme törenleri de bazı bireylerin toplumsal olarak diğerlerinden daha yüksek konumda olduklarını göstermektedir.

Üç Hükümdar ve Beş İmparator (ykl. MÖ 2852–2070 Arası)

İnsanlar, korunmak için bir araya gelip kabileler ya da klanlar oluşturdular ve bu klanlar, sürülerini, otlaklarını, avlaklarını ve yerleşim yerlerini düşmanlarından korumak için başka klanlarla ittifak kurdular. Sarı İmparator olarak da bilinen ve söylenceye göre MÖ 2697 ila 2597 ya da MÖ 2696 ila 2598 arasında hüküm süren efsanevi kabile şefi Huangdi, bu tür ittifakların biri sonucunda ortaya çıktı. Huangdi, Üç Hükümdar ve Beş İmparator olarak bilinen, yaklaşık MÖ 2700 ila 2100 arasında yaşadığı söylenen yarı mitolojik hükümdarlar ve kültür kahramanları grubundan bir kişiydi. Bunlar, söylenceye göre, sihirli güçleriyle, bilgileriyle ve yenilikleriyle Çin'in ilkellikten çıkıp çok gelişkin bir toplum hâline gelmesine katkıda bulunan birer yarı tanrıydı. Bunların çok uzun bir ömür sürdükleri ve yönetimleri altında kalıcı bir barış dönemi getirdikleri söylenir. Ayrıntılar kaynaktan kaynağa değişiklik göstermekle birlikte, ailenin kuruluşu ve hayvanların evcilleştirilmesi, Öküz Terbiyecisi Fu Xi'ye atfedilir; sabanı ve çapayı icat etme şerefi, İlahî Çiftçi Şennong'a verilir; büyük

olasılıkla Fu Xi'nin karısı ya da kız kardeşi olan Nüwa, insan soyunun yaratıcısı olarak görülür.

Sıklıkla Huaxia soyunun (Çin ulusunun) atası olarak anılan Huangdi'nin yayı ve oku icat ettiği, Sarı Irmak ovasını halkına kazandırdığı söylenir. Söylenceye göre, Huangdi, MÖ 21. yüzyılın kesin bilinmeyen bir yılında, Çin tarihindeki ilk meydan savaşı olan Banquan Savaşı'nı yaptı; Han dönemi Çin uygarlığının temeli olan Huaxia kabilesinin oluşumu, bu meydan savaşına bağlanır.

Bu devir, toplumun Cilalı Taş Çağı'ndan (Neolitik) Tunç Çağı'na ilerlediği bir geçiş dönemiydi ve taş aletlerin yerini metalden yapılma alet edevat almaya başladı. Çiftçilik artık iyiden iyiye gelişmişti ve çiftçiler, arazilerini suya kavuşturmak için sulama teknikleri kullanıyorlardı. İpek üretiliyor ve ev inşaatında kereste kullanılıyordu. Arabaların, teknelerin kullanılmasıyla ulaşım da gelişiyordu ve yazılı bir dil yaratma çabasının ilk işaretleri beliriyordu.

Xia (Şia) Hanedanı (ykl. MÖ 2070–1600 Arası)

Yaklaşık MÖ 2000'de daha gelişmiş bir Tunç Çağı uygarlığı ortaya çıktı. Bu uygarlık, atı evcilleştirdi, yazı kullanmaya başladı, metalleri işledi ve toplumun hem siyasal hem de dinsel olarak tabakalara ayrılmasına, böylece bazı ailelerin zenginleşip güçlenmesine yol açan ürünler üretti. Bu ailelerden biri, *Zhushu Jinian* (Bambu Vakayinameler), *Shujing* (Belgeler Kitabı), *Shiji* (Büyük Tarihçinin Kayıtları) gibi saygın antik tarihsel kayıtların bahsettiği en eski aile olan ve MÖ 3. binyıl sonunda egemen bir hanedan olarak ortaya çıktığı düşünülen Xia (Şia) ailesiydi. Xia, MÖ 2. binyılın ortasına kadar hüküm sürecekti. Bununla birlikte, önemle işaret etmek gerekir ki, Çin'de dayanıklı bir malzeme üzerine kazınmış ilk yazı sistemi (kehanet kemiği yazıları) MÖ 13. yüzyıla kadar

geliştirilmemiş olduğu için, Xia'nın varlığını kanıtlamak için kullanılabilecek tek yol vardır, o da arkeolojik araştırmadır.

Çin metinlerine göre, Xia hanedanını, efsanevi Beş İmparatordan biri olan Zhuanxu'nun torunu Büyük Yu (ykl. MÖ 2200–2100) kurdu. Çin'deki Büyük Sel efsanesine göre, Kral Yao (ykl. MÖ 2356–2255), krallıktaki su taşkınları sorunlarını çözmesi için Yu'nun babası Gun'a emir verdi. Gun, dokuz yıl boyunca ülkenin her yanında suları denetim altına almak için tasarlanmış toprak setler inşa etti. Ama şiddetli sellerin yaşandığı bir dönemde setler çöktü ve bu proje başarısızlığa uğradı. Yao'nun yerine hükümdar olan Kral Shun, Gun'u idam ettirdi. Shun, Yu'yu babasının işini devralmakla görevlendirdi, ama Yu, daha çok set inşa etmek yerine, akarsu yataklarının diplerini temizletti, böylelikle hem sel sularının rahat akmasını sağladı hem de biraz uzaktaki tarım arazileri için sulama kanalları inşa etti. Bu görevde yaklaşık 2.000 insanla birlikte on üç yıl çalıştı ve en sonunda taşkın sularını denetim altına almayı başardı.

Shang (Şang ya da Yin) Hanedanı (ykl. MÖ 1600–1046 Arası)

Ağırlıklı olarak tarımla uğraşan komşu Shang (Şang ya da Yin) kabilesi, yaklaşık MÖ 16. yüzyılda Xia'yı yenilgiye uğrattı ve neredeyse altı yüzyıl boyunca egemenliğini sürdürdü. Shang Kralı Tang (ykl. MÖ 1675 – ykl. 1646) Xia egemenliğine son vermeye kararlıydı ve bunun için komşu kabilelerle ittifaklar kurdu. Tahtı ele geçirdi ve son Xia kralı Jie'yi (ykl. MÖ 1728 – ykl. 1675) sürgüne gönderdi. Shang hanedanı, Çin'in çok büyük bir bölümüne egemen olamadı, ama çok derin bir etki bıraktı, geliştirdiği teknoloji ve süsleme motifleri Yangçe Vadisi boyunca yaygın olarak benimsendi.

Shang döneminde, tekerlekli araçlar gitgide yaygınlaştı; at-

lar, savaş arabalarını ve kraliyet taşıtlarını çekmek için koşum hayvanı olarak kullanılmaya başlandı. Birçok müzik aletinin icadı Shang'ların eseriydi; Shang gökbilimcileri, Mars'la ve çeşitli kuyrukluyıldızlarla ilgili gözlemler yaptılar. Shang'lar, çanak çömlek, boynuz, yeşim ve başka taşlar üzerine kazınmış yazıların yanı sıra, tunç üzerine kazınmış yazıtlarda da korunmuş olan bir yazı sistemi geliştirdiler. Özellikle, falcılıkta kullanılan kehanet kemikleri (kaplumbağa kabukları, sığırların kürek kemikleri ve başka kemiler) üzerinde bu yazıya rastlanmıştır. Shang'ların beş başkentinden biri olan Anyang yakınlarında 19. yüzyıl sonunda bu kemiklerden binlercesi bulundu; Shang siyaseti, ekonomisi ve dini hakkında yaşamsal bilgiler sağlayan bu kemikler, önceleri efsane ya da mit sayılan şeylerin pek çoğunun doğruluğunu da kanıtladı.

Shang'lar, kurban kaplarından iğnelere ve mızraklara varıncaya kadar çok çeşitli aletler ve silahlar yapmak için tunç kullandılar. Bu, çalışma türlerinin farklılaşmasına ve daha üretken bir toplumun oluşmasına yol açtı. Üretilen artık mallar ticarette kullanıldı ve zanaatçılar belirli alanlarda toplandıkça, kentsel toplulukların gelişmesi hız kazandı. Serpilip gelişen başka toplumlarda olduğu gibi, deniz kabukları para olarak kullanıldı. Shang kentleri, taban genişliği bazen 15 metreyi bulan sıkıştırılmış topraktan yapılma surlarla güçlü şekilde korunuyordu.

Shang zanaatçıları, inceden inceye süslenmiş kocaman tunç ayin kapları yaptılar ve imal ettikleri şarap kâseleri, silahlar gibi ürünlerin büyük bölümü eşsiz kalitedeydi. Bu tür malların üretiminde köleler kullanılıyordu; Shang hükümdarlarının ve ailelerinin saraylarının inşaatında da onlar çalıştırılıyordu. Hükümdar öldüğünde, eşyalarıyla ve (diri diri gömülen) köleleriyle birlikte toprağa veriliyordu; öte dünyada onlara ihtiyaç duyacağına inanılıyordu. Bu tür mezarlar-

da yapılan kazılarda, savaş arabalarının ve araba sürücüsü iskeletlerinin yanı sıra, yeşimden, altından, tunçtan ve taştan yapılmış paha biçilemez değerde sayısız eşya çıkarılmıştır. Bunların boyutu, Shang hükümdarlarının gücünü, on iki metreyi bulan derinlikte çukurlar açmak için yeterli sayıda işçi çalıştırabilme, muazzam mezar odaları inşa edebilme ve sonradan bu yerleri, sıkıştırılmış toprak tabakalarıyla doldurup kapatabilme olanağını kanıtlıyordu.

Bir hükümdarın konumunu garantileyen şey, yalnızca askerî üstünlük değildi. Hükümdar, tanrı Di'ye ve soylu atalara tapınma ayinlerinde rahiplik görevi de yapıyordu. Hükümdar, tanrı Di ile iletişim kurmak için en iyi konumda bulunan bu atalarla iletişim kurmak için yine en iyi konumdaki kişi olduğu için, uygun bir hükümdar kabul ediliyordu.

Düşmanlarına karşı giriştikleri sonu gelmez savaşlar ve hükümdarın kölelerine uyguladıkları zulümler, Shang'ları felakete sürükledi. Yaklaşık MÖ 1046'daki belirleyici ve kanlı Muye Meydan Savaşı'nda, Shang hükümdarının köleleri, düşman Zhou Kralı Wu'nun tarafına geçti. Shang'lar yenildi ve tüm Çinli hükümdarlar içinde en yozlaşmışlardan biri olan zalim, baskıcı son kral Di Xin (Zhou adıyla da bilinirdi; MÖ 1075 ila 1046 arası hüküm sürdü) sarayını ateşe vererek intihar etti.

Zhou (Çou) Hanedanı (MÖ 1046–256)

Batı Zhou: Ykl. MÖ 1046–770

Zhou dönemi, yazılı metinlerin bugüne kadar ulaştığı en eski dönemdir. *Belgeler Kitabı* (*Shujing*) adlı klasik Konfüçyen eser, Çin tarihinin Zhou yorumunu içerdiği iddiasındadır ve Shang'ların yenilgisini, sefih bir hükümdarın yönettiği çürümüş bir devlete karşı bir zafer olarak tanımlar. İlk başta cahil ve hayli geri bir halk olan Zhou kabilesi, Shang'ların çiftçilik

yöntemleri, yazı sistemi ve tunç işleme sanatı da dâhil uygulamalarının ve geleneklerinin birçoğunu benimsedi. Zhou'lar 900 yıl hüküm sürdüler; bu zaman diliminde, entelektüel ve sanatsal bir mükemmellik patlaması dâhil büyük bir değişim meydana geldi.

Kral Wu, Shang'ları yenilgiye uğrattıktan birkaç yıl sonra öldü ve yerine, oğlu Kral Cheng (saltanatı MÖ 1042–21) geçti, ama yaşı çok küçük olduğu için, yönetimi onun adına naip olarak Zhou Dükü üstlendi. Dük, kraliyet ailesi içindeki isyanı bastırdı ve ayrıca, Zhou egemenliği altındaki toprakları genişletti.

Zhou kralı, otoritenin ve hükümetin biricik kaynağıydı. *Fengjian* olarak bilinen feodal yöntemle prenslerine ve soylularına mülkler dağıtarak onları hizaya getirdi. Bunlar, kendi topraklarını bağımsız olarak yönetmekle birlikte, fiilen krala bağımlı (vasal) hâline geldiler; saldırıya uğraması durumunda kralı ve saray halkını korumak zorundaydılar. Hükümdara vergi ödüyor ve harfiyen uyulan bir ayinle bağlılık yemini ediyorlardı.

Su tanrısını temsil eden, bu nedenle de yağmurun kuvvetini ve getirdiği bereketi ifade eden ejderha, Batı Zhou döneminde Çinlilerin güçlü bir simgesi olmaya başladı. Ejderha, çok geçmeden hükümdarın münhasır amblemi hâline geldi ve oturduğu taht, "ejderha tahtı" olarak anılır oldu. Zhou Dükü, Çin'de hanedan egemenliğini tanımlayacak olan "Gök'ün Yetkisi" öğretisini icat etti. Hükümdar, "Gök'ün Oğlu" olarak anılmaya başlandı; mevsimlerin uyumunu, hasatların bol ve güvenilir olmasını garantilemek üzere düzenlenen önemli ayinleri yönetme ve kurbanlar sunma hakkının biricik sahibi oldu. Dolayısıyla, adil ve ölçülü bir yaşam sürmesi beklenen Tanrının Oğlu, hasatların kötü olması gibi felaketlerden ve yıkımlardan sorumlu tutulacaktı. Bu tür olayların, onun ahlaki doğrulu-

ğunu yansıttığı düşünülüyordu ve Zhou'lar, Tanrının verdiği yetkiyi kötü bir hükümdardan geri alacağına inanıyorlardı. İddia ettiklerine göre, Shang'ların başına gelen işte buydu.

Zhou'lar, atalarına tapınıyorlardı; ölüp göğe yükselen atalarının, aşağıdaki zürriyetlerini etkileme gücüne sahip olduklarına inanıyorlardı. Onların sağladığı koruma, kendilerine sunulan adakların niteliğiyle doğru orantılıydı. Ne var ki, ailelerin yalnızca erkek üyeleri adak sunabiliyordu; dolayısıyla, soylu bir ailenin ataları yatıştırmayı sürdürecek erkek üyesinin kalmaması tam bir felaketti. Sıradan halk ise birçok ilaha tapınıyordu; nehirlerin ve dağların ruhu, Yağmur Tanrısı, Gök Gürültüsü İlahı, Satı Irmak Kontu, bunlar arasındaydı. Her ailenin kendi ocak tanrısı vardı ve her köy, kendi toprak tanrısını kutsal sayıyordu. Özellikle ebeveynler söz konusu olunca, cenaze ve yas ayinlerine harfiyen uyulması sayesinde daha çok huzur, zenginlik ve refah mümkün olabilirdi.

Ama atalara tapınma, yavaş yavaş sıradan halk arasında da yaygınlaştı; hatta avam, soyadı kullanmaya bile başladı, oysaki Zhou'lar iktidarı ilk ele geçirdikleri zaman böyle bir durum yoktu. Yine de avam, neredeyse tümden köle olarak kaldı, efendisinin topraklarını işlemek ve bu ayrıcalık için ona ödeme yapmak zorundaydı. Buğday, mısır, pirinç, süpürge darısı, baklagiller ve çeşitli başka gıda maddeleri yetiştiren avam, meyve ağaçları da dikiyordu. Avcılıkla da gıda temin ediliyordu; ipekböceklerinin bakımından ise kadınlar sorumluydu. Tarımsal üretimde sağlanan başarı, kentsel yaşamın gelişmesini daha bir özendirdi. Avamdan çok daha kötü durumda olan, yaşamları ve ölümleri efendilerinin yetkisinde bulunan köle işçiler kasabaları doldurdu. Köleler, sığırlarla bir tutuluyordu ve aslında, köle anlamına gelen Çince bir sözcüğün bire bir çevirisi, "hayvan insan"dır.

Bununla birlikte, tarımın mümkün olmadığı ve insanların,

hayvan sürülerini yazın yeni otlaklara götürüp kışın başka yerlere geri getirmeleri gerektiği için göçebe bir yaşam tarzını benimsemek zorunda kaldıkları daha kıraç kuzey bölgelerin bozkırlarında durum farklıydı. Bu halklar, güneydeki komşularınca barbar sayılıyorlardı ve iki grup arasında yüzyıllarca çatışma yaşandı.

Batı Zhou'ların on ikinci ve son hükümdarı Kral You'nun (MÖ 795–771) tahta çıkışı pek uğurlu gelmedi; bir deprem oldu, heyelanlar meydana geldi, hem güneş hem de ay tutulmaları oldu. Ama söylendiğine göre, You böyle şeylere pek kulak asmazdı ve tahta çıkışını gözde metresini hoşnut etmek için kullanarak, kendisini destekleyen az sayıdaki kişiyi bile kendinden soğuttu. Tebaasını da kendine düşman etmişti, çünkü onları sürekli olarak hayali istilacılara karşı savaşmaya çağırıyordu. En sonunda, göçebe Xianyun halkı Zhou'ların başkenti Haojing'e karşı bir saldırı düzenleyince, Kral You'nun çağrısına hiç kimse yanıt vermedi ve kral öldürüldü. Zhou soyluların çoğunluğu Haojing'den ve Wei Nehri vadisinden kaçarak, doğudaki alternatif başkent Chengzhou'ya, yani bugünkü Luoyang kentine yerleşip orada üslendi. Bu, Doğu Zhou olarak bilinen dönemin başlangıcı oldu.

Doğu Zhou: MÖ 770–256 Arası

Doğu Zhou dönemi, siyasal istikrarsızlığın ve ahlaki bunalımın damga vurduğu bir dönem olmasına karşın, Çin'de entelektüel uğraşıların gelişimi açısından kritik bir zaman dilimini temsil ediyordu. Bu dönemin "Bahar ve Güz" olarak bilinen ilk yarısı (ykl. MÖ 771–476 ya da bazı kaynaklara göre MÖ 403 arası), Sarı Irmak'ın alüvyonlu ovalarında, Şandong Yarımadası'nda ve Huai ile Han nehirlerinin vadilerinde gerçekleşti. Bu döneme adını veren kaynak, MÖ 722–481 arasında Lu devletinin tarihçesini anlatan ve Batılıların Konfüçyüs

(MÖ 551–479) olarak bildikleri büyük Çinli öğretmen, yayımcı, siyasetçi, filozof K'ung Fu-tzu'ya ait bir eser olan *Bahar ve Güz Vakayinameleri*'dir. Bu dönemin MÖ 221'e kadar süren ikinci yarısı, *Savaşan Devletler Tutanağı* adlı tarihsel eserde anlatıldığı üzere, meydana gelen yıkıcı iç çatışmalardan dolayı Savaşan Devletler dönemi adıyla anılır.

Bu dönemde, bağımlı devletler güçlenerek, Zhou hükümdarının otoritesine gitgide daha çok meydan okur duruma geldi. Zhou krallarının iktidarı artık yalnızca göstermelikti, gerçek denetim güçleri yalnızca başkent Luoyi (bugünkü Luoyang yakınlarında kurulu kent) çevresindeki küçük bir alanla sınırlıydı. Daha sonra on iki vasal adıyla tanınan üst düzey feodal prensler, önemli sorunların tartışılıp görüşüldüğü düzenli toplantılarda bir araya geldiler ve sıklıkla aralarından biri tüm Zhou ordularının komutanlığı görevine atandı.

Bu dönemin ayırt edici özelliği, yeni bir toplumsal grubun, yani âlimler grubunun ortaya çıkmasıydı. Bunlar gerek yerel prenslerin kâtipleri olarak gerekse devlet ve din törenlerinin doğru yürütülmesi konusunda onların danışmanları olarak, çocuklarının öğretmenleri olarak yararlı kişiler olup çıktılar. İlk Çin akademileri bu dönemde kuruldu; Chi Kapısı Akademisi (Jixia Akademisi) gibi kurumlarda başka eyaletlerden âlimler ve bilgeler görev yaptılar. Böylelikle, eğitimin denetimi soyluların eline geçti ve din adamları, zamanla evrilip bir *shih* (edipler) sınıfı oluşturarak, daha sonra Çin'i yöneten mandarinler ya da bürokratlar hâline geldiler. *Shih*'ler bir eyaletten diğerine dolaşarak, yönetenlere hizmet ettiler ve danışmanlık yaptılar. Küçük eyaletler zaman geçtikçe büyüklerin egemenliği altına girdi; Chu ve Wu gibi bazıları ise Zhou egemenliğinden bağımsızlığını ilan etti.

Konfüçyüs

Gezgin bilgeler arasında, Çin tarihindeki önemi asla hafife alınamayacak Konfüçyüs adlı bir âlim vardı. Güzel günler görmüş soylu bir ailenin çocuğu olarak doğan Konfüçyüs, Ru düşünce okulunu kurdu ve *Lunyu* ya da *Seçmeler* adıyla korunmuş öğretileri, ideal insanın eğitimiyle, davranış tarzıyla ilgili daha sonra geliştirilen Çin düşüncesinin büyük bölümüne temel oluşturdu. İnsanın nasıl yaşaması ve başkalarıyla nasıl etkileşimde bulunması gerektiğine ilişkin öğütler, insanın katılması gereken toplum ve yönetim tipleriyle ilgili ayrıntılar, bu öğretiler arasındaydı.

Konfüçyüs'ün yaşamı hakkında söylenenlerin çoğu, gerçek olmaktan çok efsane olarak kabul edilmelidir. Bu efsanelerin birçoğu, Han hanedanının saray tarihçisi Sima Qian (MÖ 145 – ykl. 85 arası) tarafından MÖ 2. yüzyılın sonunda kaleme alınmış *Büyük Tarihçinin Kayıtları*'nda (*Shiji*) yer alıyordu. Qian'ın yazdığına göre, Konfüçyüs, çok yoksul bir çocukluk yaşamıştı ve yetişkinliğe adım atınca, muhasebeci olarak, hatta sığırtmaç olarak çalışmak zorunda kalmıştı. Taocu üstat Lao Dan'dan ayin eğitimi, Chang Hong'dan müzik eğitimi ve müzik üstadı Xiang'dan lavta dersleri aldığı yönünde anlatılar olmasına karşın, Konfüçyüs'ün nasıl bir öğrenim gördüğü konusunda hiçbir fikrimiz yoktur.

Orta yaştayken Konfüçyüs de çevresinde bir grup öğrenci toplayarak öğretmenlik yapmaya başladı. Yaşamakta olduğu Lu (bugünkü Şangdong) eyaletinde siyasetle ilgilenmeye de başladı. Lu Dükü Ding (saltanatı MÖ 509–495), 50 yaşındaki Konfüçyüs'ü önce Kamu İşleri Bakanlığına, sonra da Ceza Bakanlığına atadı. Ne var ki, Konfüçyüs, bir nedenle görevi bırakmak zorunda kaldı ve söylendiğine göre, sürgüne gönderildi; gerçi sürgün ve ıstırap, eski Çinli kahramanların yaşamlarında hep rastlanan temalardı. Söylendiğine göre,

Konfüçyüs, birçok izleyicisiyle birlikte Lu'yu terk etti ve kendisine görev vererek yeteneklerinden yararlanmaya istekli bir hükümdar bulmak için Wei, Song, Chen, Cai ve Chu eyaletlerini dolaştı. Bu dönemde Konfüçyüs'ün büyük zorluklar ve tehlikeler atlattığı söylenir.

Konfüçyüs, MÖ 484'te Lu'ya döndü ve yaşamının geri kalanını orada öğretmenlik yaparak, ayin ilahilerinden, kahramanlık şiirlerinden ve doğa güzellemelerinden oluşan *Şarkılar Kitabı* adlı güldesteyi, *Belgeler Kitabı*'nı, *Bahar ve Güz Vakayinameleri* ve Lu saray güncesi gibi başka antik klasikleri hazırlayarak geçirdi. Sima Qian'ın bildirdiğine göre, "Sonraki yıllarında Konfüçyüs hem Doğu'da hem de Batı'da popülerliğini bugüne kadar sürdüren kehanet kılavuzu Yi Jing'e büyük ilgi duydu. Bu çalışmalar, "Konfüçyen Klasikler" adıyla anılır oldu ve Konfüçyüs'e, kendisinden sonraki Çinli öğretmenlerin, filozofların, tarihçilerin, edebî âlimlerin manevi atası gözüyle bakılmasına yol açtı.

Konfüçyüs'ün öğretilerini tam olarak neyin oluşturduğuna ilişkin en iyi kavrayışa *Seçmeler*'de rastlarız. Üstadın sözlerinden öğrencilerince seçilmiş bir derleme olan *Seçmeler*, yaşadığı dönemdeki istikrarsızlığa ve düzensizliğe hoş gözle bakmayarak Zhou'nun ilk günlerine saygı duyan bir düşünür portresi sergiler. Konfüçyüs, Çin tarihinde bir altın çağın yansımaları olduğuna inandığı Gök inancına ve ata tapımına büyük saygı gösterdi. Aslında, 19. yüzyıl gibi oldukça geç bir zamana kadar Çin'de sayısız asi ve ıslahatçı, böyle bir görüşü paylaştı.

Bununla birlikte, Konfüçyüs öncelikli olarak toplumsal ilişkiler üzerine ve insan işlerinin doğru dürüst yürütülmesi üzerine odaklandı. İnsanların ölülere değil, canlılara karşı görevlerini vurguladı; iyilikseverlik öğretisini (*ren* kavramını) ya da başka birine sevgi göstermeyi, "Kendine yapılmasını

arzu etmediğin şeyi, başkalarına yapma" gibi özdeyişlerle savundu. İnsanların eylemlerinden sorumlu olduklarını, alnımıza yazılmış olan yaşam süremizi değiştirmek için pek az şey yapabileceğimizi, ama o ömür süresince başarabileceklerimizi ve nelerle anılacağımızı belirleyenin kendimiz olduğunu öne sürdü. Özellikle astların üstlere karşı davranışlarıyla ilgili katı davranış kurallarının gerekli olduğunu da vurguladı. Aile içi hiyerarşinin önemli olduğunu ve buna kesinlikle uyulması gerektiğini öne sürdü. Dolayısıyla, nasıl ki oğul babaya itaat etmek zorundaysa, küçük kardeş ağabeyine ve karı kocasına itaat etmek zorundaydı. Dahası, tıpkı Gök'ün Oğlu'nun Gök'e itaat etmesi gibi, tebaa da hükümdara mutlak şekilde itaat etmeliydi.

Konfüçyüs, aileyle ilgili konularda, otoritenin yaşlılara ve erkeklere ait olması gerektiğini savundu. Onun öğretileri kadınlara gerçekten yarar sağlamadı. Evlilik, sevgiyle değil, aile kurmayla ilgili bir meseleydi; evliliğin amacı ise ailenin ve aile adının sürdürülmesiydi. Genç bir kadın, evlenince kendi ailesini terk edip eşinin ailesine katılıyordu ve kocası ölürse onların yanında kalıyordu. Kadınlara yönelik tutum, *Şarkılar Kitabı*'ndaki birçok şiirde görülebilir:

Adamın oğulları doğacak
Onlar beşiklerde uyutulacak
Giysilerle sarılıp sarmalanacak

Adamın kızları doğacak
Onlar yerde uyutulacak
Bezlere sarılıp sarmalanacak

Konfüçyüs, her durum için tören ve görgü kuralları (*li*) belirledi; bunlar bize boş formaliteler gibi görünebilecek olsa bile, toplumsal ilişkilerin zedelenmekte ve otoriteye saygının

azalmakta olduğu bir zamanda önemli ve faydalı görünüyordu. Bu tür edimler ve törenler yoluyla üstlere saygının ifade edilmesi, bir kişinin saygıya ve hayranlığa değer olduğunu gösteriyordu. Bir "beyefendi"nin yakışık alır şekilde giyinip kuşanmasına varıncaya kadar uygun davranışlar sergilemesi, Konfüçyüs için özellikle önemliydi:

> Bir beyefendi üstüne mor ya da leylak rengi giysi giymediği gibi, soyunukken de pembe ya da mor şeyler giymez. Sıcak havalarda, ince iplikten gevşek dokunmuş çizgisiz bir sabahlık giyer, ama evden çıkmadan önce üstüne bir dışarı giysisi geçirir. Siyah bir cübbeyle siyah kuzu derisi; boyasız ipek bir cübbeyle açık kahverengi giyer. Sarı bir cübbeyle ise tilki kürkü giyer. Evde giydiği cübbede, kürkün yenleri uzundur; ama sağ taraf soldan daha kısadır. Gecelikleri, adamın boyunun yarısı kadar olmalıdır. ... Salon önlüğünden başka, tüm eteklerinin alt kısmı bel bölgesinden daha geniştir.
> *Seçmeler*, Bölüm 10.

Birçoklarının kanısına göre, bunlar gibi yazılar, Konfüçyüs'ün kendisinin günlük yaşamını ve davranış tarzını tanımlıyordu, ama uzaktan gelmiş bir haberciyi karşılarken iki kez öne eğilme ya da ceset pozisyonunda yatmaktan kaçınma gibi öğütlerinde Konfüçyüs, sayısız kuşaklar boyunca Çinli yetkililere kılavuzluk eden incelik ve edep modelini kurup yerleştirdi.

Konfüçyüs, hükümdarları da kapsayacak şekilde öğretisini genişleterek, onlara, uyrukları altındaki halkın refahına özen göstermelerini ve asla halkı çantada keklik saymamalarını ya da istismar etmemelerini öğütledi. İyi yönetimin insanları mutlu ettiğini ve düzeni sürdürdüğünü savundu. "Halkı

yasal düzenlemelerle yönetin," diye yazdı. "Cezalandırma yoluyla halk arasında düzeni sağlarsanız, sizden kaçacaklar ve özsaygılarını tümden yitireceklerdir. Onları ahlaki güçle yönetir ve töre yoluyla aralarında düzeni sağlarsanız, özsaygılarını koruyacaklar ve kendi rızalarıyla size geleceklerdir."

MÖ 4. yüzyıla gelindiğinde, Konfüçyüs büyük bir bilge olarak saygı görmekteydi; Çinli filozof Mensiyüs onun hakkında şöyle diyordu: "İnsan bu dünya üzerinde var olduğundan beri, Konfüçyüs'ten daha büyük birisi asla olmamıştır." Sonraki yüzyıllarda, âlimler onun tüm yapıtlarını ezberleyecek ve Konfüçyüsçülük, devletin temel öğretisi hâline gelecekti. Bununla birlikte, Konfüçyüs'ün yaşadığı dönemde devletler arasındaki çatışmalar tırmandı ve büyük bilgenin öldüğü MÖ 479 yılında, Chen devleti, komşusu Chu tarafından ilhak edildi; bu olay, Savaşan Devletler olarak bilinen dönemi başlattı.

Savaşan Devletler: MÖ 476–221 Arası

Zhou'nun doğuya taşınmasından sonra, hükümdarlar hiçbir zaman vasalları üzerinde yeniden denetim kurmayı gerçekten başaramadılar ve Çin, merkezî otoritenin nüfuzunun azaldığı bir döneme girdi. Zhou kralları hâlâ Gök'ün Oğlu sayılmalarına ve dolayısıyla, Gök'ün aracısı olarak kabul edilmelerine karşın, askerî güçlerini yitirmişlerdi, orduları genellikle sözde onların yönetimi altında olan prenslerin ordularından daha zayıftı. MÖ 335'e gelindiğinde, bölgesel beylerin birçoğu, Gök'ün Oğlu'nun otoritesini tanımayarak, kendine "kral" unvanı vermeye başlamıştı. Kurulmuş olan 148 devlet, yavaş yavaş daha büyük ve daha güçlü olanların egemenliği altına girdi, ta ki en sonunda yalnızca yedi devlet kalıncaya kadar: Qin, Han, Wei, Zhao, Qi, Chu ve Yan. Bunlar, bu kanlı dönemin anıldığı adla, Savaşan Devletler

olacaklardı. Ama bu dönem çok çalkantılı olmasına karşın, ilerlemeler de kaydedildi.

Çin'de en eski döküm demir araç-gereçlerin tarihi MÖ 5. yüzyıla kadar gider; bunlar, doğu kıyısında bir eyalet olan Jiangsu'nun bugünkü Luhe ilinde bulundu. Silah ve tarım aleti (özellik demir saban) yapımında ve inşaat işlerinde demir kullanıldı. Sarı Irmak'ta ve başka akarsularda oluşan taşkınların kontrol altına alınması birçok eyalete büyük yararlar sağladı; gelişmiş sulama tekniklerinin de yararı oldu. Tarımsal faaliyetler için daha çok toprak açıldı ve hasat miktarları arttı; böylelikle ticareti yapılabilecek ve tarımla uğraşmayıp kasabalarda, şehirlerde yaşayan tüccarlar, zanaatçılar gibi insanların geçimini giderek artan şekilde desteklemek için kullanılabilecek tarımsal ürün fazlalıkları oluştu. Yine bu dönemde, para birimi olarak deniz kabuğu yetersiz hâle geldi ve insanlar, deniz kabuğu yerine, kemikten, taştan, tunçtan taklitlerini (replikalarını) tasarlamaya başladılar. En sonunda metal sikke kullanımı yaygınlaştı ve para ekonomisinin ilk kıpırtıları ortaya çıktı.

Metal aletler ve gereçler, değerli maddeler hâline geldi; çok geçmeden de bunların küçük taklitleri, alışverişlerde para yerine kullanılmaya başlandı, böylece "kürek" ve "bıçak" şeklinde sikkeler ortaya çıktı. Dönemin sonraki yıllarında, döküm tunçtan yapılan ve ipe dizilebilmesi için ortasında bir delik bulunan yuvarlak sikkeler ilk kez kullanıma sokuldu. Çinlilerin yemek yerken kullandıkları kendilerine özgü yemek çubuğu da aşağı yukarı bu dönemde kullanılmaya başlandı. Hem halkı hem de büyük tahıl ambarlarında depolanan fazlalık ürünü korumak için, şehirlerin çevresine savunma surları inşa edilmeye başlandı. Tatar yayının icadı, söz konusu dönemde oldukça sık görülen savaşların niteliğini değiştirmişti. Önceki zamanlarda savaşlar, arabalara bin-

miş soylular arasında geçiyordu, ama artık atlı okçular, birbirine karşı saf tutuyordu. Hasat fazlalıkları, öncelikle köylüler arasından devşirilen sürekli ordular kurmanın artık mümkün olduğu anlamına da geliyordu. Kuzeydeki bazı eyaletler, göçebe komşularından ders alarak, ordularına süvari birlikleri ekledi. Bu, Çin'de modanın hiç beklenmedik şekilde değişmesine yol açtı. O zamana kadar uzun etek giyiliyordu, ama ata binmek için pantolon giymek gerekliydi ve herkesin giyim tarzı buna göre şekillendi.

Yüz Düşünce Okulu

Belki de yüzlerce yıl süren aralıksız savaşlar ve toplumsal çalkantılar nedeniyle, Çinli düşünürler, Yüz Düşünce Okulu olarak bilinen olgunun ortaya çıkmasına yol açan varoluşun doğasını sorgulamaya başladılar. Çin'de hep olduğu gibi, başlıktaki "Yüz" sayısı sözlük anlamında alınmamalıdır; bu yalnızca pek çok okulun olduğunu ifade eder.

Konfüçyüsçülükten sonraki en etkili ikinci düşünce okulu belki de Taoculuk, yani Taoculuktu. Şiirsel, eliptik bir başyapıt olan Taocu klasik *Dao De Jing* (*Yolun Klasiği ve Gücü*), geleneksel olarak, MÖ 6. yüzyılda yaşayan ve Zhou sarayının kayıt memuru olan Laozi'ye (diğer adıyla, Lao Tzu'ya, yani "Yaşlı Üstat"a) atfedilir. Ama bu yapıt, çok büyük olasılıkla, birçok bilgenin fikirleri kullanılarak MÖ 3. yüzyılda derlendi. Konfüçyen yaşam görüşünün pratiğe uygulanabilirliğinin aksine, Taocular gizemci bir yaklaşım benimsediler. Uygarlığı, tüm acıların kaynağı olarak gördüler. "doğal" yalınlığa ve doğal uyuma geri dönülmesini savundular. İnsanın yarattığı dünya kötü olduğu gibi, kurumları, insan hırsı ve ilerleme mücadelesi de kötüydü. Bu tür kötülüklerden kaçınmanın yolu, edilginlikti. Mutluluğa ve dinginliğe ancak Tao, yani doğanın "Yol"u izlenerek ulaşılabilirdi. Taocular, merhameti, alçakgönüllülüğü

ve bencil davranışlardan kaçınmayı öğrettiler, hatta bazı Taocular, "dingincilik" öğretisini izleyerek toplumdan tamamen el etek çektiler. Ölüm sorunu, sonraki Taocular için önemli bir sorun olup çıktı ve bunlar, yaşam iksirini bulma arayışına girdiler; birçok önemli bilimsel buluşa yol açan bir arayıştı bu.

Mohiciler (Mohistler), Konfüçyüs'ün savunduklarının tam aksine, aileye ve mevkiye bakmaksızın evrensel sevgiye inanan Mozi'nin (MÖ ykl. 470 – ykl. 391 arası) izleyicileriydi. Mozi'nin inancına göre, yönetim, soya göre belirlenen hükümdarların değil, yetenekli ve ahlaklı insanların elinde olmalıydı. Mohiciler, bazıları lüks içinde yaşarken başkalarının yeterli yiyecek ve giysi bulamaması gerçeğini şiddetle kınadılar.

Batı'da Mensiyüs adıyla bilinen filozof Meng Zi (MÖ ykl. 370 – ykl. 300 arası), Konfüçyüs'ün torununun öğrencisi olmuştu ve tıpkı büyük üstat gibi, çeşitli eyaletleri dolaşarak hükümdarlara hizmette bulundu. Meng Zi'ye göre, insan doğası fıtraten iyiydi, ama toplum tarafından yozlaştırılıyordu. Meng Zi'nin toplumsal hiyerarşi görüşü, Çin üst sınıfı arasında 20. yüzyıla kadar çok yaygındı. Onun dediğine göre, toplum, birbirini tamamlayan iki gruptan oluşuyordu: Yönetici sınıftakilerin oluşturduğu "üstün" insanlar ve yönetilenlerin oluşturduğu "bayağı" insanlar. Bu görüş, aydınlar arasında çalışan sınıfları hor gören bir anlayışın belirmesine katkıda bulundu ve ancak 20. yüzyıldaki altüst oluş döneminde bu görüşün kökü kazındı. Ama söz konusu dönemde ve o zamandan beri, Çin toplumunun yönetilen kesimi üç ayrı zümreye ayrılmıştır. Çiftçiler, toplumun temel direği sayılıyor ve yönetilenler arasında en yüksek konumu işgal ediyordu; tüccarlar daha az saygı görüyor, üretici olmayan ve başkalarının sırtından geçinen bir zümre sayılıyordu; başka toplumlarda sıklıkla seçkin bir zümre olarak kabul edilen askerler ise Çin toplumunda daha az saygı görüyor ve dışlanıyordu.

İnsanın fıtraten kötü olduğuna ve bu kötü eğilimlerini bastırmak için dinsel inancın, terbiyenin, eğitimin gerekli olduğuna inanan Xunzi ya da Hsün Tzu (MÖ ykl. 312–230 arası), bu görüş yelpazesinde Meng Zi'nin tam karşısında yer alıyordu. Yönetimin güçlü, otoriter olmasına da inanıyordu.

Meşruiyetçiler de insan doğasının esasen kötü olduğuna ve bunu ancak yasa egemenliğinin zapturapt satına alabileceğine inanıyorlardı. Bu nedenle, güçlü, merkezî ve mutlak bir devleti savundular. Baskının meşru olduğunu ve güçlü bir devlet kurmak için hükümdarlığın babadan oğula geçmesi gerektiğini öne sürdüler. Devlet bünyesindeki herkesin üreten olarak çalışması gerektiğini, müzik, felsefe ve tarih öğretiminin yozlaştırıcı olduğunu belirttiler. Han devleti prenslerinden olan ve başarılı bir devletin refahı için askerî gücün ve üretken tarımın temel unsur olduğuna inanan Han Fei (MÖ ykl. 280–233 arası), bu düşünce okulunun önderiydi. İlginçtir ki, Çin'e Mao Zedong'un liderlik ettiği dönemde Fei'nin felsefesi yeniden ilgi odağı oldu.

Geç Zhou döneminin hayret verici entelektüel canlılığını yansıtan başka birçok düşünce okulu vardı. Ütopyacılar, münzeviler, tarımcılar, hepsi, yaşamın nasıl sürdürülmesi gerektiğine ilişkin fikirlerle ortaya çıktılar. Tüm bu felsefi etkinliklerin arka planını oluşturan savaş ortamı dikkate alınınca, askerî işlerin de teorisyenlere çekici geldiğini öğrenmek pek şaşırtıcı olmaz. Konfüçyüs'le aynı çağdaş yaşayan ve yüksek rütbeli bir general olan Sun Tzu'ya (ykl. 544 – ykl. 496 arası) atfedilen *Savaş Sanatı* adlı ünlü yapıt, o zamanın askerî stratejisi ve taktikleri üzerine belirleyici bir etki yaptı; hem Doğu'da hem Batı'da iş taktiklerinin ve hukuki stratejinin yanı sıra, askerî düşünce üzerindeki etkisini bugün de sürdürmektedir.

Qin (Çin) Hanedanı (MÖ 221–207 Arası)

Birinci İmparator

Savaşan Devletler döneminde iktidar tabanını sağlamlaştırmaya başlayan devletlerden biri, Qin (Çin) devletiydi. Kuzeybatıda, Wei Nehri vadisi dolayında kurulan bu devlet, sulamanın gelişmesi sayesinde refaha kavuşmuştu. Ayrıca, komşu göçebelerden ders almış ve ordusuna süvarileri katmıştı. Meşruiyetçi düşünce okulunun önderlerinden Shang Yang (MÖ 390–338 arası), MÖ 361'de, Qin hükümdarının başbakanlığına atandı. Yang, felsefesi doğrultusunda birçok reformu yürürlüğe sokarak, Qin'i önemsiz bir yer olmaktan çıkarıp, kudretli bir askerî ve merkezî krallığa dönüştürdü. Eski aristokrat ailelerin nüfuzunu azaltarak, yeni bir askerî seçkin zümreyi onların yerine ikame etti. Atamalar, askerî başarı temel alınarak yapıldı ve tüm halk askerileştirildi.

Mertebesi ne olursa olsun, herkes tarımda ya da dokumacılıkta çalışmak zorundaydı ve bir kişi ancak büyük miktarda tahıl ya da ipek üreterek, zorunlu çalışmadan bağışık tutulabilirdi. Tembel, işten kaytaran ve başka uğraşlardan kazanç sağlamaya kalkışan kişiler köle yapılıyordu. Bu reformlar, sert olmakla birlikte, hiç kuşkusuz başarıya ulaştı ve Qin devleti gücünü artırdı, ordularıyla diğer altı devlete için ciddi bir tehdit oluşturdu. Elbette, diğer devletlerin ortak düşmana karşı güçlerini birleştirmeleri tehlikesi vardı, ama Qin devleti gerek diplomasiyle gerekse askerî güç kullanarak, böyle bir şeye izin vermedi. Qin'ler, diğer devletleri, yani Han, Zhao, Wei, Chu, Yan ve Qi devletlerini yavaş yavaş ilhak etti. MÖ 221 yılı geldiğinde, Orta Krallık, tek bir hükümdarın (Kral Zheng'in) ve kudretli bir merkezî hükümetin yönetimi altında birleşmişti. Zheng, Qin Shi Huangdi (Birinci İmparator) unvanını aldı ve MÖ 210'da ölünceye kadar "Gök'ün Altındaki Her Şey"e hükmetti. Bu, Savaşan Devletler dönemine

son veren ve Çin tarihinde ilk merkezî imparatorluğun kuruluşunu haber veren belirleyici bir dönem oldu. İki bin yıl süren imparatorluk hâkimiyeti başladı.

Hükümet merkezi, yeni birleşen devletin başkenti Xianyang'da (Şensi eyaletindeki modern Xi'an kenti yakınında) kuruldu ve imparator, tek kişi yönetimini uygulamaya başladı. Muhalefeti ezmek için alınan baskıcı önlemler, Meşruiyetçi Başbakan Li Si (MÖ ykl. 280–208 arası) tarafından yürürlüğe konuldu; tartılarda, ölçülerde ve yazıda standardizasyona gidildi. Meşruiyetçilik muhalifleri (Konfüçyüsçüler de bunların arasındaydı) zulme uğradılar.

İmparatorluğun yönetimi, aristokrat olmayan ve makamları babadan oğula geçmeyen memurların elindeydi; feodalizm giderek silindi, beylerin mülklerine devletçe el koyuldu. Ülke, 36 eyalete bölündü; bunların bünyesinde ise hepsi de hükümetçe atanan valiler ile memurların doğrudan yönetimi altındaki iller vardı. Bu memurlar, merkeze vergi geliri sağlıyorlardı ve ayrıca, orduda görev yapmak ya da işgüçlerine ihtiyaç duyulan kamu projelerinde çalıştırılmak üzere adam devşirmekten sorumluydular. Yerel önderlerin isyan örgütlemelerini önlemek için kişisel silaha sahip olmak yasaklandı ve yenilen devletlerden birkaç yüz bin seçkin aile, imparatorun gözünün önünde olmaları için Xianyang'a taşınmaya zorlandı. Eğitim sıkı kontrol altında alınarak, yalnızca memur yetiştirmeyle sınırlı tutuldu. Tarım ve tıp gibi konulara ilişkin kılavuzlar dışındaki tüm yazılar yakıldı; efsaneye göre, başkalarına gözdağı vermek için 460 âlim diri diri gömüldü.

Tüm ülke çapında nüfus sayımı yapıldı; İngiltere'deki bu tür ilk girişimden (Bir tür mal-mülk envanteri olan Kıyamet Kitabı'nın yazılmasından) on iki yüzyıl önce yapılan bu sayım, dikkate değer bir olaydı. Asıl amaç, ordu ve angarya için adam devşirmenin yanı sıra, etkili ve kolay şekilde kelle

vergisi toplamayı olanaklı kılmaktı. O sırada imparatorluk, Moğolistan platosunun eteklerinden Yangçe Nehri havzasına kadar uzanıyordu ve Vietnam'ın kuzey bölgeleri ile Guangzhou'ya yakın kıyı alanlarına yönelik yağma seferleriyle daha da genişleyecekti. Qin'in sıradan halkı, Çin Seddi'ni oluşturacak projede çalışmak üzere zorla görevlendirildi. Devletler, gerek kuzeydeki göçebeleri, gerekse başka savaşçı halkları uzak tutmak için, yüzlerce yıldan beri sınırları boyunca istihkâmlar ya da topraktan surlar inşa etmişti. MÖ 220–206 arasında Qin yurttaşları Çin Seddi'nde çalıştılar, ama bu bölümün çok az bir kısmı bugüne kadar gelebilmiştir.

Huangdi, yaşamına kasteden üç başarısız girişime hedef oldu ve gerçekte, ölümden kaçınmayı takıntı hâline getirdi. En sonunda, MÖ 210'da Doğu Çin'e düzenlediği bir gezi sırasında öldü ve bedeni, büyük paralar harcanarak yapılmış görkemli bir anıt mezara defnedildi. Huangdi'nin mezarı henüz açılmamış olmasına rağmen, 1974'te bu mezarın yaklaşık 800 metre uzağında üç çukura gömülmüş olarak binlerce askerin ve atın pişmiş topraktan gerçek boyuttaki heykelleri keşfedildi. Toprak Askerler ya da Terrakota Ordusu olarak bilinen bu heykeller, ölünce Birinci İmparatoru korumak için oraya yerleştirilmişti.

İkinci İmparator

Birinci İmparator'un varisi, Veliaht Prens Fusu (öl. MÖ 210), Meşruiyetçi değildi ve yazılı metinlerin yakılması dâhil, babasının aldığı önlemlerin birçoğuna karşı çıkmıştı. Başbakan Li Si ve kudretli saray baş hadımı Zhao Gao (öl. MÖ 207), Fusu'nun gözdelerinden General Meng Tian (öl. MÖ 210) ile anlaşamıyorlar ve Fusu tahta geçtiğinde iktidarı kaybedeceklerinden korkuyorlardı. Güya Birinci İmparatora ait olan ve Fusu ile generalin intihar etmelerini emreden düzmece bir

mektup hazırladılar. Fusu ve general buna itaat edince, Fusu'nun 21 yaşındaki küçük erkek kardeşi Huhai, İmparator Qin Er Shi (saltanatı MÖ 210–207) adıyla tahta geçti.

İkinci İmparator, Zhao Gao'nun parmağında oynattığı bir kukla olup çıktı. Hatta birkaç yıl sonra, baş hadım, eski hempası Li Si'ye kumpas kurarak onu idam ettirdi. Bu saltanat döneminde, halkın durumu giderek kötüleşti; yüz binlerce insan, hudut koruma görevlerini yerine getirmek üzere sınır boylarına gönderilirken, pek çok insan da kamu inşaat projelerinde çalışmaya zorlandı. İkinci İmparator, ufak tefek suçları bile cezalandırmakta acımasızdı ve birçok emperyal prensi idam ettirdi ya da hapse attırdı. Bu arada, Zhao Gao, genç hükümdara telkinde bulunarak, bir imparatorun ne kimseye görünmesine ne de kimseyle konuşmasına gerek olmadığını söylüyordu. Başka bir deyişle, hükümdar, baş hadımdan başka hiçbir bakanla görüşmemeli ve yalnızca ona danışmalıydı.

MÖ 209'da bir grup köylü asker sınır garnizonuna katılmak için yol almaktayken kötü hava koşulları yüzünden gecikti ve amansız Qin yasalarına göre, zamanında oraya varmamak, ölüm demekti. Subaylardan ikisi, Cheng Shen (öl. MÖ 208) ve Wu Guang (öl. MÖ 208), isyan etmeye karar vererek, imparatorluk çapında isyanların odağı hâline geldiler. Bu iki subay, kısa süre içinde 10.000 kişilik bir ordu topladı. Ama çok profesyonel ve örgütlü Qin ordusu karşısında, onların isyanı yenilgiye mahkûmdu. Yine de mücadele, köylü kökenli ast rütbeli subay Liu Bang (öl. MÖ 195) ve aristokrat Xiang Yu (öl. MÖ 202) önderliğinde sürdü. Liu Bang, başkent Xianyang'ı ele geçirirken, Xiang Yu da ana Qin ordusunu yenilgiye uğrattı. Qin monarşisi, yalnızca on beş yıl sonra MÖ 206'da çöktü ve iki asi lider birkaç yıl süren taht kavgasına başladı.

Han Hanedanı: MÖ 206 – MS 220 Arası

Batı Han: MÖ 206 – MS 9

Birkaç yıl önce Liu Bang, bir devriye değişim karakolundan sorumlu önemsiz bir memurdu. Siyasetçi, stratejist ve lider olarak sahip olduğu olağanüstü beceriler sayesinde, MÖ 206'da Han kralı olmayı başardı; MÖ 202'de ise Gaixia Meydan Muharebesi'nde Xiang Yu'ya karşı kazandığı zaferden sonra imparator oldu (saltanatı MÖ 202–195) ve Han Hanedanını kurdu. Gao adını aldı (ama daha yaygın olarak tapınak adıyla, yani Gaozu adıyla biliniyordu) ve halkına şu duyuruyu yaptı:

> Size hükmetmek üzere geldim. Sizinle, üç yasa üzerinde daha anlaşma yapıyorum.
> Adam öldüren öldürülür.
> Adam yaralayan yaralanır.
> Çalan soyulur.
> Geriye kalan Qin yasaları lağvedilmiştir.
> Görevliler, ilgili görevlerini şimdiye kadar olduğu gibi yapmaya devam edeceklerdir. Buraya gelmekteki tek amacım, yanlışın kökünü kazımaktır. Kimseye şiddet uygulama arzusunda değilim. Korkmayın.

Gaozu, isyanlar sırasında yakılıp yıkılan Qin başkenti Xianyang'ın birkaç kilometre uzağındaki Chang'an kentini başkent yaptı. Selefi olan Zhou'ların alışkanlıklarına geri dönerek, generallerinden bazılarını feodal mülklerle ödüllendirdi, ama bütün olarak bakılınca, Qin'in merkezî yönetim aygıtını olduğu gibi korudu.

İmparatorluğu yeniden refaha kavuşturmak için yapılması gereken acil işler vardı ve Han saltanatının ilk elli yılında, ekonomiyi canlandırmak, tarımı geliştirmek ve toprağı işle-

yenlere yardımcı olmak için önlemler yürürlüğe konuldu. Gaozu, altı ila on iki yıl süren zorunlu hizmeti kısaltarak askerleri tarımsal faaliyetlere yöneltti. Bir bebeğin doğumundan sonra iki yıl süreyle zorunlu hizmetten muafiyet getirerek, nüfus artışını da özendirdi. Kendilerini köle olarak satan insanlar özgür bırakıldı ve vergiler düşürüldü.

MÖ 141–87 arası saltanat süren beşinci ve en büyük Han imparatoru Wu'nun hükümdarlık dönemine gelindiğinde, Çin zenginleşiyor tarımda ve su yönetiminde ilerlemeler kaydediyordu. Kanal inşaatlarının yapıldığı bir programa girişildi ve sel olasılığını azaltmak için barajlar inşa edildi. İşlenmek üzere daha fazla arazi açıldı, tahıl hasadı ve birçok başka şeyin üretimi arttı. Ülke, altın çağını yaşıyordu. Üretim artışının kamçılamasıyla, ticaret de arttı. Aslına bakılırsa, para arzının, yürütülmekte olan alım-satım faaliyetleri için yetersiz kalacağı çok geçmeden açıkça anlaşıldı. Bu nedenle, zengin ailelere, kendi paralarını basma hakkı tanındı. Ne var ki bu çok nazik bir meseleydi. İşler kontrolden çıktı, fiyatlar başını alıp gitti. İmparator, paranın değer yitirmesini önlemek için birçok önlem almak zorunda kaldı ve ayrıca, özel tekellerin oluşmasını engellemek için de devlet tekelleri kurdu. Tuz ve demir üretimi devletleştirildi.

İmparator, ister kara ister deniz yoluyla olsun tüm ulaşım biçimlerinin başına kendi memurlarını getirdi ve para üretiminin kontrolünü yeniden ele aldı. Ayrıca, kâğıt parayla ilk denemelerden birini gerçekleştirdi, gerçi ilk kâğıt para, 7. yüzyılda Tang Hanedanı döneminde çıkarılacaktı. Wu'nun kullandığı malzeme kâğıt değil, yalnızca kendi topraklarında bulunabilen nadir bir beyaz geyiğin derisiydi. Bu para, sarayı ziyaret eden soylulara 400.000 bakır sikke karşılığında veriliyordu, bu ise Wu'nun para toplaması için kolay bir yoldu.

İlk Han imparatorunun kurduğu vasal devletler birer

tehditti, ama Wu, mülklerin en büyük oğula kalması yerine tüm oğullar arasında bölüştürülmesini hükme bağlayan bir yasayla onları denetim altına tuttu. Wu, otokrat ve hayli merkezî bir devlet kurmasına karşın, Konfüçyüsçülüğün ilkelerini de devlet felsefesi olarak benimsedi ve Meşruiyetçilik felsefesini savunanların devlet görevlerine atanmalarını yasakladı. Qin'lerin yakmış olduğu Konfüçyen klasikleri onlarca yıl önce ezberlemiş olan yaşlı âlimler, bu klasikleri yeniden yazıya döktüler. O dönemde gizlenmiş olan kitapların nüshaları, gizlendikleri yerlerden çıkarıldı. Wu, bu klasiklerin öğretilmesi için bir okul kurdu ve buranın öğrencileri, onun hükümetinden bürokrat olarak görev alacaklardı.

Han imparatorlarının tümü, önemli makamlarda en iyi kişilere görev vermeye çaba gösterdi ve İmparator Wu da farklı değildi. Yetenekli insanların öne çıkmasını isteyen bir duyuru yayımladı:

> Olağanüstü işler için olağanüstü adamlar gerekir. Fırlayıp giden ya da çifte atan bir at, en sonunda son derecede değerli bir hayvan hâline gelebilir. Dünyanın nefret ettiği bir adam, yaşamında büyük şeyler başarabilir. Yola gelmez at neyse, karasevdalı adam da odur; bu sadece bir eğitim sorunudur. Bu nedenle, Bizim generallerimiz, Bizim bakanlarımız ve Bizim uzak devletlerdeki elçilerimiz olmaları için parlak ve olağanüstü yeteneklere sahip kişiler aramalarını çeşitli bölge yetkililerine emrediyoruz.

Bu ilke, yani yeteneklilere görev verme ve hak edenleri yükseltme ilkesi, iki bin yıl sonra ortadan kalkıncaya kadar Çin İmparatorluğunda ve bürokrasisinde her zaman geçerli olacaktı. Bu bilgece bir yaklaşımdı, çünkü görevlilerin doğumla ya da kalıtımla gelen bir tesadüf sonucu değil, tav-

siye üzerine ya da daha sonra sınav sistemiyle atanmaları, bulundukları makamı doğrudan doğruya imparatora borçlu oldukları anlamına geliyordu. Çok geçmeden öğrenci sayısı 30.000'e ulaştı ve eyalet okulları da kuruldu. Memur adaylarının Konfüçyen klasikler hakkındaki bilgilerini ölçmek için sınavlar getirildi. Bununla birlikte, yetiştirilen bürokratlar salt birer memur olmaktan fazlasıydı. Bunlar, hükümeti ve izlediği politikaları eleştirme hakkını koruyor, söz gelişi, saray çevresinin savurganlığından yakınıyorlardı. Ayrıca, özellikle Han döneminin sonuna doğru, bazen mesleklerini, hatta canlarını büyük tehlikeye atarak, saraydaki kudretli hadımlara da karşı durdular. Böylece, Konfüçyüsçülük ilkeleri ile bürokrasi arasında bir güç dengesi kuruldu.

Öğrenimin yaygınlaşması, hiç kuşku yok ki Han döneminde kâğıdın icadına katkıda bulunarak, kitapların erişilebilirliğini artırdı. Bu icat, yani Han sarayı hadımlarından Cai Lun'a (MS ykl. 50 ila 121 arası) atfedilen kâğıt hamurundan kâğıt yapımı işlemi, başka yararlar da sağladı. Kâğıdın birçok durumda ipek yerine rahatça kullanılabildiği anlaşıldı, böylece Han döneminde Çin ihraç etmek için daha çok ipeğe kavuştu ve imparatorluk ekonomisi bundan önemli faydalar sağladı. Üzerinde yazı olan en eski kâğıt parçası, İç Moğolistan'da MS 110'da terk edilmiş bir Han gözetleme kulesinde bulundu. Han döneminden geriye yalnızca klasik metinlerin yeniden oluşturulmuş nüshaları değil, Han Çin'inde Yüce Yazılar Başkanı olan Sima Qian'ın kaleme aldığı ilk Çin genel tarihi ve en eski sözlükler de kaldı. Qian'ın başyapıtı olan ve ilk elden birçok anlatıyı bir araya getiren *Büyük Tarihçinin Kayıtları*, Çin tarihinin Sarı İmparator'dan İmparator Wu'ya kadar uzanan iki bin yılı aşkın dilimini kapsıyordu.

Bu dönem, Çin biliminin ve teknolojisinin gelişiminde dikkate değer bir dönemdi. Demir cevherini pik demire dö-

nüştüren yüksek fırınlar, Bahar ve Güz döneminin sonlarından beri faaliyetteydi. Han Çin'inde, dövme demir üretmek için bir işlem kullanıma sokuldu. Demir ergitmede uygulanan yeni işlemin en önemli yararı, tarımda kullanılmak üzere yeni aletlerin imal edilmesiydi. Örneğin, MÖ 2. yüzyılda icat edilen çok borulu tohum ekme makinesi, çiftçilerin önceden yaptıkları gibi elleriyle tohumları rastgele toprağa serpmek yerine, sıra sıra ekmelerine olanak sağladı. Han Çinlileri, toprakta karıklar açmakla kalmayıp toprağı da aktaran ağır bıçaklı demir sabanı icat ettiler. Öküzlerin çektiği bu saban yalnızca bir kişi tarafından kontrol edilebiliyor ve tek bir günde 45 dönüm araziyi sürebiliyordu.

Gökküredeki yıldızların ve gezegenlerin hareketlerini üç boyutlu olarak temsil eden çemberli küre, Han Çin'inde saray gökbilimcisi Zhang Heng (MS 78 ila 139 arası) tarafından icat edildi. Bu aygıtta bir su saati, bir su çarkı ve birtakım dişliler kullanılıyordu. Bu olağanüstü adam, MS 132'de yüzlerce kilometre uzaklıktaki depremleri saptayabilen bir sismograf da icat etti; 100'den fazla takımyıldızdaki 2.500 kadar yıldızı belgeledi; pi sayısı için yeni bir formül yazdı ve Çin takvimindeki yanlışları düzeltti. Han dönemi, matematikte kazanılan birçok başarıya tanıklık etti ve bunların belki de en büyüğü, dünyada ilk kez negatif sayıların kullanılmasıydı; MÖ 10. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla kadar birçok âlim kuşağının hazırladığı ve son aşaması MS 1. yüzyıldan kalma bir kitap olan *Matematik Sanatı Üzerine Dokuz Bölüm* adlı yapıtta bu sayılar ilk kez görüldü. Bu kitap, Çin'e ait bugüne kadar gelebilmiş en eski metinlerden biridir.

Gemilere yön vermek için basit dümen küreği yerine kullanılan ve gemilerin açık denizlere yelken açabilmesine olanak sağlayan kıç dümeni de Han döneminde icat edildi. Baş ve kıç bölümü dörtgen şeklinde, tekne tabanı düz olan, omurga-

sı ve som çapraz bölmeleri bulunmayan *jong* adlı su taşıtının tasarımı da bu dönemde geliştirildi. Hekim Hua Tuo (MS ykl. 140–208), *mafeisan* denilen ve sözlük anlamıyla "kaynatılmış kenevir tozu" diye çevrilebilecek bitkisel bir karışım ile şarabı birleştirerek, cerrahi işlem sırasında anestezi uygulayan ilk kişiydi. MÖ 1. yüzyılda, Jing Fang (MÖ 78–37), 53 mükemmel beşlinin 31 oktava yaklaştığını belirten ilk müzik teorisyeni oldu. Zhang Heng gibi o da ay ışığının, sadece güneşten yansıttığı ışıktan ibaret olduğu teorisini ortaya attı.

Han hanedanı döneminde aile, babanın soyunu izliyordu. Sonraki dönemlerin aksine, birden çok kuşak tek çatı altında yaşamamaya eğilimliydi. Anlaşmalı, yani görücü usulüyle evlilik geleneği vardı; baba, çocuğunun eş seçimi konusunda en etkili kişiydi. Evlilikler tek eşliydi, ama soylular ve üst düzey görevliler gibi yeterince varlıklı erkeklerin metresleri vardı. Boşanma ve yeniden evlenme, belirli koşullar altında hem erkek hem de kadın için mümkündü. Kadınların önce babalarına, sonra kocalarına, yaşlandıklarında da erişkin oğullarına itaat etmeleri beklenirdi. Kadınlar, devlet projelerinde çalışmakla yükümlü tutulmazlardı, ama aileye ek kazanç sağlamak için, sıklıkla evdeki görevlerinin dışında işler de tutarlardı, örneğin dokumacılık, pazarda satıcılık ya da büyük tekstil işletmelerinin birinde işçilik yaparlardı. Dinsel ibadet olarak, aileler tapınaklarda ve kutsal mekânlarda tanrılara, ruhlara ve atalara hayvan kurban eder ve gıda maddeleri sunardı. İmparator, Han Çin'inin baş din adamıydı, Gök'e, Beş Güç (Üç Hükümdar ve Beş İmparator) denilen başlıca ilahlara, dağların ve ırmakların ruhlarına, yani *shen*'e kurban sunardı.

Seddin Ötesinden Gelen Tehditler

Orta Krallık, en erken zamanlardan beri kuzeyli göçebelerin yaptıkları sayısız saldırının kurbanı olmuştu. Han Ha-

nedanı dönemine gelindiğinde, çeyrek milyon atlı okçuyu başbuğun emri altına verdiği söylenen Hun (Hiung-nu) kabilelerinin oluşturduğu bir konfederasyon kurulmuş bulunuyordu. Çin Seddi bu tehdidi ortadan kaldıramamıştı.

İmparator Gaozu, göçebelerin ağır baskısı altındaydı, ama Çin-göçebe ilişkilerinin asli bir unsuru hâline gelen bir dizi evlilik ittifakına girdi. Bu uzlaşmacı siyaset, her yıl gönderilen tahıl, ipek, şarap hediyelerini ve başka hoş şeyleri de kapsıyordu. Ne var ki bu, göçebe ordularının ara sıra Han topraklarına akınlar yapmalarını engellemedi. En sonunda, İmparator Wu, tahta çıkınca, ordularının göçebelerle boy ölçüşecek güce ulaştığı kanısına vardı.

Kuzeye büyük istila kuvvetleri sevk ederek, müstahkem mevkileri ele geçirdi ve MÖ 119'de yapılan belirleyici önemdeki Mobei Muharebesi'nden sonra, Hun kuvvetlerini Gobi Çölü'nün kuzeyine çekilmek zorunda bıraktı. MÖ 111 yılı geldiğinde, Han devleti, Tibet Platosunun kuzey kenarındaki Hexi Koridoru'ndan kuzeybatıdaki Lop Nur'a kadar uzanan geniş topraklara yayılarak, bölgede dört yeni hudut komutanlığı kurmuş bulunuyordu: Jiuquan, Zhangyi, Dunhuang ve Wuwei.

Sarayda artık Konfüçyüsçülüğü benimsemiş olan İmparator Wu, kısmen Hunlara karşı Han'ları destekleyecek müttefikler bulmak için, ama aynı zamanda da ordusuna at tedarikini kolaylaştırmak için gözünü zaten Orta Asya'ya dikmişti. Zhang Qian'ı (MÖ 200–114), imparatorluk özel elçisi olarak MÖ 139'da batıya gönderdi. Hunlar tarafından yakalanarak on yıl tutsak edilen Zhang, kaçtıktan sonra, modern Afganistan'daki Toharistan'a (Baktriya) ve modern Özbekistan'daki Fergana'ya doğru yolculuğunu sürdürerek, MÖ 126'da Han başkentine döndü. Zhang on bir yıl sonra yeniden yollara düştü. Zhang'ın bu uzak bölgeler hakkında anlattıklarına da-

yanarak, MÖ 101'de bir Çin ordusu, Pamir Dağları'nı aştı ve savaşta Fergana'yı yenilgiye uğratarak çok sayıda at ele geçirdi. Bu seferin sonucu olarak, Han Çin'i, Orta Asya'dan geçen değerli ticaret yollarını kontrolü altına aldı. Zhang Qian, Hunlarca ele geçirilen ipek dâhil Çin mallarının, Soğd, Part, Hintli ve başka tüccarlar aracılığıyla İpek Yolu'nu aşarak, kendisinin gezip dolaştığı uzak topraklara ulaşmış olduğunu keşfetti. Gerçekten, yaklaşık MÖ 44'te Jül Sezar öldüğü zaman, Roma'da Çin ipeği hâlihazırda çok beğeniliyordu.

Bu arada, Qin döneminde olduğu gibi, Han yerleşimciler, özellikle İmparator Wang Mang'ın saltanat sürdüğü kaos döneminde (MS ykl. 9–23 arası), daha da güneye inerek, oldukça ücra yüksek bölgelere ulaştılar. 3. yüzyılda nüfus sayımı yapan hükümet, Çin nüfusunun 59 milyon olduğunu saptadı ve nüfus sayımlarını karşılaştırarak, 1. yüzyıl ila 2. yüzyılın ilk yılları arasındaki dönemde güneye beş ila on milyon insanın göçmüş olduğunu tahmin etti. Dahası, Han devleti, Vietnam'a kadar uzanan güney bölgelerde güçlendirilmiş garnizonlar kurdu.

Xin Hanedanı ve Sonrası ya da Doğu Han (MS 9–220 Arası)

Saray görevlisi Wang Mang'ın tahtı ele geçirmesi ve kısa ömürlü Xin Hanedanı (MS 9–23 arası), Han Hanedanını kısa süre kesintiye uğrattı. Wang Mang, arazi yüzölçümünün eşit büyüklükte dokuz bölüme ayrıldığı arazi paylaşımı ve tarımsal üretim sistemi (*jingtian*) dâhil, birçok reform yaptı; çevrede yer alan sekiz bölüm, serfler tarafından hususi olarak ekilip dikiliyor, ortadaki bölüm ise toprak sahibi aristokrat adına ortaklaşa işleniyordu. Aristokratlar birkaç yıl sonra imparatoru bu sistemi kaldırmak zorunda bıraktılar. İmparator, meslek sahiplerinin ve vasıflı çalışanların ücretlerine de %10

vergi koydu; içki, tuz, demir, sikke basımı, ormancılık ve balıkçılık alanlarında hükümet tekelleri de kurdu.

Kırmızı Kaş ve Yeşil Ormancı gibi isimler alan gizli cemiyetlerin isyanları ortasında, imparator devrildi. Zayıf ve beceriksiz Han İmparatoru Gengshi iki yıl saltanat sürdü, ama asilerce yenilgiye uğratılarak boğuldu; asilerden biri olan Guangwu (saltanatı MS 25–57 arası) tahta geçti ve Doğu Han Hanedanlığı olarak bilinen dönemi başlattı. Han imparatorluk ailesinin soyundan gelen Guangwu, yeniden güçlü, merkezî bir yönetim kurdu ve vergi gelirlerini artırdı. Zorunlu çalışma süresini azaltarak, köylülerin yükünü hafifletmeye çalıştı. Bu arada, daha bir geliştirilen çiftçilik aletleri sayesinde tarımsal verim arttı.

Han Çinlileri, MS 43'te Vietnam'daki konumlarını güçlendirdi ve burası Çinli valilerce yönetildi. Bu boyunduruk, MS 544'e kadar sürdü. Bu arada, Orta Asya yeniden fethedildi ve Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölgeler ele geçirildi. Tarihin bu noktasında Han Çin imparatorluğu ile Roma imparatorluğunu yalnızca Partya'nın (modern İran'ın kuzeydoğusundaki bir bölgenin) birbirinden ayırdığını düşünmek şaşırtıcıdır. Çinliler, Roma İmparatorluğuna "Da Qin" (Büyük Çin) diyorlardı, bu da onların, orayı, dünyanın öteki tarafında kurulmuş bir tür alternatif Çin saydıklarını gösteriyordu. İki imparatorluk arasında temas kurmak için yalnızca birkaç kez girişimde bulunuldu. MS 97'de Çinliler, Roma'ya bir elçi göndermek için başarısız bir deneme yaptılar, ama ilki MS 166'da olmak üzere bazı Romalı casusların Çin'e ulaştığı kaydedilmiştir.

Yüzyıl boyunca nispeten barış içinde yaşanmasına rağmen, aynı eski sorunlar yeniden su yüzüne çıkmaya başladı. Toprak sahiplerinin gücü arttı ve yoksullaşan köylüler, efendilerinin hükümete ödemesi geren vergilerin büyük kısmını yüklenmek zorunda kaldılar. Köylüler yeniden serf hâline

geldiler. Han imparatoru, iki tehditle yüz yüze gelmeye başladı. Birinci tehdit, kendi orduları bulunan kudretli ailelerden, ikincisi ise memnuniyetsiz köylüleri yanlarına çeken asi çetelerden geliyordu. Ama başka bir tehdit daha vardı ki, imparatorluk sarayının kendi içinden geliyordu.

Han İmparatorluğunun Gerilemesi ve Yıkılması

Saray hizmetkârı olarak çalışan hadımlar, 2. yüzyıl boyunca saray siyasetine giderek daha çok karışır oldular ve imparatoriçeler ile dul imparatoriçelerin çeşitli akrabaları arasında şiddetli iktidar mücadeleleri patlak verdi. MS 124'te hadımlar, Dul İmparatoriçe Yan'a (ölümü 126) karşı bir darbe tezgâhladılar ve iktidarın dizginlerini ellerinde tutmak amacıyla, imparator ailesinden 10 yaşında bir çocuğu İmparator Shun (saltanatı 125–144 arası) adıyla tahta oturttular. Shun, on dokuz yıl hüküm sürdü ve yerine oğlu Chong (saltanatı 144–45) geçti. Ne var ki, 159 yılına gelindiğinde, hadımlar tam denetimi ele geçirmişlerdi ve onlara karşı duran kim olursa olsun saf dışı ediliyordu. Bunun neden olduğu kargaşa, Han hazinesine akan gelir miktarını azalttı. Büyük Barış Yolu olarak bilinen Taocu bir dinsel tarikat, 184'te Sarı Türban İsyanını ve On Beş Urupla Pirinç İsyanını başlattı. İmparator Ling (saltanatı 168–169) öldüğünde, yaklaşık 2.000 saray hadımının katledilmesiyle, iktidar bazı aristokratların ve savaş ağalarının eline geçti; bunlar, imparatorluğu aralarında paylaştılar.

3. BÖLÜM

Karışıklık, Yeniden Birleşme ve Altın Çağ

Altı Hanedan: Bölünmüşlük Çağı (MS 220–589 Arası)

Sonraki 369 yıl boyunca Çin, siyasal bölünme nedeniyle paramparça oldu ve hükümetler, egemenlikleri altındaki toprakları denetleyemez duruma geldi. İmparatorluk, 256 ila 316 yılları arasında Batı Jin Hanedanı ve 317'den 420'ye kadar Doğu Jin Hanedanı iktidardayken kısa süreli olarak yeniden birleşti. Ama ondan sonra iç çekişmeler yeniden baş gösterdi ve ülkenin kuzeyinde yabancı hükümdarların, güneyine ise bir grup aristokratın hüküm sürdüğü bir dönem geldi. Kişisel köleliğin ve toplumsal eşitsizliğin egemen olduğu bu yıllar, köylüler için çok zor zamanlardı. Konfüçyen yaşam görüşüne olan saygı azaldıkça, insanlar, kurtuluş umudu ve günlük yaşamının çetin sınavlarından, çilelerinden yüz akıyla çıkma gücü vaat eden dinlere yöneldiler. Bu durum, Taocu tarikatların yanı sıra, Çin'e yeni gelmekle birlikte büyük bir etkinlik kazanan Budacı dinin popülerliğini artırdı.

Üç Krallık (220–280)

Üç Krallık dönemi, Çin tarihindeki en kanlı dönemlerden biriydi. Han döneminin sonunda yapılan bir sayımda nüfus yaklaşık 50 milyon olarak bildirildi. Daha sonra, Batı Jin Hanedanının ilk yıllarında yapılan bir sayımda nüfus sadece 16 milyon olarak saptandı. Jin dönemindeki nüfus sayımı öncekinden çok daha dar kapsamlıydı, ama yine de Çin'de yaşayanların sayısının milyonlarca azalmış olduğu kesindi.

Han Hanedanının yıkılmasından sonra imparatorluğu bölüşen generaller zamanla bağımsız birer savaş ağasına dönüştüler. Kuzeyde, Çin ovasını kaplayan Wei devleti bulunuyordu. Qin ile Qi devletleri arasında uzanan bu devlet, modern Henan, Hebei, Shanxi ve Shandong illerinin kimi yerlerini kapsıyordu. Doğu Han Hanedanının sondan ikinci başbakanı Cao Cao (155–220), Han'ın çöktüğü yıllarda muazzam güç kazanmıştı. Usta bir şair ve parlak bir askerî deha olan Cao Cao, Kuzey Çin'de bir diktatörlük kurdu. 220'de öldüğü zaman, yerine oğlu Cao Pi (187–226) geçti. Son Han imparatorunu tahttan çekilmeye zorlayan Cao Pi oldu ve önceki Han başkenti Luoyang'da Wei Hanedanını kurdu.

İmparatorluk tahtında hak iddia eden diğer iki kişi Cao Pi'nin yoluna çıktı. Sun Ce (175–200) ve Sun Quan (182–252) kardeşler, orta ve aşağı Yangçe vadisinde Wu devletini kurarlarken, Han imparatorluk ailesinin uzak bir akrabası olan Liu Bei (161–223), Kuzey Sichuan (Siçuan) bölgesindeki Shu'ya yerleşti.

Bu üç devlet arasında en kalabalık nüfusa ve en büyük orduya sahip olan Wei, en sonunda Shu'yu 263'te yenilgiye uğratarak, başkenti Chengdu'yu ele geçirdi. Ama zafer sevinci kısa sürdü. Sadece iki yıl sonra, Jin Dükü Sima Yan (236–290), Wei hükümdarı Cao Huan'ı (246–302) tahttan çekilmeye zorlayarak Wei tahtını ele geçirdi ve Jin Hanedanını kurdu (daha

sonra Batı Jin adıyla anıldı). Mart 280'de, denizden akınları da kapsayan büyük bir Jin saldırısından sonra, güneydeki Wu devleti yıkıldı ve başkenti Jianye ele geçirildi. Jin Hanedanı, Çin'i yeniden birleştirmeyi başardı ve kanlı Üç Krallık devri sona erdi.

Jin Hanedanı: 265–420 Arası

Batı ve Doğu Jin

Bu yüzyıl bir tuhaftı. Savaşın ve ölümün kol gezdiği bir ortamda, felsefeye duyulan ilgi arttı ve sanat dallarında, özellikle de şiirde öz anlatım patlaması meydana geldi. Cao Cao ve Cao Pi gibi, siyaset sahnesinin önde gelen aktörlerinden bazıları, başarılı birer askerî stratejist olmalarının yanı sıra, parlak birer şairdiler de. Bambu Korusunun Yedi Bilgesi denilen yetenekli ama skandallarıyla ünlü bir şair grubu, eserlerini aşağı yukarı bu dönemde yazıyordu. Bunlardan biri, başkent sokaklarında, bir geyiğin çektiği bir arabayla dolaştı, arabanın arkasında ise ihtiyaç olabilir diye bir sürahi şarap taşıyan bir uşak yürüyordu. Başka bir uşak da içki âlemi nihayet sona erince efendisini oracıkta gömebilmek için bir kürek taşıyarak onları izliyordu. Tutucu Konfüçyüsçülerin böyle maskaralıklar karşısında küplere bindiklerini söylemeye bile gerek yoktu.

Simya konusunda en eski kitap, iksirlere ve ölümsüzlüğe duyulan aşırı ilginin sonucu olarak 2. yüzyılda yazıldı; 4. yüzyılın başında ise ölümsüzlüğe ulaşma sanatı üzerine koskoca bir cilt yayımlandı. Ölümsüzlük iksirlerine olan takıntı nedeniyle, sonsuz yaşamı garantilediği iddia edilen zehirli maddeleri aşırı dozda alan birkaç imparatorun ecelsiz ölüp gittiğini belirtmeye değer. Bu dönem, sayısız romantik masala ve efsaneye konu olmuştur; bunların en ünlüsü, Luo Guanzhong (ykl. 1330–1400) tarafından *Üç Krallık Romansı* adıyla

14. yüzyılda yazılan tarihsel romandır.

Bu arada, bedensel çalışmayla dolaylı olarak temas etmeyi bile aşağılayıcı sayan mandarinler gitgide köhne ve yoz bir kast hâline geldi. Bunlar, hiçbir zaman böyle faaliyetlerle uğraşmadıklarını kanıtlamak için el tırnaklarını aşırı uzatıyorlardı. Sürüp sürüştüren ve kokular dökünen mandarinler, yerine getirmek üzere atandıkları görevleri pek az umursuyorlardı, hatta bazen hangi makamda görevlendirildiklerini bile bilmiyorlardı. Anlatıldığına göre, bir mandarin, ne görev yaptığı sorulunca, at amirliğiyle görevli olabileceğimi düşünüyorum diye yanıt vermişti, çünkü o civarda pek çok atın dolaştırıldığını görmüştü. Daha sonra, başkent kuşatma altındayken, mandarinler hiç ayrılmadan kentte kaldılar ve en hoş giysilerini kuşanarak açlıktan öldüler.

Bununla birlikte, Batı Jin, merkezî bir emperyal otorite hâline gelmeyi ne yazık ki hiçbir zaman başaramadı ve imparatorlar, hem hiçbir zaman tam denetim altına alamadıkları kendi memurlarının hem de imparatoriçe ailelerinin inatçı muhalefetiyle karşılaştılar. İmparatorluk prenslerine büyük mülkler hediye etmek ve insanları yeteneklerine göre değil, daha çok, toplumsal konumlarına bakarak atamak gibi eski alışkanlıklar yeniden egemen oldu. Bunu, bir dizi taht mücadelesi izledi ve 291 ila 305 arasında düpedüz iç savaş çıktı.

Sima Rui (276–323), Jiankang'da, yani imparator olarak değil, daha çok, Jin Prensi olarak hüküm sürdüğü, bugünkü Güney Çin'in büyük bölümünü kapsayan topraklarda 317'de Doğu Jin Hanedanını kurdu. Bu dönem, önemli sayıda Çinlinin, Çin'in düzlük orta bölgesinden güneye göçtüğü bir dönemdi, ama Doğu Jin hükümdarları pek az nüfuza sahipti; askerî güç, kraliyet ailesinden olmayan kişilerin elindeydi. En sonunda, bir dizi isyan çıktı ve büyük general Liu Yu tahtı ele geçirince Jin Hanedanının sonu geldi. Liu Yu, dört Güney

Hanedanlığının birincisi olan Liu Song Hanedanından İmparator Wu olarak, 420 ila 422 arasında hüküm sürdü.

Güney ve Kuzey Hanedanlıkları (420–589 Arası)

Beşinci ve 6. yüzyılların büyük bölümü, Güney ve Kuzey Hanedanlıkları olarak bilinen dönemde daha da artan bölünmüşlükle geçti. Önceki iki yüzyılın büyük kısmında olduğu gibi, bu dönemde de iç savaş ve siyasal kargaşa hüküm sürdü, ama aynı zamanda da sanat dalları ve kültür serpilip gelişti. İki ayrı bölge, iktidar odağı hâline geldi; bunlardan biri, kuzeyde Çin Seddi'ne doğru Sarı Irmak havzası, diğeri ise Gök Irmak havzası ve güneyindeki Kızıl Nehir'e kadar uzanan topraklardı. On Altı Krallık olarak bilinen ve yüzyılı aşkın süren bir dönemde (304–439), kuzeye kargaşa hâkim oldu ve sanki Çin uygarlığı artık geçmişte kalmış gibi görünüyordu. Kırsal kesimde haydutlar kol geziyor ve halk kıtlıktan kırılıyordu. İktidar, yerel bir düzeye inmişti; köyler, düşman güçlere karşı kendi savunma mevzilerini inşa ediyordu. Para artık dolaşımda değildi ve ekonomi çöktü.

Başka diyarlardan gelmiş göçebeler vardı ve 4. yüzyılda çeşitli savaş ağaları iktidar kavgası içindeydi. Moğolistan kökenli Tabgaçlar, sağlam şekilde tutunan ilk boy oldular ve Kuzey Wei (439–534) adıyla kendi hanedanlarını kurdular. Muhalifleri temizleyen Tabgaçlar, Luoyang'ı başkent yaparak, batı yönünde Orta Asya'ya yayıldılar. Zamanla, Tabgaçlar yerleşik yaşama geçerek tamamen bütünleştiler, imparatorluk sarayının dili olarak Çince benimsendi. Güney Mançurya kökenli Siyenpiler gibi başkaları, kuzeydeki Shanxi (Şansi) eyaletine yayıldılar; oradan, başka boylara, Çin kasabalarına ve köylerine baskınlar düzenlediler.

Kuzeyden gelen göçebe akınları nedeniyle, pek çok âlimin ve aydının da aralarında olduğu büyük insan kitleleri güneye

kaçmak zorunda kaldı. Bu insan ve fikir akını, tarımda daha başarılı olan kuzeydeki Sarı Irmak havzasının ekonomisinden her zaman daha geri kalan Güney Çin ekonomisine yarar sağladı. Tarımsal teknik bilgi uygulaması arttı ve özellikle Yangçe havzasında su kontrolü çabalarına girişildi. Güney, ilk kez, ekonomisi, kültürü ve siyaseti açısından kuzeyle boy ölçüşebilir duruma geldi. Güney, bu dönemde dört hanedan tarafından yönetildi: Liu Song (420–479), Güney Qi (479–502), Liang (502–557) ve Chen (557–589). Hükümdarları, genellikle, iktidarı ele geçirmiş olan generallerdi; bunlar, iktidarı birkaç on yıl ellerinde tuttular, ama varislerine devredemediler.

Sorunun önemli bir yanı, ailevi bağlantıları olan kişilerin otomatikman en iyi mevkilere gelmeyi garantiledikleri kalıtsal bir aristokrasinin devlet hizmetlerinin tepesine çöreklenmiş olmasıydı. Bu kişilerin birçoğu, geniş çiftlikler kurdu. Kuzeyden göçen aşırı yoksul sığınmacılar bu çiftliklerde çalıştırılıyordu, ama bunlar neredeyse serf konumundaydı. Bu, hiç kuşkusuz, sömürüye ve önyargıya dayanan bir durumdu, ama denilebilir ki, Çin kültürünün korunmasına devletin hiç destek sağlamadığı bir zamanda, bu aileler bunu başardı.

Sui Hanedanı (589–618 Arası)

Ne var ki, yönetimde kimin olduğu, yoksullar için pek bir fark yaratmadı. Onlar yine yüksek arazi kiralarının, cezalandırıcı vergilerin ve angarya işlerin altında eziliyorlardı. Bu durum, ezilen köylülerce ve göçebe kabilelerce çıkarılan isyanların 6. yüzyıl ortasında giderek artmasına yol açtı. Nihayet 581'de, kraliyet ailesinden biri, Kuzey Wei tahtını ele geçirdi ve kısa ömürlü Sui Hanedanında Wen unvanıyla imparator oldu (saltanatı 581–604). Wen, nihai amacı olan güneyi fethetme ve Çin'i yeniden birleştirme amacını başarmaya hazırlık olarak imparatorluğunu güçlendirmeyi hedefleyen

bir dizi reform başlattı. 588 yılına gelindiğinde, Yangçe'nin kuzey yakası boyunca Siçuan'dan Pasifik Okyanusu'na kadar mevzilenmiş yarım milyonu aşkın askerden oluşan muazzam bir kuvvet toplamış bulunuyordu. Bir yıl sonra, Güney Chen Hanedanı teslim oldu ve Wen'in ordusu Jiangkang (modern Nankin) üzerine yürüyerek, üç yüz yıldan uzun süren ayrılığa son verdi.

İmparator Wen, giriştiği savaşlarla ve inşaat projeleriyle devlet hazinesini tamtakır etti, ama saltanat döneminde oldukça önemli işler de başarıldı. Han imparatorlarının yaptıkları gibi, gıda kaynağı olarak kullanılmak üzere, piyasa fiyatlarının denetlenmesine yardımcı olan tahıl ambarları kurdu. Ölümünden sonra, oğlu Yang (saltanatı 604–618) iktidara geçti (babasını onun öldürdüğünden şüphe ediliyordu). Yang, bugünkü Zhejiang (Cıciang) ve güney Jiangsu eyaletlerinde Büyük Kanal'ın inşasını emretti; burası, dünyadaki en uzun kanal ya da yapay nehir olacaktı. Kanal boyunca bir karayolu yapıldı ve posta aktarma istasyonları kuruldu. Uzunluğu 2.000 kilometreye ulaşan kanal, merkezî hükümetin, Yangçe vadisinin artan zenginliğini sömürmesine olanak sağladı. Ayrıca, sefere çıkan orduların ihtiyaçlarını kendilerinin karşılama zorunluluğunu da ortadan kaldırdı. Orduların ihtiyaçları artık güneyden kanalın kuzeyine getirilen malzemelerle karşılanabiliyordu.

Yang, bürokratlar için Konfüçyen eğitimi ve sınav sistemini geri getirdi. Ne var ki, projelerini finanse etmek ve Kore'ye karşı giriştiği pahalı savaşların giderlerini karşılamak için aşırı vergiler de koydu; bu nedenle de gitgide gözden düştü. Köylüler ayaklandılar ve Yang, Jiangdu'ya (bugünkü Yangzhou) kaçmak zorunda kaldı; orada bir danışmanının suikastına kurban gitti. Kuzeybatıdaki askerî aristokrasiye mensup olan Li ailesi iktidarı ele geçirdi ve Tang Hanedanını kurdu.

Budacılık

Köylüler bu dönemde manevi olarak çeşitli Taocu tarikatlara yöneldiler. Bu tarikatlar, yerel boş inançları ve ruhları birlikte içeriyordu. Bazı tarikatlar, içsel temizlik ve doğal şifa fikirlerini yayıyor, etten, tahıldan ve şaraptan kaçınıyordu. Hatta bazıları, insanın kendi nefesinin ve tükürüğünün en saf beslenme biçimini temsil ettiğine inanıyordu. Ne var ki, Asya'yı derin etkisi altına almış olan bir din, dünyanın bin parçaya bölünüyor gibi göründüğü ve hükümete inancın açıkça yitip gittiği bir zamanda, ansızın Çin'de kendini gösterdi. Bu dinin, Çin klasik düşüncesinin akılcı hümanist gelenekleriyle pek az ortak yönü vardı, ama Budacılık (Budizm), doğru anda, yani çalkantılı 3. yüzyılın sonuna doğru imparatorluğa ulaştı.

Tarihsel Buda ("aydınlanmış olan"), yani Siddarta Gautama, Konfüçyüs'le hemen hemen aynı zamanda, MÖ yaklaşık 500'de, Hindistan'ın kuzeyindeki bir devlette, Nepal yakınında yaşamış bir prensti. Günlerden bir gün, derin bir manevi buhran geçirmekte olan Buda Gautama, bodhi ağacı (kutsal hintinciri, bilgi ağacı) altında derin derin düşünüyorken, bir anda aydınlandı. Onu kişisel aydınlanmaya götüren süreç, ılımlılık yolunu, orta yolu izledi. Onun öğretisine göre, varoluş acısı, ancak arzuların kökü kazınarak dindirilebilir, bu ise ancak doğru yaşayarak, doğru düşünceler taşıyarak başarılabilir. Amaç, yeniden doğum ve ölüm döngüsünü kırmaktır (Budistler, reenkarnasyona, yani başka bedende yeniden dirilişe inanırlar); ruhun bengi uyumla birleşip kaynaştığı tam dinginlik durumu olan Nirvana'ya ulaşmaktır. Bu, ancak, her bir yaşamın sonuncudan daha iyi olduğu bir dizi yeniden doğumla doğru başarılabilir. Ne var ki, günahkâr bir kişi, örneğin köpek ya da domuz olarak yeniden dirilecektir.

Budacılık, Orta Asya'dan Kuzey Çin'e ulaştı, gerçi güney

denizi yoluyla Orta Krallığa seyahat eden Hintli tüccarlar da bunda kısmen pay sahibi olabilirler. MS 57 ila 75 arası Geç Han döneminde hüküm süren İmparator Ming Ti'nin sarayında Budistler olmuştu, ama gerçekte Budacılık, Parçalanma Dönemi denilen dönemde kökleşerek, selametin ve özgürlüğün çok uzak göründüğü bir zamanda yaşamın sıkıntılarından kurtuluş ve özgürleşme şansı sundu.

Çok geçmeden, Budist misyonerler Çin'i ziyaret eder oldular; insanları din değişikliği için ikna etmeye ve önceden din değiştirenlerin sadık kalmalarını sağlamaya çalıştılar. Yeni müritler kazanıldı ve Budacılığı yaymak için Part tahtı üzerindeki hakkından vazgeçen Part prensi An Shigao (ölümü 168) gibi âlimlerce Budist metinler Çinceye çevrildi. Orta Asya'da doğan ama kökeni Hindistan'a dayanan Kumarajiva (344–413), Kuçar'lı bir Budist keşişti ve Budist metinleri Sanskritçeden Çinceye çeviren üretken bir çevirmendi. Çinli Budistler, inançlarının Hindistan'daki kaynağına hac ziyaretleri yaptılar; bunların belki de en ünlüsü, 399–412 arası Hindistan'ı (Gautama Buda'nın doğum yeri olan Lumbini dâhil), Sri Lanka'yı ve modern Nepal'deki Kapilavastu'yu gezen Faxian'dı (337 – ykl. 422). Bu kişi, *Budist Öğretiye Ait Kitapları Arayan Çinli Keşiş Faxian'ın Hindistan ve Seylan Seyahatlerinin Bir Anlatısı Olarak Budist Krallıkların Dökümü* adlı eserde gezilerini anlattı.

Budacılık Çin'de 8. yüzyıla kadar gelişimini sürdürecekti. Sarp kayalıklar oyularak büyük tapınaklar inşa edildi ve Shanxi eyaletinde bulunan bugünkü Datong kenti yakınındaki Yungang Mağaraları'nda bulunan 15 metre yüksekliğindeki Buda heykeli gibi, taştan Buda heykelleri yontuldu. Bu tür yontuların en eskileri olan ve kumtaşı sarp kayalığın cephesinde bir kilometre boyunca uzanan bu heykeller 5. ila 6. yüzyıllarda yapıldı. Budist kurumlar, Sui ve Tang hanedanları döneminde Çinlilerin yaşamına derinlemesine kök saldı.

Manastırlar, yörenin çocuklarına eğitim veriyor ve gezginlere de konaklama olanağı sağlıyordu. Bu kurumlar, çok sayıda köylünün işlediği devasa mülkler edindi ve yağhaneler, değirmenler gibi işyerleri kurdu. Hatta ödünç para bile veriyor ya da tefecilik faaliyetleri yürütüyor ve bu yolla yerel ekonomilere muazzam katkıda bulunuyordu. Tang döneminde anlatılan serüvenlerin ve masalların çoğu Budist kaynaklıydı; Saf Toprak ya da Chan Okulu (Japonya'da Zen) gibi Çin Budist okulları iyice yerleşmişti. Chan Okulu, bir dizi piri kutsal sayıyordu, bunlardan ilki ise 6. yüzyıl başında Hindistan'dan Çin'e gelmiş olan Bodhidharma adlı bir keşişti.

Bununla birlikte, Tang Hanedanının sonuna doğru, kısmen Budacılığın hâlâ yabancı gibi algılanması ve kısmen, özellikle sarayın parasal durumu kötüleştikçe, ülkenin ekonomik kaynaklarını emiyor gibi görülmesi nedeniyle, Budacılığa karşı giderek artan bir antipati gelişti. İmparator, 841'de, Budacılığın ve başka yabancı dinlerin bastırılması için seferberlik başlattı. Müslümanlığın yayılmasıyla zaten tehdit altında olan Budacılık, Çin'de büyük ölçüde ivme kaybına uğradı. Birçok manastır ve ibadethane tahrip edildi, Çin'deki Budist düşünce okullarının birçoğu varlığını sürdüremedi.

Altüst Oluş Ortasında Kaydedilen İlerlemeler

Bu dönemdeki yıkıcı kargaşaya ve altüst oluşa rağmen, heyecan verici birçok ilerleme kaydedildi. Çin hükümet yetkilisi ve makine mühendisi Ma Jun (ykl. 220 – ykl. 265), yön gösteren bir pusula icat etti; Güneyi Gösteren Şaryo denilen bu alet, mıknatıs gücüyle değil, diferansiyel dişlilerle çalışıyordu. Döneminin en parlak zihinlerinden birisi olan Ma Jun, önceki ipekli dokuma tezgâhlarından beş kat hızlı çalışan gelişmiş bir tezgâh ve sulamada kullanılacak suyu yükselten bir çark da icat etti. Matematikçi Zu Chongzhi (429–500), mate-

matikteki *pi* (π) sabit sayısının değerini (bir dairenin çevresi ile çapı arasındaki oranı) sekiz ondalık basamağa kadar saptayan ilk kişiydi. Bu değerle ilgili yaptığı en iyi tahmin, 900 yıl geçerli kalacaktı. Bu dönemde, önemli bir ansiklopedi hazırlanmasının yanı sıra, Çin suyollarının coğrafyası çıkarıldı. Avrupa'da, 1170 ila 1250 arası bir zamana gelininceye kadar el arabası henüz kullanılmazken, Çinliler 2. yüzyıldan beri tek tekerlekli arabalar kullanıyorlardı ve böyle bir araçtan ilk kez MÖ 30'da söz edilmişti.

Tang Hanedanı (618–907 Arası)

Yeniden birleştirilen imparatorluk, bir sonraki emperyal hanedan olan Tang döneminde güçlü bir ekonomik gelişme sergiledi. İmparatorluğun kuzeyi ile güneyini birbirine bağlayan Büyük Kanal'ın inşa edilmesinin yanı sıra, hem Çin'in kendi içinde hem uluslararası çapta ticaretin genişlemesi de buna katkıda bulundu. Tang başkenti Chang'an, yaklaşık bir milyonluk nüfusuyla, dünyadaki en büyük ve en kozmopolit kent hâline geldi. 755–763 arası meydana gelen An Lushan İsyanına kadar, Çinliler, dünyanın her yanından kültürlere açıktılar, müzikte, sanatta ve modada, hatta inandıkları Budist dinde yeni etkileri özümsemekten mutluydular.

Bugünkü Shanxi eyaletinin valisi Tang Dükü Li Yuan, oğlunu da yanına alarak, kuzeni olan Sui hükümdar İmparator Yang'a (saltanatı 604–618) karşı ayaklandı. Dükün aynı ölçüde mücadeleci kızı Prenses Pingyang (598–623) da kendi kuvvetlerinin başına geçerek, bu ayaklanmada onlara eşlik etti. Chang'an kentini ele geçiren Li Yuan, 18 Haziran 618'de kendini İmparator Gaozu (saltanatı 618–626) olarak ilan etti ve böylece, yeni bir hanedan olan Tang Hanedanının ilk imparatoru oldu. Qi Prensi olan oğlu Li Shimin tarafından sekiz yıl sonra tahtı bırakmaya zorlandı; Li Shimin, Taizong (salta-

natı 626–49) adıyla hüküm sürdü. İmparator Taizong, iktidar peşinde koşarken acımasız davranmış, babasını kendi lehine tahttan çekilmeye zorlamadan önce, iki erkek kardeşini ve onların on oğlunu öldürtmüştü. Yine de saltanat dönemi çok başarılı oldu.

İlk Tang hükümdarları, toprak mülkiyeti ve paylaşımı alanında Altı Hanedan'dan beri yürürlükte olan eşit tarla sistemini ihya ettiler ve daha etkili şekilde uyguladılar. Bu sistemin işleyişine göre, hükümet tüm arazilerin sahibiydi ve buraları bireysel ailelere tahsis ediyordu. Köleler dâhil herkes, emek sunma yeteneğiyle belirlendiği şekilde, arazi edinme hakkına sahipti. Arazi, sahibi öldüğü zaman yine devlete geçiyor ve yeniden tahsis ediliyordu. Bu sistem, her arazi parçasının kullanılmasını, herkesin geçimini kazanma fırsatı elde etmesini güvence altına almak ve kudretli ailelerce geniş malikânelerin kurulmasını önlemek için tasarlanmış bir sistemdi. Hükümetin daha etkili şekilde vergi toplamasına da olanak veriyordu. Böylelikle köylüler, borçsuz geçinebilir ve özgür durumda tutuluyor, kendilerini köle ya da serf olarak satmalarına veya isyan etmeyi düşünmelerine gerek kalmıyordu.

İlk Sui imparatoru, bürokrat adayları için Han döneminde uygulanan Konfüçyen klasiklere dayalı sınav sistemini yeniden getirmiş, Tang imparatorları ise bu sistemi genişletmişlerdi. Bazı sınavlar, adayların şiirler düzmenin ve denemeler kaleme almanın yanı sıra, siyasal ve idari sorunlar hakkında yazı yazmalarını gerektiren tüm edebiyat alanına ilişkin sorular içeriyordu. Adaylar, bölgesel merkezlerde sınava giriyor, başarılı olanlar başkente çağrılarak hem yazılı hem de sözlü bir dizi başka sınavdan geçiriliyordu. Tang'lar, bu yolla, devasa imparatorluğu yönetebilecek kişileri görevlendirmeyi güvence altına alıyorlardı ve bu sistem 20. yüzyıla kadar yürürlükte kaldı. Devlet memuru olmak için çok sıkı çalışmak gerekliydi,

ama buna değiyordu, çünkü memurlar çoğunlukla vergiden, angaryadan ve askerlik hizmetinden bağışıktı. Zenginleşebiliyor ve aile üyelerine ayrıcalıklar sağlayabiliyorlardı. Dar bir bakanlar kurulunun danışmanlık ettiği imparatorun gücü sınırsızdı. İmparatorluk, eyaletlere bölünmüş, bunlar da illere ayrılmıştı ve her birini bir memur yönetiyordu. Tang'lar, vergi toplamak için "üç şef" sistemini kullandılar; bu, her bir kişinin, çevresindeki diğerlerinden sorumlu olduğu bir ortak çalışma sistemiydi. Bu sistemde, insan grupları, birbirlerinin davranışları ve birbirlerinin vergi ödemeleri konusunda karşılıklı sorumluluk paylaşıyordu. Beş aile bir mahalle, beş mahalle bir köy, beş köy ise bir cemiyet oluşturuyordu; sistemi oluşturan her düzeyin kendi şefi vardı.

Tang'lar, Sui'lerce getirilmiş olan kanunnameyi temel aldılar. Bugüne ulaşan en eski kanunname, uzun bir suç listesini ayrıntılı olarak sıralayan 500 madde içerir. Bu cezalar, hafif dayaktan (hafif bir sopayla on on vuruştan) tutun, daha ağır bir sopayla vurulan ve sık sık ölümle sonuçlanan yüz vuruşa kadar uzanıyordu. Sürgün, kürek cezası ve idam da yer alıyordu. Tang kanunnamesinde yüceltilen hukuk ilkelerine, ondan sonraki her hanedanın kanunnamelerinde de rastlamak mümkündü.

Tang döneminde ekonomi, büyük bölümüyle devletin elindeydi. Madencilik, özellikle de sikke basımı için, silah ve alet yapımı için gerekli olan bakır ve gümüş madenciliği, oldukça uzun bir zamandır devlet denetimindeydi. Devlet, çok sayıda işçi istihdam ediyordu ve bu tür işlerde çalışanlar angaryadan ya da askerî ödevlerden bağışık tutuluyordu. Devletin elindeki diğer iş kolları arasında, tuz üretimi ve taşımacılık vardı. Köle, at, öküz, arazi ve ev satın almak için sözleşme yapılması gerekliydi; her satın alım işleminde vergi ödeniyordu. Tang hanedanı döneminde ipek üretimi arttı; im-

paratorluk sarayına haraç olarak sunulmak üzere durmadan ipek üretmek için birçok dokuma tezgâhı harıl harıl çalışıyordu. Porselen üretiminde de artış oldu. Ne var ki, memurlar ve genel olarak halk hâlâ tüccarları küçük görüyordu. Vergilerin çoğunu da tüccarlar ödüyordu.

7. yüzyılda, imparatorluk sarayına İmparatoriçe Wu Zetian (saltanatı 690–705) hükmediyordu; Çin tarihinde Hükümran İmparatoriçe unvanını alan tek kadın oydu. Wu, saraya İmparator Gaozong'un (saltanatı 649–83) odalığı olarak geldi, ama birkaç yıl içinde imparator, imparatoriçesini kovarak onun yerine Wu'yu geçirdi. Bir kez imparatoriçe olunca, Wu, tüm muhaliflerini saf dışı etme sürecini başlattı ve kocası 660'ta inme geçirince, kontrolü tamamen eline aldı. Kocası 683'te öldü, ama Wu iktidarını sürdürdü. Bazılarının kanısına göre, en büyük oğlu Li Hong'u (652–75) öldürttü ve sonra, diğer bir oğlunu, yani Veliaht Prens Li Xian'ı (653–84) sürgüne gönderdi. Başka bir oğlunu daha azletti ve en küçük oğlu Ruizong'u (saltanatı 684–90, 710–12) kukla imparator olarak tahta geçirdi. 690'da kendisini, yeni bir Zhou Hanedanının imparatoru olarak ilan etti. Yaşı 80'e ulaşan ve hastalıklı olan İmparatoriçe Wu, nihayet 705'te bir darbeyle devrildi ve oğlu Zhongzong (saltanatı 684, 705–10) yeniden tahta geçti, ertesi yıl da Wu öldü. Bazıları, onu, Çin tahtını gasp eden kötü bir kişi olarak görmüştür, ama onun kararlılığından ve siyasal sezgisinden pek kuşku duyulamaz.

Zhongzong karısı tarafından zehirlendikten sonra, taht, oğluna, yani İmparator Shang Di'ye (saltanatı 710) geçti. Kısa saltanatının ardından, Ruizong ejderha tahtına döndü, ama 712'de, yıldız falı göstergelerinin hükümdar değişikliğine işaret ettiğine inanarak, tahttan feragat etti ve yerini, İmparator Xuanzong (saltanatı 712–56) adıyla taç giyen yeğenine bıraktı.

İmparator Xuanzong, Yang Guifei ve Tang Hanedanının Sonu

Tang kültürünün doruk noktasında ulaşması, Xuanzong'un saltanat döneminde oldu. Büyükannesi İmparatoriçe Wu'nun sarayı elbette yüksek kültürü savunup özendirdi, ama Xuanzong bunu yeni doruklara taşıdı. Görkemli devlet törenleri düzenledi ve devlet adabını kurallara bağladı. Budacılığın yeni Tantracı kolundan olanlar da dâhil olmak üzere, Taocu ve Budacı âlimleri sarayına davet etti. Şiir için yeni bir akademi kurdu. Müzikten hoşlanırdı. Büyük at ressamı Han Gan (706–83), onun sarayında hizmet etti. Han, yaptığı güzel resimlerde bir atın yalnızca fiziksel özelliklerini yansıtmakla kalmayıp, ruhunu da yansıtabilmesiyle tanınmıştı.

Ama Xuanzong, daha güncel idari meselelerle de en az bu kadar ilgiliydi. Eşit tarla sistemini ıslah etti ve vergi gelirlerini güvenceye almak için, yeni bir nüfus sayımı yaptırdı. Türklerden, Uygurlardan ve Tibetlilerden gelen tehditlere karşı korunmak için, sınır boyunca askerî eyaletlerden oluşan bir hat oluşturdu.

Kaynaklarda anlatıldığına göre, on binlerce güzel genç kadın, Xuanzong'un sarayında odalık olarak yaşamaya zorlandı (bu sayı, diğer Tang imparatorlarının cariyelerinden çok daha fazlaydı). Ne var ki, bunlardan birisi imparatorun gözdesi olarak öne çıktı. Yang Guifei (719–56), Eşi Wu'nun 737'de ölümünden sonra Xuanzong'un emperyal eşi olmuştu. Prenses Yang, imparatorun askerî valilerinden biri olan An Lushan'ın (ykl. 703–57) eşliğinde ağırlanıyordu. Hükümdar, Yang'ı hoşnut etmek için, An Lushan'ı ihsanlara boğdu ve kuzey hudutu boyunca büyük asker yığınağı yapmasına izin verdi. Ama 755'te An Lushan ayaklanarak, Luoyang ve Chang'an üzerine yürüdü. Xuanzong batıya kaçtı, ama askerleri isyan ederek, Prenses Yang'ı öldürtmesi gerektiğini söylediler. Yang boğu-

larak öldürüldü ve yaşlı imparator öyle çok üzüldü ki, tahttan çekilerek yerini, İmparator Suzong (saltanatı 756–62) adıyla tahta geçen oğluna bıraktı. Onun tahttan çekilmesi, Çin saray kültürünün en parlak dönemlerinden birinin sonunu getirdi.

An Lushan'a suikast düzenlendi, ama çok geçmeden başka asi liderler ortaya çıkarak onun kavgasını sürdürdü. Sonraki on yıl boyunca eyaletlerde savaş yaşandı ve 763'e gelindiğinde, Çin İmparatorluğu bir kez daha çok müşkül bir durumdaydı; tahsil edilen vergiler hükümet organlarına ulaşmadığı için sürekli yeni vergiler konuyor ve köylüler sırtlarına binen bu yük altında eziliyorlardı. Toprak ağaları bir kez daha geniş arazilere el koymaya başladılar. 870'li yıllarda çıkan köylü ayaklanmaları dalgası yenilgiye uğratıldı, ama köylüleri yenmek için birleşmiş olan askerî valilerin (*jiedushi*) yetkileri artırıldı ve 10. yüzyılın ilk yıllarına gelindiğinde, bu valiler artık emperyal hükümetin yetkisini tanımıyorlardı. Nihayet 904'te, İmparator Zhaozong (saltanatı 880–900, 901–904) suikasta kurban gitti. Oğlu kısa süre tahtta oturdu, ama iktidarı, Qi devletine general olarak hizmet eden eski askerî vali Zhu Quanzhong'a devretmek zorunda kaldı; general, Geç Dönem Liang Hanedanına İmparator Taizu (saltanatı 907–10) adıyla hükmetti. İmparatorluğun kuzeyi ve güneyi bir kez daha bölündü.

1. BÖLÜM

Kaos, Yatıştırma ve İstila

Beş Hanedanlık ve On Krallık (907–960 Arası)

907 ila 960 arası yıllar, Çin'e daha fazla siyasal kargaşa getirdi. Bu elli üç yıl boyunca, kuzeyde beş hanedanlık yükselip düştü ve çoğu imparatorluğun güneyinde olmak üzere, bir düzineden fazla bağımsız devlet kuruldu, ama genellikle bunların yalnızca onundan söz edilmiştir.

İlk kuzey hanedanı, İmparator Taizu adıyla anılan Zhu Quanzhong'un (852–912) kurduğu Geç Liang (907–23) hanedanıydı. Quanzhong, Orta Çin'in büyük kısmını elinde tutuyordu ve tüm çabalarını kuzeyi birleştirmeye odakladığı için, güneyde ilerleme kaydedemedi. Ying Prensi olan oğlu Zhu Yougui (ykl. 888–913) tarafından öldürüldü; Yougui ise yalnızca birkaç aylık saltanatından sonra, kardeşi Zhu Youzhen'in önderlik ettiği bir isyanla tahttan indirildi. 923'e kadar hüküm süren Youzhen bazen İmparator Mo adıyla bilinir. Onun ölümü, Beş Hanedanlık içinde en uzun olanın sonunu getirdi. Bundan sonraki Geç Tang Hanedanı, Türk boyu Şatuo tarafından yönetilen üç hanedanlığın ilkiydi. Yalnızca on üç yıl süren bu hanedan, Kuzey Çin'in büyük kısmını elinde tutuyordu.

Geç Liang Hanedanı, bugünkü Shanxi'de kurulmuş olan Jin Devleti'yle sürekli savaşıp durmuştu. Jin, ilk önce Li Keyong'un (856–908), sonra da oğlu Li Cunxu'nun (885–926) liderliğinde genişledi. Li Cunxu, kuzeydeki bozkırlarda yaşayan göçebe Hıtayların yardımıyla Geç Liang Hanedanını yıkmayı başardıktan sonra, kendisinin "İhya Edilmiş Tang'" dediği Geç Tang Hanedanını (923–936) kurdu. Yalnızca üç yıl tahtta kalan Li Cunxu, subaylarca çıkarılan ayaklanmada öldü. Hıtaylarla ilişkiler artık bozulmuştu ve hanedanın geriye kalan on yılı boyunca durum istikrarsızlığını korudu.

Önceki İmparator Li Siyuan'ın (saltanatı 926–33) damadı Shi Jingtang (saltanatı 936–42), Hıtayların yardımıyla 936'da başkenti ele geçirdi ve Geç Jin denilen kendi hanedanını kurdu. Hıtaylar, yedi yıl sonra Geç Jin'e savaş açarak başkent Kaifeng'i ele geçirdiler. Hıtaylar artık Çin'in geniş bölgelerini kontrol ediyorlardı, ama buraları elde tutmaya istekli olmadıkları için, ertesi yılın başında çekildiler. İktidar, 947'de askerî vali Liu Zhiyuan'ın eline geçti. Üçüncü bir Şatuo hanedanı kuruldu ve Geç Han Hanedanı adını aldı. Ne var ki, Beş Hanedanlığın en kısa ömürlüsü bu oldu. 951'deki bir darbeyle, Liu'nun oğlu Chengyou (saltanatı 948–51) devrildi ve yerine, bir Han Çinlisi olan General Guo Wei (904–54), Geç Zhou Hanedanının ilk hükümdarı İmparator Taizu adıyla geçirildi. Halefi Chai Rong (saltanatı 954–60), İmparator Shizong adıyla hüküm sürdü. Güneyde elde edilen bazı kazanımlara ek olarak, imparatorun otuz sekiz yaşındayken altı yaşında bir varis bırakarak erken ölmesi, Çin'in nihayet Song Hanedanının egemenliğinde yeniden birleşme yolunun açılmasını kolaylaştırdı.

Bu arada, genellikle eş zamanlı olarak, Güney Çin'de bölgenin özgül bir kısmını kaplayan On Krallık hüküm sürdü. Eski Tang askerî valisi Yang Xingmi (saltanatı 902–05), Çin'in

orta güney kesiminde bulunan bugünkü Jiangsu, Anhui ve Jianxi eyaletlerinin oluşturduğu bölgede 902'den 937'ye kadar varlığını sürdüren Wu Krallığı'nı kurdu. Güney Tang Krallığı'nın kurucusu Li Bian (saltanatı 937–43), düzenlediği bir darbeyle Wu Krallığı'na son verdi. İmparator Yuanzong (saltanatı 943–61), Min'i, Yin'i ve Chu'yu alarak devletin topraklarını genişletti. Ama Song Hanedanının artan gücüne 961'de boyun eğdi ve 975'te, ülkesi istila edilerek resmen Song'ların egemenliği altına girdi.

On Krallığın en uzun ömürlüsü ve en güçlülerinden biri, 907'de Tang Hanedanının yıkılmasından sonra Qian Liu'nun (saltanatı 907–32) kurduğu Wuyue'ydi. Bugünkü Zheijiang eyaletinin yanı sıra, Çin'in doğu sahilinde bulunan bugünkü güney Jiangzu eyaletinin oluşturduğu bir alanı kaplıyordu. Eğitimiyle ve kültürüyle ünlü olan Wuyue, en sonunda 978'de Song Hanedanına teslim oldu. Min Krallığı, Min Prensi unvanını alan Wang Shenzhi (saltanatı 909–25) tarafından 909'da kuruldu. 945'te Güney Tang'larca fethedildi. Çin'in güney kıyısı boyunca uzanan ve başkenti bugünkü Guangzhou olan Güney Han Krallığı, ilk başta Büyük Yue adıyla, 917'de Liu Yan (saltanatı 917–42) tarafından ilan edildi. Liu Yan, Han imparatorlarının soy adıyla kendi soy adı (Liu) aynı olduğu için, kendisinin de o seçkin hanedanın soyundan gelmiş olması gerektiğini belirterek, ertesi yıl devletin adını değiştirdi. Güney Han Krallığı, 971'de Song Hanedanının egemenliği altına girdi.

Eski askerî vali Ma Yin (saltanatı 907–30), Chu Krallığı'nı kurarak, bugünkü Changsha'yı kendine başkent yaptı. Hunan ve bugünkü kuzeydoğu Guangxi bölgelerinden oluşan krallık, 951'de Güney Tang'larca ele geçirildi. Bugünkü Siçuan'ın büyük kısmını, batı Hubei'yi ve güney Gansu ile Şensi'nin kimi bölümlerini kapsayan Eski Shu devleti, Tang Ha-

nedanının yıkılmasından sonra Wang Jian (saltanatı 907–18) tarafından kuruldu. Beceriksiz bir varis, devletin 965'te Geç Tang Hanedanına teslim olmasına yol açtı.

Bu dönemde Kuzey Çin'de işler pek o kadar kötü olmamasına karşın, güney hâlâ çatışmalarla paramparça olmuş durumdaydı. Wu ve daha sonra Güney Tang, komşularıyla sonu gelmez kavgalara girişti. Bir süre güney krallıklarının en güçlüsü olmasına karşın, Güney Tang, 950'lerin sonunda Geç Zhou Hanedanının düzenlediği akınlara direnemeyerek, Yangçe'nin kuzeyindeki topraklarının tamamını onlara terk etti. Ama çok geçmeden, imparatorluğun kuzeyini ve güneyini yeniden birleştirmeye kararlı olan yeni bir güç sahneye çıktı.

Song Hanedanı (960–1279 Arası)

Kuzey Song (960–1126 Arası)

Geç Zhou döneminin parlak askerî komutanı Zhao Kuangyin, 960'ta askerleri sayesinde tahta el koymuştu. Geç Zhou'nun son imparatoru Shizong'un yerine bebek oğlu tahta çıkarılmıştı ve ordu, Dul İmparatoriçenin kontrolü ele geçirmesinden korkuyordu. Bu nedenle, Zhao, askerlerine İmparator Taizu olarak tanıtıldı (saltanatı 960–76) ve çok geçmeden başkente girdi. Usta bir manevrayla, tüm generallerine, iyi bir yaşam sürmelerine olanak sağlayacak cömert emeklilik gelirleri teklif ederek onları istifaya çağırdı, böylelikle, gelecekte herhangi bir askerî darbe tehlikesini ortadan kaldırdı ve ordunun bütünüyle kendi kontrolü altına olmasını garantiledi. Birlik ve barış arzulayan güneydeki diğer devletler, onun hâkimiyetine boyun eğdi; böylece iki yüz yıldan beri süren savaş ve siyasal kaos, yirmi yıl içinde sona erdi ve Orta Krallık yeniden birleşti.

Song imparatorları, bugünkü Pekin bölgesinde yaşayan bir memur ailesinin soyundan geliyorlardı. Song hanedanı, uzun

süren saltanat dönemlerinde Çin'e istikrar ve refah getiren, alışılmamış ölçüde hünerli ve aydın hükümdarlardan oluşuyordu. Kargaşayla ve kanlı çatışmalarla geçen yüzyıllardan sonra, Song Hanedanı, o zamana kadar ulaşılmış tüm düzeyleri aşan sanatsal ve teknik mükemmelliğin damga vurduğu bir dönemi başlattı. Song yönetimindeki Çin, Konfüçyüs'ün devlet idealine, başka herhangi bir dönemden daha çok yaklaştı.

Taizu, güçlü bir merkezî yönetim kurdu, en yetenekli memurları bulmak için sınav sistemini yeniden getirdi. Song Hanedanı döneminde sınavlar üç yılda bir bölge düzeyinde yapılıyor ve katılan binlerce aday arasından her yıl iki yüz kişi atanıyordu. Sınavlar artık zihinsel olduğu kadar bedensel nitelik de taşıyordu; adayların birkaç gün ve gece yalnızca yanlarında getirdikleri şeyleri yiyip içerek odacıklarda kalmaları gerekliydi. Sonuçların hileli olmasını önlemek için, sınavlar isimsiz olarak giriliyordu. 11. yüzyılda eyaletlerde kolejler açılmasına rağmen, ilköğretimden sonraki tüm eğitim, adayların resmî sınavlara sokulması amacını güdüyordu. Aday olmak isteyenlere yardımcı olmak için Kaifeng'de bir Ulusal Üniversite kuruldu. Bununla birlikte, büyük ailelerin çocuklarının üst düzey görevlere gelmelerine olanak sağlamak için akraba kayırmacılığa yine de göz yumuluyordu ve makam satın alma olaylarına da ara sıra rastlanabiliyordu. Aday seçimi sürecini genişletmeye yönelik çabalara rağmen, yeni memurların yaklaşık yüzde ellisi, bürokratik geleneğe sahip ailelerden geliyordu.

Ne var ki, bürokrasiye verilen ağırlık, beraberinde bazı dezavantajlar da getirdi ve Song Hanedanı, üretmiş olduğu büyük miktardaki bürokratik belgelerle dikkat çeker. Söz gelişi, Kore elçilerinin kabulüyle ilgili kurallar 1.500 cildi doldurmuyordu.

Çin'in kuzeydoğu eyaletleri, hâlâ, imparatorluk için sü-

rekli tehdit oluşturan göçebe Hıtayların hâkimiyetindeydi. Mançurya'nın yanı sıra Çin Seddi'nin kuzeyindeki toprakları da kapsayan çok geniş bir bölgeyi Hıtaylar denetliyordu. Kuzeyli bir hükümdarın Hıtaylara terk etmiş olduğu on altı eyaleti geri almak için Song'lar iki kez saldırı düzenledi, ama her ikisinde de geri püskürtüldü. 1004'te Hıtaylar saldırınca, imparator, onları sakinleştirmek için statükoyu kabul etti ve her yıl önemli miktarda yıllık haraç ödemeye söz verdi. Bu arada, Orta Asya'ya giden yolun ve İpek Yolu'nun geçtiği kuzeybatıdaki Kansu koridorunu kontrol eden Şia göçebeleri de Song topraklarına yıkıcı saldırılar düzenledi. Song hükümdarı, ceza olarak düşmanına tazminat ödemeyi bir kez daha kabul etti ve bu kararıyla, imparatorlukta büyük bir tartışmanın fitilini ateşledi.

Yaklaşan bir düşmanı yatıştırmak için askerî çıkarların sivil çıkarlara böyle tabi kılınması ve çoğu insanın askerleri küçük görmesi, Song Hanedanı döneminin tipik özellikleriydi. Bununla birlikte, Song ordusu 979 ile 1041 arasında üç kattan fazla büyüyerek, yaklaşık 1.250.000 adama ulaştı. Muazzam sayıda silah üretildi ve tahminlere göre, askeriyeye yapılan harcamalar, imparatorluk gelirlerinin neredeyse %75'ini tüketiyordu. Barut, Song Hanedanı döneminde icat edildi. Çinlilerin zaten patlayıcıları vardı. Kötü ruhları korkutup kaçırmak için bambu patlangaçlar kullanıyor ve 10. yüzyılda okların ucuna yanıcı fişekler bağlıyorlardı. 11. yüzyılda, duman saçan bombalar, havai fişekler ve mayınlar kullanılıyordu. Kömür, güherçile ve kükürt kullanılan ilk barut formülü 1044'te yapıldı ve ilerleyen dönemde, barutun itici olarak da kullanılabildiği keşfedildi ve böylece, askerlerin, demirden yada tunçtan dökülmüş ateşleme borularıyla havan topu yapmaları mümkün oldu.

İmparatorluğun 750 ila 1100 arasındaki parçalanmışlığına

rağmen, Çin'in 50 milyon olan nüfusu yaklaşık iki kat artarak, 1100'de 100 milyona çıktı. Bu nüfus patlaması, gıda üretimindeki artışın, özellikle hem güneyde hem de kuzeye pirinç ekiminin genişlemesinin sonucuydu. Ticaret yaygınlaştı, köylüler, fazlalık ürünlerini kullanarak çay, yağ, şarap gibi lüks mallar alabiliyorlar ve bu tür ürünlerini komisyoncular aracılığıyla satıyorlardı. Bazı çiftçiler uzmanlaşma yoluna gitti ve Fujian'da, Siçuan'da, Guangdong'da çiftçiler, arazilerinde şeker kamış ekimine başladı. Bu malları ülkenin her yanına göndermek için taşımacılık önem kazandı; iç su yolu ve kıyı gemi taşımacılığı sanayileri hızla geliştiği gibi, elbette gemi inşa sanayisi de gelişti.

Dış ticaret özendirildi ve tüccarları, Çin'e gelerek Çin malları satın almaya ikna etmek için yurt dışına görevliler gönderildi. Çinli tüccarlar hem yelkenle hem de kürekle yol alan daha büyük gemilerin geliştirilmesi sayesinde, Doğu Çin Denizi'nde, Sarı Deniz'de, Hint Okyanusu'nda ve Kızıldeniz'de yolculuklara çıktılar. Pusulanın seyrüseferde kullanım için uyarlanması, denizcilik alanındaki bu gelişmede en önemli faktör oldu. Eski Çinliler, mıknatıs taşının, yani doğal şekilde manyetize olmuş cevherin ya da demirin, serbestçe asılıp dönmeye bırakıldığı zaman, daima manyetik kutupların yönünü gösterdiğini keşfetmişlerdi. İlk pusulaları, toprakta mücevher aramak ve evler için en uygun konumu bulmak (jeomansi) amacıyla kullanmaya başladılar. Gemilerde kullanımı ise çoğunlukla bir kâse suya mıknatıslanmış bir iğne koymak şeklindeydi, gerçi kuru pusulanın da kullanılmış olduğu düşünülmektedir.

Çinliler, tam sayfa metinler ve resimler üretmek için ağaç kalıplı basım tekniğini 7. yüzyıldan beri kullanmışlardı. Değiştirilebilen harflerle basım tekniğini, 1041–1048 arası bir zamanda Bi Sheng (990–1051) icat etti. Onun dikkate değer

tekniğini, Çinli âlim ve devlet adamı Shen Kuo (1031–1095), *Meng Çayı Kıyısından Yazılar* adlı eserinde şöyle anlatıyordu:

> Resmî bir konumu bulunmayan Bi Sheng, Chingli'nin saltanatında [1041–1048], değiştirilebilir harflerle baskıyı icat etti. Sheng'in yöntemi şöyleydi: Yapışkan bir çamur topağını alıp, bir sikkenin kenarı kadar ince karakterler oydu. Her bir karakter, deyim yerindeyse, tek bir harf oluşturuyordu. Sheng bunları sertleştirmek için ateşte pişirdi. Önceden bir demir plaka hazırlayarak, bu plakayı çam sakızıyla, mumla ve kâğıt külleriyle kaplamıştı. Baskı yapmak istediğinde, bir demir çerçeve alıp demir plakanın üstüne koyuyordu. Buna, sıkıca yan yana dizili harfler yerleştirilmişti. Çerçeve dolduğunda, hepsi bütün bir klişe oluşturuyordu. Sheng, ondan sonra, klişeyi ısıtmak için ateşin yakınına koyuyordu. Macun [arkadaki] biraz eriyince, Sheng düz bir tahtayı alıp yüzeye bastırıyordu, öyle ki klişe, bileytaşı gibi dümdüz oluyordu. Her bir karakterin birkaç yazı tipi vardı ve aynı sayfadaki karakterlerin tekrarına hazırlık olarak, belirli ortak karakterlerin yirmişer, hatta daha çok tipi bulunuyordu. Karakterler kullanılmadığı zaman, Sheng, her bir uyumlu grup için bir etiket kullanarak, onları kâğıt etiketlerle düzenliyor ve tahta kasalarda tutuyordu.

Song Hanedanı Döneminde ipek, cila ve seramik üretimi teknik mükemmelliğe ulaştı. Hükümete ait ipek imalathanelerinin yanı sıra, ailece çalışan küçük üreticiler de vardı. İmalathanelerde olağanüstü güzel seramikler de üretiliyordu, bazı bölgeler üstün malların üretildiği yerler olarak ünlenmişti. Kâğıt üreticileri, kitaplara, belgelere, kâğıt paraya ve ambalaj kâğıdına olan talebin artmasından yarar gördü. Metalürji ala-

nında kaydedilen oldukça önemli ilerlemeler, demir üretimi nin artmasına yol açtı. İlk zamanlar odun kömürüne duyulan ihtiyaç, Kuzey Çin'in kimi bölgelerini ormansız bırakmıştı, ama 11. yüzyıl sonuna gelindiğinde, odun kömürünün yerini katranlı kok kömürü almıştı. Körüklerin hidrolik makinelerle çalıştırılması ve maden çıkarmak için patlayıcıların kullanılması da demir üretiminin artmasına katkıda bulundu.

Ekonominin kaydettiği ilerleme ve genişleme, kırsal kesim karşısında kentsel kesim önem kazanmasına ve Çin kentlerinin hızla büyümesine yol açtı. Evler, birkaç katlı olarak yapılıyordu ve duvarların ardına inşa edilmek yerine, doğrudan doğruya caddeye açılıyordu. 1126'ya kadar Song başkenti olan Kaifeng, Tang başkenti Chang'an kadar büyüktü. Bu arada, nüfusu 50.000 ve üzerinde olan pek çok taşra kenti vardı.

Güney Song (1127–1279 Arası)

Curçenler, Doğu Mançurya'da yaşayan Türk asıllı bir halktı; 1115'te Hıtayların Liao devletine karşı ayaklandılar ve Jin (Kin) Hanedanını ilan ettiler. Song Hanedanı ilk başta Hıtaylara karşı onlarla ittifak yaptı, ama birkaç yıl sonra bu ittifak dağıldı ve 1126'da, Jingkang Olayı diye bilinen bir olayda Curçenler, iki aylık bir kuşatmayla Kaifeng'i ele geçirdiler. Hem yetenekli bir ressam ve hattat hem de tüm Çin imparatorları içinde en kültürlülerden birisi de olan İmparator Huizong (saltanatı 1101–25), oğlu İmparator Qinzong (saltanatı 1126–27) lehine tahttan çekilmişti, ama ikisi de yakalandı ve emperyal ailenin diğer tüm üyeleriyle birlikte kuzeydoğuya götürüldü. Görüşmeler yapıldı, ama Huizong 1135'te tutsak olarak öldü.

Bu arada, güneye kaçmayı başaranlar, Huizong'un bir diğer oğlu olan Gaozong'u (saltanatı 1127–62) imparator olarak tahta geçirmişlerdi. Yıl 1138 olunca, Song sarayı Hangzhou'da

tekniğini, Çinli âlim ve devlet adamı Shen Kuo (1031–1095), *Meng Çayı Kıyısından Yazılar* adlı eserinde şöyle anlatıyordu:

> Resmî bir konumu bulunmayan Bi Sheng, Chingli'nin saltanatında [1041–1048], değiştirilebilir harflerle baskıyı icat etti. Sheng'in yöntemi şöyleydi: Yapışkan bir çamur topağını alıp, bir sikkenin kenarı kadar ince karakterler oydu. Her bir karakter, deyim yerindeyse, tek bir harf oluşturuyordu. Sheng bunları sertleştirmek için ateşte pişirdi. Önceden bir demir plaka hazırlayarak, bu plakayı çam sakızıyla, mumla ve kâğıt külleriyle kaplamıştı. Baskı yapmak istediğinde, bir demir çerçeve alıp demir plakanın üstüne koyuyordu. Buna, sıkıca yan yana dizili harfler yerleştirilmişti. Çerçeve dolduğunda, hepsi bütün bir klişe oluşturuyordu. Sheng, ondan sonra, klişeyi ısıtmak için ateşin yakınına koyuyordu. Macun [arkadaki] biraz eriyince, Sheng düz bir tahtayı alıp yüzeye bastırıyordu, öyle ki klişe, bileytaşı gibi dümdüz oluyordu. Her bir karakterin birkaç yazı tipi vardı ve aynı sayfadaki karakterlerin tekrarına hazırlık olarak, belirli ortak karakterlerin yirmişer, hatta daha çok tipi bulunuyordu. Karakterler kullanılmadığı zaman, Sheng, her bir uyumlu grup için bir etiket kullanarak, onları kâğıt etiketlerle düzenliyor ve tahta kasalarda tutuyordu.

Song Hanedanı Döneminde ipek, cila ve seramik üretimi teknik mükemmelliğe ulaştı. Hükümete ait ipek imalathanelerinin yanı sıra, ailece çalışan küçük üreticiler de vardı. İmalathanelerde olağanüstü güzel seramikler de üretiliyordu, bazı bölgeler üstün malların üretildiği yerler olarak ünlenmişti. Kâğıt üreticileri, kitaplara, belgelere, kâğıt paraya ve ambalaj kâğıdına olan talebin artmasından yarar gördü. Metalürji ala-

nında kaydedilen oldukça önemli ilerlemeler, demir üretiminin artmasına yol açtı. İlk zamanlar odun kömürüne duyulan ihtiyaç, Kuzey Çin'in kimi bölgelerini ormansız bırakmıştı, ama 11. yüzyıl sonuna gelindiğinde, odun kömürünün yerini katranlı kok kömürü almıştı. Körüklerin hidrolik makinelerle çalıştırılması ve maden çıkarmak için patlayıcıların kullanılması da demir üretiminin artmasına katkıda bulundu.

Ekonominin kaydettiği ilerleme ve genişleme, kırsal kesim karşısında kentsel kesim önem kazanmasına ve Çin kentlerinin hızla büyümesine yol açtı. Evler, birkaç katlı olarak yapılıyordu ve duvarların ardına inşa edilmek yerine, doğrudan doğruya caddeye açılıyordu. 1126'ya kadar Song başkenti olan Kaifeng, Tang başkenti Chang'an kadar büyüktü. Bu arada, nüfusu 50.000 ve üzerinde olan pek çok taşra kenti vardı.

Güney Song (1127–1279 Arası)

Curçenler, Doğu Mançurya'da yaşayan Türk asıllı bir halktı; 1115'te Hıtayların Liao devletine karşı ayaklandılar ve Jin (Kin) Hanedanını ilan ettiler. Song Hanedanı ilk başta Hıtaylara karşı onlarla ittifak yaptı, ama birkaç yıl sonra bu ittifak dağıldı ve 1126'da, Jingkang Olayı diye bilinen bir olayda Curçenler, iki aylık bir kuşatmayla Kaifeng'i ele geçirdiler. Hem yetenekli bir ressam ve hattat hem de tüm Çin imparatorları içinde en kültürlülerden birisi de olan İmparator Huizong (saltanatı 1101–25), oğlu İmparator Qinzong (saltanatı 1126–27) lehine tahttan çekilmişti, ama ikisi de yakalandı ve emperyal ailenin diğer tüm üyeleriyle birlikte kuzeydoğuya götürüldü. Görüşmeler yapıldı, ama Huizong 1135'te tutsak olarak öldü.

Bu arada, güneye kaçmayı başaranlar, Huizong'un bir diğer oğlu olan Gaozong'u (saltanatı 1127–62) imparator olarak tahta geçirmişlerdi. Yıl 1138 olunca, Song sarayı Hangzhou'da

kuruldu ve Huai Nehri'nin güneyindeki bölgenin çoğu kontrol altına alındı. İmparatorluğun kuzeyinin yitirilmesinden sonraki bu dönem, Güney Song olarak bilinir. Kuzeyi geri alma çabalarına elbette girişildi; bu çabaların en dikkate değer olanı, Jin Hanedanı kuvvetlerini arka arkaya yenilgiye uğratan ve Kaifeng yakınında karargâh kuran General Yue Fei'nin (1103–42) girişimiydi, ama Yue daha sonra imparator tarafından güneye geri çağrılarak idam edildi. İmparator Gaozong, Yue'nin başarılarını sürdürmesi durumunda, Curçenlerin İmparator Quinzong'u salıvermelerinden ve böylece kenti tahtının tehlikeye girmesinden korkuyordu.

Güney Song, zaten güçlü olan ekonomisini genişletti ve hem açık denizlerde hem de kıyılarda başarılı bir deniz ticareti geliştirdi. Guangzhou (eski Kanton), Hangzhou ve Quanzhou gibi büyük limanlar, ipekli ve porselen ürünleri gibi Çin ihraç mallarının Orta Doğu'ya ve oradan Avrupa'ya gönderilmek üzere yola çıktığı merkezlerdi. Çin'den kültürel olarak pek çok şey almış iki ülke olan Japonya'ya ve Kore'ye kitaplar, resimler ve başka sanat eserleri ihraç edildi. Asya'nın başka yerlerinden ise mücevherler, baharatlar, fildişi, pamuklu dokumalar ve ince ahşap işleri geliyordu. Söz konusu limanlarda ticaretle uğraşan Korelilerin, Farsların, Arapların oluşturduğu topluluklar belirmeye başladı ve Çin'in dış dünyaya açılan kapısı olarak, Orta Asya'ya uzanan kuzeybatı koridorunun yerini, Çin'in kıyı bölgeleri aldı.

Bol kazançlı deniz ticaretini korumak için, Çin'in ilk daimi donanması 1132'de kuruldu. Ayak değirmeni ilkesine dayalı pedallı çarkların hareket ettirdiği, barut bombaları atan mancınıklarla donatılmış hızlı gemileriyle övünen Güney Song, devasa Jin armadalarını iki kez yenilgiye uğrattı. Ne var ki, böyle projelerin finansmanı tartışmaları da beraberinde getirdi, çünkü hükümet, gelir toplamak için, özel kişilerin mülki-

yetindeki arazilere el koyuyordu. Bu, Song toplumunun yüksek kademelerinde kızgınlığa neden oldu.

Kuzeyin kaybedilmesi, güneyin ekonomisinin canlanmasına katkıda bulundu. Malların başkente taşınması, Çin ticaretinde her zaman büyük bir paya sahipti ve başkentin güneydeki Hangzhou'da olması, bölgedeki pek çok akarsuyun ve kanalın kullanılması sayesinde, bu mal taşımacılığını maliyet açısından daha uygun kıldı. Kuzeydeki Jin devletiyle bile bol kazançlı pirinç, çay, şeker ve kitap ticareti yapılıyordu. Bu arada, Güney Song, süvarileri için kuzeyden at ithal ediyordu. Hükümetin ticari kaynaklardan sağladığı kazanç, geleneksel kaynağı, yani tarımı geride bırakmaya başladı. Aynı zamanda, çay, tuz ve şarap gibi mallar için oluşturulan hükümet tekelleri de imparatorluk hazinesine daha çok kaynak getirdi.

Yıl 997 olduğunda, geç Tang hükümeti yılda 800 milyon sikke basıyordu; 1085'te ise 6 milyar adet basılıyordu. Muazzam ölçüde büyüyen para talebi, kâğıt paranın kullanıma sunulmasına yol açtı. Bu olgu, hükümetin yetki verdiği dükkânlardan oluşan küçük bir grubun birikim sertifikaları çıkarmasıyla başladı. Dünyanın hükümetçe çıkarılan ilk kâğıt parası, 1120'li yıllarda Güney Song hükümeti sistemi devraldığı zaman üretildi. Yüzde üç oranında hizmet bedeline tabi olan kâğıt paralar, üç yıl boyunca geçerliydi ve kâğıdın eskiyip bozulması nedeniyle buna gerek duyulmuştu. Ertesi yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, hükümetin dolaşıma soktuğu kâğıt paralar, imparatorluğun her yanında yasal ödeme aracıydı.

Güney Song'un başkenti Hangzhou, imparatorluk sarayı buraya gelinceye kadar başka eyalet merkezlerinin herhangi birinden daha büyük değildi. Çok geçmeden, hem nüfus olarak hem de ekonomi olarak büyüyerek, kuzeydeki eski

başkent Kaifeng'i geride bırakmıştı. Geleneksel tek katlı Çin evlerinin yerini çok katlı binalar aldı. Bürokrasinin seçkinleri, On Bin Çam Tepesi'nde, zengin tüccarlar ise güneydeki Anka Dağı'nda yaşıyorlardı. Uzunluğu yaklaşık 5 kilometre olan Emperyal Yol, 60 metre genişliğindeydi ve yalnızca imparatorun geçmesi için boydan boya bölünmüştü. Hangzhou kanallarla örülmüştü ve gezgin tüccar Marko Polo'ya (1254–1324), kendi şehri Venedik'i hatırlattı. Kanallarda, çeşitli mallar taşıyan mavnalar vızır vızır işliyordu, mavnacılar ve aileleri teknede yaşıyorlardı. Arabalar, kağnılar ve hamallar, kentin dar giriş kapılarından içeri girmeye ya da aynı ölçüde dar köprülerden geçmeye çalışırken, kentin tıklım tıklım sokaklarında sürekli trafik sıkışıklıkları oluyordu. Telaşlı bir faaliyet içindeki dar ara sokaklar da insan kaynıyordu. Halkın domuz etine açlığını doyurmak için kent merkezinde kurulan domuz pazarı ve popülerlikte sonraki sıralarda gelen pirinç pazarı ile salamura balık pazarı dâhil olmak üzere, birkaç büyük pazar vardı.

Yaygın kanıya göre, pirinç ilk kez yaklaşık 12.000 yıl önce Çin'de yetiştirildi, ama Song dönemine kadar Çinlilerin beslenmesinde ana gıda hâline gelmedi. Güney Çin, sulu tarlalarda pirinç ekimine elverişli sıcaklığa ve yağış miktarına sahipti, ama güneyin tepelik ve bataklık arazi yapısı, pirinç tarımı için engel oluşturuyordu. Song'lar, önceleri elverişsiz sayılan yerlerde bile pirinç tarımı yapmalarına olanak sağlayan yeni tohum soyları geliştirdiler. Dahası, baraj inşa tekniklerini geliştirmeleri ve su pompaları kullanmaya başlamaları sayesinde, göl, bataklık ve deniz kenarlarını ıslah ederek toprak kazanma olanağına kavuştular. Hükümetin sunduğu vergi teşvikleri, tepe yamaçlarının pirinç yetiştirilebilecek şekilde taraçalanmasını özendirdi.

Hangzhou'nun zengin seçkinleri büyük şatafat ve sefahat

içinde yaşadılar. Çok sayıdaki çayhanelerde rahatlayıp gevşediler ve düşük ücretli, kalabalık uşakların hizmetlerinden yararlandılar. Yiyeceklerini lokma lokma kesme zahmetine girmeyi bile düşünmediler. Yemek çubuğuyla alınabilecek boyda lokmalara bölünmüş olarak yiyecekleri önlerine geliyordu. Ne var ki, bu bolluğun yanında korkunç bir yoksulluk da yaşanıyordu. Bir bebeğin doğması, yoksul bir aile için felaket demekti ve yeni doğanın boğulması için sıklıkla bir kova su verilirdi (hüsnütabirle, "bebeğin yıkanması" olarak bilinen bir uygulamaydı bu). Hatta yeni doğan bebekler kırlara götürülüp terk edilirdi (gerçi 12. yüzyılda çıkarılan bir fermanla bu yasaklanmıştı) ya da hizmetçi olarak yetiştirilmek üzere varlıklı kişilere satılırdı. İsteyen ailelerin bebek edinebildikleri bir yetimhane kuruldu. Yoksulları biraz olsun rahatlatmak için, devlet tahıl ambarlarının ve özel fonların yeniden kurulması gibi önlemler alındı. Yaşlılar için yurtlar kuruldu ve yoksulların cenazeleri kaldırıldı. Bedenen sağlam ve sağlıklı olan yoksullar orduya alındı.

Aynı yıllarda Avrupa'da da benzer ekonomik, ticari ve toplumsal gelişmeler meydana geliyordu. Avrupa'da bu tür değişiklikler, burjuvazinin yükselmesine, kapitalizme ve nihayet sanayi devrimine yol açarken, Çin'de böyle gelişmeler gerçekleşemedi, bunun başta gelen nedeni ise ekonominin ve ticaretin hayati unsurlarını devletin denetlemesi ve bürokrasinin güçlü olmasıydı.

Resim, o zamanın tutkularından biriydi ve Hangzhou'daki Lingyin Tapınağı'nda bir Resim Akademisi kuruldu. Dönemin en büyük ressamlarından bazıları orada çalıştı; o günlerin en iyi ressamı sayılan Ma Yuan (ykl. 1160–1225) ve Xia Gui (ykl. 1195–1224) gibi peyzaj ressamları da onlar arasındaydı. Çok sayıda kitap basıldı. İlaç ve akupunktur üzerine çalışmalar yayımlandı; imparator, on iki seçkin tıp uzmanını,

bir tıp ansiklopedisi hazırlamaları için görevlendirdi.

Song Hanedanı, 11., 12. ve 13. yüzyıllarda tarımsal üretim, teknoloji, ticaret, kentleşme ve yaşam standartları bakımından dünyanın en ileri toplumuydu. Hem kentlerin hem de taşranın hükümet yetkililerince denetlenmesi bakımından benzersizdi. Başka Asya toplumları da Çin'de gelişmiş olan kentler gibi kentlere elbette sahipti, ama Çin'i farklı bir yere koyan şey, Song Hanedanının ve sonraki hanedanların bilgili memurlardan oluşan seçkin zümresiydi. Bu zümre, başka toplumlardaki bu tür seçkinlerin aksine askerî değildi, kalıtıma dayalı değildi ve dinsel değildi. Kendini ödeve ve hizmete adamıştı, gerekli sınavların başaran herkesin erişimine açıktı.

Bununla birlikte, Çin'in önceki tüm hanedanları gibi, Song Hanedanı da gerilemeye başladı ve 13. yüzyıl sonuna doğru, bu görkem çağı da tıpkı öncekiler gibi giderek sona yaklaşıyordu. Gerek sarayda gerekse seçkinler arasında yolsuzluklar giderek arttı ve köylülerin hoşnutsuzluğu gitgide büyüdü. Dahası, Song Hanedanı, Jin'leri uzak tutmayı başarmış olmasına karşın, Jin hudutlarının kuzeyindeki bozkırda belirmeye başlayan yeni tehdidi püskürtecek durumda değildi.

5. BÖLÜM

Toparlanma ve İmparatorluğun Sonu

Yuan ya da Moğol Hanedanı (1271–1368 Arası)

Moğolların Yükselişi

Çin'in asıl topraklarının İç Asya kabilelerince fetih süreci, dört yüzyıldan beri sürmekteydi. Hıtayların kurduğu Liao Hanedanı, bugünkü Moğolistan'da ve Kazakistan'ın kimi bölgeleri ile Rusya Uzakdoğusu'nda hüküm sürdü, ama Çin imparatorlarını haraca bağlamasının yanı sıra, Orta Krallık'ın kuzey sınırı boyunca bir toprak şeridini de işgal etti. Jin Hanedanını kuran Curçenler, Liao'yu yenilgiye uğrattı ve Kuzey Çin'in tümünü içine alacak şekilde Liao topraklarını genişletti. Bir sonraki istilacı, yani Moğollar, Çin'in tümünü fethetmek ve bir kez daha yeniden birleştirmek için yeterli güce sahipti.

Çin Seddi'nin kuzeyinde, Hunların yerini, Türklerin ve Tatarların da aralarında olduğu göçebe kabileler almıştı. Yüzlerce yıldan beri bu halklar arasında çatışma vardı, ama 12. yüzyıl sonuna gelindiğinde bozkırda sıcaklığın düşmesi bir krize yol açtı. Sıcaklığın değişmesi, kabilelerin hayvanlarını otlatmaları için yeterli çayırın olmaması anlamına geliyordu.

Birbiriyle kavgalı kabileleri birleştiren ve başlarına geçerek onları güneye, Çin'in tarımsal zenginliklerine götüren bir adam, durumu kurtardı. O adamın adı, Temuçin, yani Cengiz Han'dı (ykl. 1162–1227).

Temuçin, Jin Hanedanını birçok kez yenilgiye uğratan Kabul Han'ın (Yesügey'in) torununun oğluydu. Zamanla gelişip, düşmanlarını katletmekten, atlarını ve sığırlarını çalmaktan, kadınlarının ırzına geçmekten daha büyük bir zevkin olmadığını iddia eden büyük ve acımasız bir savaşçı hâline gelmekle kalmadı, usta bir siyasetçi de olup çıktı. 1206'da Ulu Han olarak atanan Cengiz Han, Moğol toplumunu yeniden örgütledi, geleneksel kabile bağlarını bir kenara attı ve temel birimi 1.000 atlıdan oluşan yeni bir ordu kurdu. Kendisine koşulsuz bağlı komutanlar görevlendirdi ve makamlarını kalıtsal hâle getirdi, ama bunların herhangi birini istediği zaman görevden alabiliyordu. Basit ama otoriter yasalar koyarak, kavmini istikrara kavuşturdu. Kendisi okuryazar olmamasına karşın, yazılı kayıtların önemini kabul ederek, Moğolları yazmaya özendirmek için Uygur yazısının kullanılmasını emretti. Bu başarılarının ardından, dünyanın o zamana kadar tanık olduğu en büyük fetih seferlerinden birine çıkmak için artık hazırdı.

Sonraki birkaç yıl içinde, Cengiz Han, 1209'da Batı Xia Hanedanını alt etmeye tüm dikkatiyle odaklanmadan önce, Çin Seddi'nin kuzeyindeki rakip kabileleri yenilgiye uğrattı. Batı Xia, bugünkü Kuzeybatı Çin'in Ningxia, Gansu, Doğu Qinghai, Kuzey Şensi, Kuzeydoğu Xinjiang, Güneybatı İç Moğolistan ve en güneydeki İç Moğolistan eyaletlerine hükmediyordu. Cengiz Han'ın orduları, 1212–1213 arası Kuzey Çin'i silip süpürerek, doksandan fazla kenti yakıp yıktı. Moğol ordusu 1215'te Jin başkenti Yanjing'i (bugünkü Pekin) alarak, İmparator Xuanzong'u güneydeki Kaifeng'e kaçmak ve krallığının

kuzey yarısını Moğol işgaline terk etmek zorunda bıraktı. Cengiz Han'ın bir sonraki adımı, Liao Hanedanından geriye kalan tek yer olan Batı Liao'yu fethetmek oldu.

Cengiz Han, bugünkü İran'da kurulan Harezmşahlar İmparatorluğu'yla ticarete başlamanın yararlarını fark etti ve 500 adamlık bir kervanı İpek Yolu üzerinden imparatorluğa gönderdi. Ne var ki, Harezmlilere ait Otrar kentinin valisi bu kervana saldırarak Moğol liderini küplere bindirdi. Bu olaydan sonra gönderdiği elçilerin başları vurulunca, Cengiz Han öç almak zorunda kaldı. Şahın ordusu devasa bir Moğol kuvveti karşısında yenilgiye uğradıktan sonra, Cengiz Han, Semerkant'ı ve Buhara'yı alarak, yalnızca kraliyet saraylarını değil, koskoca kentleri de yerle bir etti ve oralarda yaşayanları kılıçtan geçirdi. Harezmşahlar İmparatorluğu 1220'de yıkıldı.

Moğollar, iki ayrı kuvvet olarak bölündü. Ordusunun yarısını yanına alan Cengiz Han, Afganistan'ı ve Hindistan'ı yağmalayarak Moğolistan'a dönerken, ordunun diğer yarısının komutanları Cebe Noyan ve Sübedey, Kafkaslar'ı geçerek Rusya'ya girdiler. Yurda dönmeden önce, Karadeniz kıyısında kışladılar. Orta Asya'nın aşağı yukarı bugünkü Özbekistan, Tacikistan, Güney Kırgızistan ile Güneybatı Kazakistan topraklarına denk gelen Maveraünnehir bölümü ve Pers ülkesi, artık Moğol İmparatorluğu'nun birer parçasıydı.

1220'li yılların ortasında, Batı Xia'lı Tangutlar ve mağlup Jin Hanedanı, bitkin düştüğüne inandıkları Moğol ordusuna karşı güçlerini birleştirdiler. 1226'da, Cengiz Han saldırıya geçerek hızla Heisi'yi, Ganzhou'yu ve Suzhou'yu aldı. Sonbaharda Xiliang-fu düştü. Cengiz Han, bir yıl sonra Tangut başkenti Ning Hia'yı tahrip etti ve ilerlemesini sürdürdü. Kısa süre sonra, Tangut imparatorluk ailesini tutsak aldı ve idam ettirdi. Bazı kaynakların söylediğine göre, aşağı yukarı aynı zamanda, bir Tangut prensesi, halkına reva gördüğü mua-

melenin öcünü almak ve kendisine tecavüz etmesini önlemek için bir bıçakla Cengiz Han'ı hadım etti. Cengiz Han'ın aldığı yaralar sonucu öldüğü söylenir.

Geleneklere göre, Cengiz'in imparatorluğu dört oğlu arasında paylaşılarak, İran'da, Orta Asya'da, Güney Rusya'da (Altın Ordu adıyla bilinen) ve Çin'de olmak üzere dört büyük Moğol krallığı kuruldu. Cengiz Han'ın üçüncü oğlu Ögeday (ykl. 1186–1241), Ulu Han ilan edildi ve göçebe Moğolların ilk yerleşik başkentini Karakurum'da kurdu. Bu arada, batıya yönelen Moğol orduları, Doğu Avrupa'nın yemyeşil çayırlarını talan ederek 1244'te Macaristan'ı ele geçirdi. Bu orduların başında bulunan Cengiz'in torunu Batu Han (1207–55), Ulu Han Ögeday'ın öldüğünü öğrenince geri çekilmeyi emretti.

Ögeday'ın saltanatında, Çin içlerine doğru ilerleme sürmüştü. Moğollar, Xia'yı yenilgiye uğrattılar ve Jin Hanedanından geriye kalanlara saldırmak için 1233'te Güney Song'la ittifak kurdular. Kuzey Çin'e yüzyılı aşkın süreden beri egemen olan Jin Hanedanı kısa süre sonra ortadan kalktı. Moğollar artık Kuzey Çin'in tamamını ellerinde tutuyorlardı ve aç gözlerle güneye bakmaya başladılar. Siçuan bölgesine yönelik saldırılar başlattılar; Yangçe ovasının giriş kapısı ve önemli bir şehir olan Xiangyang 1236'da teslim oldu. Bu arada, bazı generaller, Moğolların doğuya ilerlemelerine karşı direndiler Xiangyang 1239'da geri alındı ve biricik kalıcı kazanç, Moğolların 1241'de ele geçirdikleri Chengdu oldu. Moğollar 1242'de Hanzhou'yu aldılar ve Siçuan'ı istila ettiler, ama Song hükümdarı barış istedi ve Moğollar, onun koşullarını kabul ederek geri çekildiler.

Mengü olarak da bilinen Möngke'nin (1209–59) 1251'de Ulu Han seçilmesinin ardından, Möngke'nin kardeşi Kubilay (1215–94) önderliğinde Song Çin'ine karşı Moğol saldırıları arttı ve şiddetlendi. Möngke 1257'de Güney Çin seferine

çıktı ve ertesi yıl Siçuan'a girdi. Möngke 1259'da öldü ve yerine, beşinci Ulu Han olarak Kubilay geçti. Song Hanedanı Güney Çin'de hâlâ varlığını korumasına rağmen, Kubilay Han kendini imparator ilan etti. Çin geleneklerinin birçoğunu benimsemiş ve çocukluğundan beri Çinli öğretmenlerce yetiştirilmişti. Dahası, Kuzey Çin'in Hebei eyaletinde bir ili yönetmişti. Çin'de gelenek olduğu üzere, o döneme bir isim koyarak, "Zhong-tong" adını verdi ve önceden Jin Hanedanının başkenti olan Zhongdu yakınında, o zamana kadar Dadu adıyla bilinen yerde, yeni bir başkent olarak bugünkü Pekin'i inşa ettirmeye başladı. 1271'de, hanedanını tanımlamak için, Çince bir ad olan Yuan adını seçti ve sarayında yapılacak törenlerin Çince olmasını buyurdu.

Yeni imparator, Güney Song'a yeniden saldırıya geçti; Yangçe boyunca yapılacak kara ve suyolu seyahatinin anahtarı konumundaki Xiangyang kentini beş yıl kuşatma altında tuttu. Üstünlük sağlamak için, birçok ülkeden deniz ve kuşatma muharebesi uzmanı getirtti. O zamanki Çin İmparatoru Bing (saltanatı 1278–79) henüz bir çocuktu; çevresinde yetenekli ve sadık birçok memur ve general bulunmasına rağmen, ilerleyen Moğollara karşı koymanın en iyi yolunun ne olduğu konusunda büyük kafa karışıklığı ve tartışma vardı. Kubilay Han'ın ordusu Yangçe Nehri'ni geçtikten sonra, Dul İmparatoriçe Xie (1210–83), Song halkına çağrı yaparak, düşmana karşı ayağa kalkmalarını istedi ve kısa sürede 200.000 tebaadan oluşan bir ordu toplandı. Ne var ki, Moğollar amansızdı ve güneye doğru yürürken, Changzhou kentinin tüm halkını katlettiler. Dul İmparatoriçe, böyle bir kuvvet karşısında direnmenin anlamsız olduğunu kavradı ve imparatorluk halkını kurtarmak için teslim oldu. Song hükümdarlarının sonuncusu, 1279'da Guangdong sahili açıklarındaki bir deniz muharebesinde öldü.

Güney Çin, ilk kez, Çin Seddi'nin kuzeyindeki bozkırdan gelen bir halkın ellerindeydi, ama hiç değilse imparatorluk bir kez daha birleştirilmişti. Bununla birlikte, Moğollar, kendi adetlerini ve geleneklerini korudular, sarayda kendi dillerini konuştular ve yaz mevsimini Moğolistan'da geçirdiler. Hatta bazıları, Pekin saraylarının bahçelerinde çadır kurarak oralarda yaşadılar. Hep kana susamış olarak kaldılar ve suikastların, darbelerin, kardeş kıyımlarının yaşandığı bu hanedanlık dönemi boyunca sürekli çekişme içinde oldular.

Moğolların Yönetiminde Yaşam

Kubilay Han, Çinlilerin Moğol egemenliğini kabul etmelerini sağlamak gerektiğini çarçabuk kavradı. Çin, ne de olsa, göçebelerce fethedilen başka ülkeler gibi değildi. Kendi kimlik duygusu çok güçlü olan sofistike, yüksek düzeyde gelişmiş bir uygarlıktı. Moğollar, silah zoruyla iktidarı elbette elde tutabilirlerdi, ama sayıca yeterli değillerdi ve böylesine sofistike bir toplumu, halkın kendisinin yardımı olmaksızın yönetebilecek kültürel donanıma sahip değillerdi. Bu nedenle, Kubilay'ın bulduğu çözüm, onların pratikte kendi kendilerini yönetmelerine izin vermekti ve temel kurumlar değişmeden kaldı.

Moğol egemenliği altında Çinliler için kültürel olarak çok şey değişmedi. Seçkin zümre, kendi kültürel ilgilerini sürdürdü. Konfüçyen tapınaklar korunup kollandı, antik Konfüçyen ayinler ve törenler yapılmaya devam etti. Konfüçyen âlimlere vergi bağışıklığı tanındı. Bununla birlikte, Çinli olmayanların lehine âlimlerin yüksek mevkilerden dışlanması herkesi kızdırdı. Çinlilerin eline çok fazla güç vermekten korkan Yuan, vergilerin toplanmasın işini Müslümanlara ve Orta Asyalı tüccarlara emanet etti. Aslında, eğer Çinli değilseniz, yüksek bir makama gelebilirdiniz; Uygurlar, Hıtaylar, Tibetliler, hatta Venedikli Marko Polo da öyle yaptılar. Başkenti Müslü-

manlar inşa etti, sarayda bir Fars gökbilimci görevliydi, yeni kurulan hastanelerde ve İmparatorluk Tıp Akademisi'nde Müslüman ve Fars hekimler çalışıyordu. Çinliler kendi ülkelerinde kendilerini aşağı bir sınıf gibi hissediyorlardı. 1275–1295 yılları arasında Çin'i ziyaret eden Venedikli tüccar Marko Polo, Çin halkının duyguları hakkında şunları yazıyordu:

> Tüm Çinliler, Tatarları [Moğolları] veya çok daha sık olarak, kendilerine köle muamelesi yapan, hiç katlanamadıkları Sarazenleri [Müslümanları] onlardan üstün tuttuğu için, Ulu Han'ın yönetiminden nefret ediyorlardı.

Toplum, hukuki amaçlarla dört sınıfa bölünmüştü: En tepede Moğollar, sonra sırasıyla Çinli olmayanlar, Moğol egemenliğini yaşamış Kuzey Çinliler ve en altta Güney Çinliler yer alıyordu. Çinlilerin silah taşımaları ya da imal etmeleri yasaktı; hatta sebze bıçakları ve et doğrayıcılar bile yasaktı, her on ailede yalnızca bir tane bulunmasına izin veriliyordu. Sokağa çıkma yasakları konuluyordu, Çinlilerin bir araya gelebilecekleri panayırlar gibi tüm etkinlikler yasaktı. İsyan konusunun görüşülmesini ya da düşünülmesini önlemek için her on hane için bir casus görevlendiriliyor ve Çinlilerin, dövüş becerilerini geliştirebilecek herhangi bir sporla ya da eğlenceyle uğraşmalarına izin verilmiyordu.

Sıradan insanlar ve köylüler birçok zorlukla karşı karşıyaydı. Moğollar, cezai vergiler koydular ve birçok insan ektiği arazileri kaybetti; Moğollar bu verimli toprakları otlağa dönüştürdüler ya da çoraklaşmaya bıraktılar. Gerçekte bu, kuzeybatıda toz çanağı ya da kum fırtınası koşullarının oluşmasına ve çölün yayılmasına katkıda bulundu. Köylülerin altıda biri açlık çekiyordu, ama birçoğu özgürlüğünü de kaybetti, serf ya da köle olmaya zorlandı ve çalışmak üzere

evinden çok uzak yerlere götürüldü. İmparatorluğun inşaat projelerine işçi temin etmek için zorunlu çalıştırma arttı. Ama bu insanların, önceden olduğu gibi, tanrılarına tapınmalarına izin verildi. Marko Polo, imparatorun şöyle dediğini bildiriyordu:

> Adına ibadet edilen ve tüm dünyanın saygı gösterdiği dört peygamber vardır. Hristiyanlar İsa Mesih'i, Müslümanlar Muhammed'i, Yahudiler Musa'yı, puta tapanlar ise ilk kez bir put biçiminde Tanrı olarak temsil edilen Sakyamuni Burkhan'ı [Buddha] tanrı olarak kabul ederler. Ben ise bu dördünün hepsine saygı gösteririm ki, cennette en büyük ve en doğru olana saygı gösterdiğimden emin olabileyim ve ondan yardım dileyeyim.

İmparator, Roma'daki Papa'ya Latince bir mektup yazdırarak, Çin'e yüz misyoner davet etti. Ama bu gerçekleşmedi ve Papa da mektuba cevap vermedi.

"Hristiyan Din Adamları Dairesi" adlı bir kuruluşun himayesinde bir Nesturi Başpiskoposluğu oluşturuldu ve Nesturiler sarayda hizmet verdiler. Ama camiler de inşa edildi ve Müslüman cemaatleri oluştu. Bununla birlikte, Tibet'te bir Lama tarikatının kurucusunun yeğeni olan Tibetli genç keşiş Drogön Chögyal Phagpa'nın etkisiyle, Kubilay, Taoculuk karşısında Budacılığı kayırır oldu. Bu genç adamı, Tibet'te dünyevi lideri olarak tanıdı ve Tibetliler, imparatoru, onun manevi dengi saydılar. Lama tapınakları inşa edildi, yaklaşık çeyrek milyon erkek ve kadın din görevlisinin hizmet verdiği Budist kuruluşların sayısı arttı.

Pek kuşku yoktur ki, Song zamanında serpilip gelişen ekonomi, yabancıların egemen olduğu bu dönemde ciddi hasara uğradı ve ekonominin yeniden toparlanması için yüzyılların

geçmesi gerekecekti. Curçenler ve onlardan önceki Hıtaylar gibi, Moğollar da kâğıt para dâhil para birimi dolaşımını sürdürmeye çaba gösterdiler ve Song kâğıt parası ile Yuan parasının birbirine çevrilmesine izin verdiler. Ama 14. yüzyıla gelindiğinde, doludizgin enflasyon ekonomiyi felç etti.

Bu arada, sulamanın ve akaçlamanın iyileştirilmesiyle tarım gelişti. Song devrinden beri yetiştirilmekte olan pamukla yüksek kaliteli dokumalar üretildi. Bazen, Moğollarca yenilgiye uğratılmış kavimlerden zanaatçılar çalıştırılarak, çok yüksek standartlarda seramik üretimi de sürdürüldü.

Kubilay Han, pek çok inşaat projesini denetledi; saraylarıyla, eğlence bahçeleriyle, köşkleriyle ve gölleriyle Pekin, geçmiş hanedanların başkentlerinden hiç de aşağı kalmayan bir başkente dönüştü. Bir gözlemevi kuran Kubilay Han, 365,2 gün süren yeni bir takvim getirdi. Sarı Irmak'ın kaynağını keşfetmek için ekipler gönderdi, Büyük Kanal'ı yeniden inşa ederek kuzeye doğru genişletti, Sarı Irmak'la başkenti birbirine bağladı. Kanalın bu bölümünün yapımında, iki buçuk milyon gibi şaşırtıcı sayıda işçi çalıştı. Kanalın iki yanına yapılan taş kaplama yol, Hangzhou'dan Pekin'e kadar 1.750 kilometre uzunluğundaydı. Bu yolu aşmak, o zamanlar kırk gün alıyordu.

Moğol imparatorluğunun en uzak köşelerini ülkenin diğer yerlerine bağlayan Moğol posta ağı, Çin'i de kapsayacak şekilde genişletildi ve 50.000 at, binlerce öküz, 4.000 kağnı ile 6.000 tekneden oluşuyordu. Kubilay Han, kurduğu uçsuz bucaksız imparatorluğa mensup olup, hepsi de farklı diller konuşan yurttaşların iletişim kurabilmelerini istiyordu. Bu amaçla, bir alfabe geliştirilmesini istedi; rehberi ve manevi danışmanı Drogön Chögyal Phagpa'yı bu göreve atadı. Phagpa, geleneksel Tibet yazısında değişiklikler yaparak, bin karakterden oluşan ve "Phags-pa yazısı" ya da "kare yazı" ola-

rak bilinen yeni bir alfabe icat etti; bu alfabe, imparatorluğun resmî yazı sistemi oldu. Ama bu yazı, direnişle karşılaştı ve imparatorluk fermanlarında, kâğıt parada, başka yerlerde 14. yüzyıla kadar görülmesine rağmen, hiçbir zaman tam kabul görmedi.

Roman ve oyun, Song döneminde popülerleşmeye başlamıştı, ama bu iki sanat biçiminin serpilip gelişmesi, Moğol egemenliği altında oldu; büyük olasılıkla bunun nedeni, resmî makamlara getirilmeyen âlimlerin, yeteneklerini anlatıma kavuşturmak için başka bir mecra bulmak zorunda kalmalarıydı. Bu dönemde, Çin'in en büyük oyun yazarlarından biri olan Guan Hanqing (ykl. 1241–1320), *Gan Tian Dong Di Dou E Yuan* (*Dou E'ye Yapılan Adaletsizlik*) gibi trajediler ve komediler yazmaktaydı.

Yuan İmparatorluğunun Gerilemesi

Kubilay Han yaşlandıkça sağlığı bozuldu. Resmî portreler, 1260'taki zinde ve sağlıklı adamın aşırı kilolu bir figüre dönüşmesini gösteriyor. Gut ve romatizma hastalıklarından mustarip olan Kubilay Han, ilk önce 1281'de çok sevdiği nüfuzlu karısı Çabi'nin, sonra da 1285'te oğlu Veliaht Zhen Jin'in ölümü üzerine bunalıma girdi. Çin'den Doğu Avrupa'ya kadar geniş bir coğrafyayı kaplayan büyük Moğol İmparatorluğu da tıpkı kendisi gitgide zayıflıyordu. Kubilay Han, Annam'a, Vietnam'a ve Japonya'ya karşı felaketle sonuçlanan seferler düzenledi. Japonlara karşı gönderdiği büyük donanma, fırtınalardan ve kararlı Japon direnişinden dolayı mahvoldu. Ulu Han olarak sahip olduğu otorite, neredeyse Çin tahtını ele geçirdiğinden beri hep tehdit altında olmuştu ve diğer üç hanlık fiilen ondan bağımsız hâle gelmişti.

Kubilay Han 1294'te öldü ve cesedi, Moğolistan'a geri götürülerek bilinmeyen bir mezara gömüldü. Sonrasında bir

dizi beceriksiz ve sefih hükümdar tahta geçti. 14. yüzyıl ortasına gelindiğinde, Pekin'de hüküm süren Moğollar, yüz yıl önce tüm Çin'i fethetmiş olanlardan fersah fersah uzaktı. Bunlar, Çin Seddi'nin güneyinde, bozkırdan uzakta doğmuşlar ve Moğol İmparatorluğu'na en akıl almaz düşlerinin ötesinde başarılar getiren, Kubilay Han'ı Çin imparatorluk tahtına oturtan olağanüstü seferlerde hiç yer almamışlardı. Çin'de, Yuan'ı devirmek ve yeniden Çinlileri egemen kılmak için çalışan gizli topluluklar bir kez daha ön plana çıktı. İşte, böyle topluluklardan birinin bir üyesi, Çin tarihinin seyrini değiştirecek ve sonraki hanedanı, yani Ming Hanedanını kuracaktı.

Ming Hanedanı (1368–1644 Arası)

Yeniden Birleşme

1100 yılında, Kuzey Song İmparatorluğunun nüfusu yaklaşık 100 milyonu bulmuştu. Ama Curçen fetihlerinin etkisiyle bu nüfus azalarak, 1207'de kuzeyde yaklaşık 53 milyona indi. Bu, Güney Song'un yaklaşık 65 milyonluk nüfusuyla birlikte, toplam 120 milyonluk bir Çin nüfusu oluşturuyordu. Ne var ki, 1290'da, Moğol istilasıyla yapılan büyük katliamlar yüzünden, imparatorluğun kayıtlı nüfusu 60 milyona düşmüştü ve bu rakam yüz yıl sonra da değişmeden kaldı. Nüfustaki bu duraklama, bütünüyle Moğollardan dolayı meydana gelmiş olmayabilir. Ulaşımda kaydedilen ilerlemelerle Asya'nın engin topraklarının her köşesine erişim olanağının doğması, öldürücü salgınların ve hastalıkların yayılmasını kaçınılmaz olarak kolaylaştırmış olmalıdır. Söz gelişi, 1232'deki birinci Kaifeng kuşatmasından sonraki üç ay içinde bir salgın hastalık nedeniyle yarım milyon kişi öldü. Curçenlerin ve Moğolların belki de yazılı yasalardan ve düzenlemelerden çok daha iyi anladıkları terör ve şiddet, yönetimi destekleyen unsurlar olarak çok sık kullanıldı. Nüfusun azalmasına bu da katkıda bulunmuş

olmalıdır. Bununla birlikte, Çin, bozulmamış kurumlarıyla, gelenekleriyle ve kültürüyle bir kez daha aşırı zor bir dönemi (yüzyıllarca süren yabancı yönetimini ve parçalanmışlığı) atlatıp ayakta kaldı. Konfüçyen eğitim sürmüştü, sanatçılar ve yazarlar geleneklerine uygun eserler üretmeye devam etmişlerdi, Çin'e özgü törenler ve ayinler hâlâ yapılıyordu.

On beş yüzyıldan beri sıradan halk içinden çıkıp tahta oturmuş ilk kişi olan bir sonraki imparator, Çin tarihindeki en önemli kişilerden biri olacaktı. Zhu Yuanzhang, Zhongli'nin (Anhui Eyaletine bağlı bugünkü Fengyang'ın) bir köyünde yoksul bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Ailesi öyle yoksuldu ki, anne-babası, büyük kardeşlerinden bazılarını evlatlık vermek zorunda kalmışlardı. Zhu 16 yaşına bastığında, Sarı Irmak'ın setlerini yıkıp geçtiği bir sel meydana geldi; bölgeye kıtlık, veba ve salgın hastalık getiren bu felakette, Zhu Yuanzhang'ın bir erkek kardeşi hariç tüm ailesi öldü. Zhu aç biilaç kaldı, ama anne-babasına vermiş olduğu bir sözü yerine getirerek, yöredeki bir Budist manastırı olan Huangjue Tapınağı'nda keşiş yamağı oldu. Manastırdaki yaşam, zorluk yönünden daha aşağı kalmıyordu ve keşişler, hayatta kalmak için dilenmeye gönderiliyordu. Zhu birkaç yıl boyunca Doğu-Orta Çin'i dolaşarak, köylülerin katlandıkları zorluklara ilk elden tanık oldu. Birkaç yıl sonra manastıra dönünce, manastırın, yerel ayaklanmaları bastırmak üzere gönderilen Yuan askerlerince yakılıp yerle bir edildiğini gördü.

1352'de, Moğollara başkaldıran birçok asi gruptan birine katıldı. Zhu'nun grubu, öğretilerini kısmen Mani dininden alan ve söylendiğine göre, milenyumda tüm çocuklarını tek aile hâline toplayacak "Doğmamış ya da Bengi Saygın Anne"ye tapan Beyaz Nilüfer adlı bir Budist tarikat müritlerinin kurduğu Kızıl Türbanlılar cemiyetine mensuptu. Tarihî Sakyamuni Buda'nın halefi olan gelecek Buda Maitreya'nın

çok yakında ortaya çıkacağı de öngörülüyordu. Dharma, yani Buda'nın öğretileri yeryüzünde unutulduğu zaman Buda Maitreya'nın görüneceği söyleniyordu. "Kızıl Türban" ismi, asilerin taktıkları geleneksel başlıktan türetildi.

Ayaklanmalar Zhejiang kıyısında başladı ve yayıldı. Beyaz Nilüfer'in lideri Han Shantong, 1351'de silahlı bir ayaklanma planladı, ama bu planı açığa çıktı ve Han'ın tutuklanıp idam edilmesine yol açtı. Oğlu Han Lin'er onun yerine geçerken, diğer asiler, Yangçe'nin güneyinde Güney Kızıl Türbanlılar örgütünü oluşturdular. Seçkin liderler arasında, kendini imparator ilan Tianwan hükümdarı Xu Shouhui (saltanatı 1351–60) ve 1357'de kendini önce "Han Kralı", sonra da imparator ilan eden Chen Youliang (1320–63) vardı. Zhu Yuanzhang hızla yükselerek 1355'te lider oldu ve Moğollara karşı Konfüçyüsçülüğün savunucusu olarak görüldü. 1356'da Nanjing'i ele geçirerek, sonraki seferleri için üs olarak kullandı, imparator olunca da başkenti yaptı.

Orta ve Güney Çin'de farklı asi grupların denetim sağladıkları 1358 yılına gelindiğinde, Zhu, kendi Kızıl Türbanlılar grubu içindeki rakiplerini saf dışı etmeye başladı. 1363'te, tarihin tanık olduğu en büyük deniz muharebelerinden biri olan Poyang Gölü Muharebesi'nde Chen Youliang'ı yenilgiye uğrattı. Chen, bir ay sonra başka bir muharebede öldü. Zhu, 1367'de, Zhang Shicheng'in (saltanatı 1354–67) yönettiği Dazhou Krallığı'nı yenilgiye uğrattı. Krallık, Yangçe Nehri deltasının büyük bölümünü ve Song başkenti Hangzhu'yu içine alıyordu. Zhu, bu bölgeyi ele geçirmekle, Yangçe'nin kuzeyi ile güneyindeki toprakları denetimine alma olanağına kavuştu ve diğer savaş ağaları ona teslim oldular.

Zhu'nun imparatorluk emelleri artık apaçıktı ve söylendiğine göre, ortada hiçbir rakip bırakmamak için Han Lin'er'i boğdurdu ve onun imparator olmasını önledi (çünkü öyle bir

olasılık görünüyordu). Nihayet 20 Ocak 1368'de, Zhu kendini Ming Hanedanı İmparatoru ilan etti ve sıklıkla adıyla bilinmesine rağmen, imparatorluk unvanı olarak Hongwu (saltanatı 1368–98) adını benimsedi. İmparator Hongwu, Yuan Hanedanına mensup Moğolları artık Çin'den kovma çabasına koyularak, ordusunu kuzeydeki Yuan başkenti Hanbalık (bugünkü Pekin) üzerine gönderdi. Moğollar savaşa tutuşmak yerine, saray olarak Moğolistan'a kaçtılar. Yuan kontrolündeki son eyalet olan Yunnan, 1381'de ele geçirildi ve Orta Krallık, Ming Hanedanının yönetiminde yeniden birleştirildi.

İmparator Hongwu: İlk Ming Hükümdarı

Nanjing'in Ming İmparatorluğuna başkent yapılmasıyla, Çin ilk kez olarak Yangçe Nehri'nin güneyinde bulunan bir kentten yönetilecekti ve yeni başkenti nüfusu hızla artarak, 100 binden 1 milyon civarına çıktı. İmparator, kentin çevresini yaklaşık 50 kilometre uzunluğunda surlarla çevirtti, saraylar ve hükümet binaları inşa ettirdi. Hongwu, Yuan Hanedanının son yıllarında yaşanmış olan şiddet dolu, yozlaşmış dünyadan olabildiğince uzak bir dünya yaratmaya kararlıydı. Halkının, katı bir toplumsal hiyerarşiye uymasını, üstlere boyun eğmesini ve saygı göstermesini istiyordu. Doğal olarak, imparator, Gök'ün Yetkisi'yle, bu hiyerarşinin tepesinde oturuyordu. Memurlar, ona hitap ederken diz çökmek zorundaydılar, öyle yapmazlarsa cezalandırılıyorlardı. Hongwu'nun inancına göre, hiyerarşinin gözetilmesi, birlikte uyum içinde yaşanması ve geleneksel ahlak ölçütlerinin benimsenmesi durumunda, halkının yaşamına hükümetin müdahalesine daha az gerek duyulurdu. Gerçekten, düzgün yaşama yolunu gösteren imparatorluk kuralları her köyde görünür yerlere asılarak, insanların Konfüçyen değerlere uygun davranmaları, ebeveynlere, yaşlılara ve atalara gereken saygıyı göstermele-

ri, barış dolu bir yaşam sürmeleri teşvik edildi. Hongwu, hali vakti yerinde köylüleri, adalet dağıtmakla, güvenliği sağlamakla ve vergileri toplamakla görevlendirdi, böylelikle açgözlü vergi tahsildarları sorunundan kaçınmak istedi.

Hükümetin köylülere bindirdiği yükü hafifletmeye özen gösterdi; bu amaçla, vergilerin ve diğer ödevlerin daha adil belirlenebilmesi için nüfusun ve tüm tarım arazilerinin kayda geçirilmesini sağladı. Hükümet giderlerinde mümkün olduğunca kesinti yaptı. Söz gelişi, 2 milyonluk ordusunu az çok kendi kendine bakabilir duruma getirmek için, askerlerin ailelerine işlemeleri için arazi dağıttı. Bununla birlikte, yeni hükümetin en ivedi görevi, özellikle kuzeyde Moğollarca harap edilmiş olmakla kalmayıp, onlarca yıldan beri kıtlıklara ve sellere de göğüs germiş olan tarımı yeniden ayağa kaldırmaktı. Köylüler hükümetten teşvik aldılar. Yeniden tarıma kazandırdıkları her arazi parçası kendilerine verildi ve buralardan aldıkları ürünler ilk üç yıl vergiden muaf tutuldu. Çıkarılan bir ferman uyarınca, tüm arazilerin belli bir bölümü, ticari tarım ürünlerine (örneğin, ipek için dut ağaçlarına, pamuğa ve kenevire) ayrılacaktı; bu yolla, dokumacılık işleri için hammaddeler üretilirken, aynı zamanda da arazileri işleyen köylülerin kazanç elde etmeleri sağlandı. Zorunlu çalışma biçiminde vergilendirme, bir hanede yaşayan erişkin erkeklerin sayısına göre uyarlanarak, Ming hâkimiyeti döneminde de devam etti.

Moğollarca ihmal edilmiş olan bentler ve kanallar onarılarak yeniden hizmete sokuldu ve on binlerce su deposu yapıldı ya da onarıldı. Hongwu, gemi yapımında kullanılacak kereste sağlamak için bir yeniden ağaçlandırma kampanyası başlattı ve otuz yıllık saltanatında, tahminen bir milyar ağaç dikildi.

Yoksulların yükü hafifletilmesine karşın, ticari ve akademik seçkinler o kadar şanslı değildiler. Özellikle, pek çok varlıklı ailenin taşınıp gittiği, büyük kısmının ise Nanjing'e

yerleştiği zengin güneydoğuda, ceza gibi vergilere katlanmak zorunda kaldılar. Hongwu, yönetimini, Tang'ların uyguladığı sistem üzerine kurdu, Konfüçyüsçülüğü yeniden getirdi, ama yönetimin birçok alanını kendi denetimi altına aldı, başbakanlık makamını kaldırdı ve altı bakanlığın (içişleri, törenler, gelir, savaş, ceza ve çalışma bakanlıklarının) görevlerini şahsen üstlendi. Büyük Sekreterler denilen ve bir tür kabineye benzeyen bir grup bakanın yardımıyla çalıştı.

Hongwu, sınav sistemini yeniden kurdu ve bu, dikkate değer bir süreç hâline geldi. Sınavlar için her şehirde büyük bir bina inşa edildi. Bu binaların ortasında, birbirinden tamamen kopuk ve sadece bir çalışma masası ile bir kişinin sığacağı büyüklükte yaklaşık 4.000 hücre vardı. Orta Krallık'ın her yerinde sınavlar aynı üç günde yapılıyordu; adaylar, üstlerinde kitap ya da kâğıt saklamadıklarından emin olmak için girişte aranıyor, kapalı kapıların ardında gün doğumundan gün batımına kadar yazıyorlardı; kopya çekmenin cezası ağırdı. Hayli biçimsel bir nitelik kazanan sınav konuları, Konfüçyüsçülüğün ortodoks yorumunu oluşturan Beş Klasik ve Dört Kitap ile sınırlıydı. Adayın kimliğinin tanınabileceği ama ayırtmanların bunu bilemeyeceği şekilde işaretlenmiş olan sınav kâğıtları isimsiz olarak veriliyordu. Sürecin sonunda, tüm imparatorluk çapında yayımlanan bir kitap, başarılı adayların adlarını ve her bir konudaki en iyi kâğıtları içeriyordu. Ama 1371'de Taizu, sınavda seçilen 120 *jinshi*'nin (en üst derecenin) niteliğinden hoşnut olmadı ve sınav sürecini on yıl süreyle askıya aldı.

Çevresindeki herkesten kuşku duyan Hongwu, tüm gizli toplulukları yasakladı ve devlet memurları hakkında casusluk yapmak, muhalefetin kökünü kazımak üzere gizli bir kolluk gücü olan *Jinyi Wei*'yi kurdu. Sonraki on dört yılda 30.000 kişi hayatını kaybetti ve muhalefete karşı sonraki temizlikler yaklaşık 70.000 kişinin hayatına mal oldu. Hongwu, kötülüğü

ve yanlışı dünyadan silmeyi kendine ödev bildi, bu ise ceset yığınlarına yol açtı. Şöyle yazıyordu:

> Sabahleyin birkaçına ceza veriyorum; akşama kadar başkaları aynı suçu işliyor. Akşamleyin onlara ceza veriyorum ve ertesi sabah bakıyorum, yine ihlaller var. Henüz öncekilerin cesetleri ortalıktan kaldırılmamışken, başkaları onların peşinden geliyor. Ceza ne kadar sertse, ihlaller de o kadar çok. Gündüz ve gece rahat edemiyorum. Bu, çaresi bulunamayan bir durum. Yumuşak cezalar koysam, bu kişiler daha da kötü amellerde bulunacaklar. Öyleyse, hükümetin dışındaki insanlar nasıl huzur içinde yaşayabilirler? Bu ne içinden çıkılmaz bir durum! Bu kişileri cezalandırsam, tiran gibi görülürüm. Onlara karşı yumuşak davransam, yasanın hükmü kalmaz, düzen bozulur ve insanlar beni beceriksiz bir hükümdar sayarlar.
>
> (Çev. Lily Hwa, *Chinese Civilisation: a Sourcebook* [*Çin Uygarlığı: Kaynak Kitap*], haz. Patricia Buckley Ebrey, New York, The Free Press, 1993)

Bu nedenle, daha açık olan Song hükümet sisteminin yerine, merkezî ve katı otokratik bir sistem kuruldu. Devlet erkinin çoğu, imparatorun elindeydi ve gizli polis kuvvetince izlenen yönetim işleri, kapalı kapılar ardında yürütülüyordu. İmparatorun Konfüçyen ilkeleri savunması, bu hükümet tarzıyla ve sık sık sergilediği zulümle çarpıcı bir karşıtlık içindeydi. Deri yüzme ve yavaş dilimleme (*lingchi*; uzun süreye yayılarak vücut kısımlarının bıçakla dilim dilim kesilmesi) dâhil, işkence sıradanlaşmıştı. Bu uygulamalar, haklı olarak, imparatorlukta güvensizlik duygularına ve hiziplerin oluşmasına yol açtı. İmparator, bile bile hükümetten uzak tuttuğu

saray hadımlarından özellikle korkuyordu. Onların ilerlemelerini kısıtlamasına (örneğin, okuma-yazma bilmemelerini buyurmasına) karşın, sarayında bu göreve son vermedi; hadımlar ile memurlar arasındaki iç çekişmelere bulaşmak durumunda kaldıkları için, sonraki Ming imparatorlarının pişmanlık duyacakları bir karardı bu.

Hayret verici başarılarına karşın, Hongwu'nun basit bir kökenden gelmesi ve eğitimsiz olması, daima yetersizlik duyguları yaşamasına yol açtı ve onun Konfüçyüsçülüğe uymayan davranışlarını belki bir ölçüde bu faktörler açıklayabilir. Hongwu 1398'de 70 yaşındayken öldüğünde, kendisinden önceki Moğollarda adet olduğu üzere, uğruna 38 odalık kurban edilmesine rağmen, dikkat çekici ölçüde basit bir cenaze töreniyle toprağa verildi.

Hongwu'nun Heba Olan Mirası

Hongwu, mirasının hiç bozulmadan kalmasını arzulardı, ama o miras yüz yıl içinde parça parça edilmeye başlandı. Varisi, 15 yaşındaki torunu Jianwen'di (saltanatı 1398–1402). Ama müteveffa Hongwu'nun dördüncü oğlu olan ve daha sonra İmparator Yongle (saltanatı 1402–24) adıyla anılan amcası, gencin tahta çıkmasından üç yıl sonra, iç savaş çıkararak tahtı gasp etti. İmparatorluk başkentini Pekin'e taşıdı ve saray yapımı için yüz binlerce işçinin çalıştığı bir proje başlattı. On beş yıl içinde, yeni bir İmparatorluk ikametgâhı, yani Yasak Şehir inşa edildi; burası, Emperyal Şehir olarak bilinen hükümet bölgesinin kalbini oluşturdu. Bu arada, Nanjing, parasal meseleleri çözmekle ve varlıklı güneyden toplanan vergi gelirlerine imparatorluğun kuzeyinin ortak olmasını sağlamakla görevli "tali" başkent konumuna indirildi. Büyük Kanal'ı uzatma projesine girişildi; bu, 15 geçiş havuzu yapılarak kanalın Batı Şantung boyunca uzatıldığı olağanüstü bir

mühendislik başarısıydı. Böylelikle kanal, hükümet görevlisi ve mühendis Qiao Weiyo'nun 984'te icat ettiği kanal havuzu olarak bilinen, bugün de kanallarda ve nehirlerde kullanılan çift kapaklı sistemin mümkün kıldığı en yüksek düzeye (42 metreye) ulaştı. Bu uzatma projesi, başkente hububat temin edilmesine olanak sağladı.

Ama Hongwu'nun ölümünü izleyen on yıllarda, mirasının başka unsurları tehditlerle karşılaştı. Hongwu'nun kurduğu toplumda ücretsiz hizmet önemli bir rol oynamıştı, ama bu, vergi tahsildarlarının gelir kaynaklarını kısıtlayarak, Ming Hanedanının ilk imparatorunun var gücüyle önlemeye çalıştığı türden istismarlara yol açtı. Dahası, vergilerin ayrılan zaman için ücret ödenmeden teslim edilmesi yönündeki yerel kuralın ve sunulan başka bedelsiz hizmetlerin uygulanabilir olmadığı çok geçmeden anlaşıldı. Reformlarla, daha ortodoks bir mali vergi getirildi. Ming Hanedanı döneminde –hem kâğıt hem de madenî– para arzı bir sorun hâline geldi ve en sonunda kâğıt para dolaşımdan kaldırıldı ve para birimi olarak gümüş külçeler kullanılmaya başlandı. Hongwu'nun kendi kendini besleyen ordusu da emellerine karşılık veremedi. Askerlerin firar etmeleri ve kendilerine verilen tarım arazilerini satmaları, orduyu perişan etti; imparatorlar, imparatorluğu korumak için paralı askerlerden oluşan kuvvetler kurmak zorunda kaldılar.

Hongwu'nun, hadımları güç kazanmaktan olabildiğince uzak tutma arzusu da en sonunda başarısızlığa uğradı. Ölümünden sonraki on yıllar içinde, saray hadımları, hükümetin tüm işlerine karışır oldular ve Ming Hanedanının son yüzyılında, yaklaşık 70.000 hadım, imparatorluğun her yanında hizmet veriyordu. Memurlar arasındaki tartışmalar ve emirlerini hafife almaları nedeniyle düş kırıklığına uğradığı için düpedüz direnişe geçerek hükümet meselelerini ve memur

atamalarını savsaklayan İmparator Wanli (saltanatı 1572–1620) döneminde hadımların gücü doruk noktasına ulaştı. Bu durum yıllarca sürdü ve ülkeyi hadımlar yönetti, Wanli ise öylesine şişmanladı ki, yardım almadan ne ayağa kalkabiliyor ne de yürüyebiliyordu.

Sonraki yıllarda yaşanan sorunlara karşın, Çin'in nüfusu Ming Hanedanı döneminde artarak, 60 ila 80 milyondan 150 ila 200 milyona çıktı. Ucuz suyolu taşımacılığı, küçük toplulukların ticari tarım ürünlerinde uzmanlaşmasına yardımcı oldu ve imparatorluğun her yanında pazar şehirleri gelişti. Münferit bölgeler tarımsal üretimde uzmanlaşmaya başladı (örneğin, Yangçe Nehri deltası, pamuk ve ipek üretimiyle bilinirken, kıyı bölgesindeki Fujian, tütünde ve şeker kamışında uzmanlaştı).

Genişleme

Orta Krallık'ın geleneksel alanı, Ming Hanedanı hükümdarlarınca genişletildi. Yunnan ve Guizhou toprakları 1381'de tamamen imparatorluğa bağlandı. Buralara 200.000 yerleşimci akın etti; dahası, 15. ve 16. yüzyıllardaki göçlerle 500.000 yerleşimci daha geldi. Doğal olarak bu, 14. yüzyıl ortasında yalnızca üç milyon kadar insanın yaşadığı ve bunların tahminen yalnızca yarısının Han kökenli olduğu bölgenin etnik yapısının değişmesine yol açtı. Göçmenler, Çin'in her yanından geldiler; belki farklı lehçeler konuşuyorlardı, farklı geleneklere ve göreneklere sahiplerdi, ama Han Çinlisi olduklarının bilinmesi birleşmeleri için yeterliydi.

Kalabalık bir Çinli nüfusun yaşadığı güneybatı gibi alanlarda, vergilerin toplanması ve yasaların uygulanması resmî memurlarca yürütüldü, ama yerli kabilelerin çoğunlukta olduğu bölgelerde, Ming'ler, haraç ödenmesi ve bir sorun çıktığı zaman hükümetin desteklenmesi karşılığında, kalıt-

sal egemenlerin kendi bölgelerini geleneksel olarak yönetme haklarını tanıdılar. Mançurya da yerleşimcilere açılarak sömürgeleştirdi ve kuzeybatıda, Eski İpek Yolu'nun ilk durağı olan Hami, Ming'lerin denetimine geçti; gerçi Ming'ler, Orta Asya'da ancak buraya kadar ilerlediler.

Kuzeyde Moğollar tehdit oluşturmayı sürdürdüler ve 14. yüzyılda Ming'ler, ülkeyi onlardan korumak için Çin Seddi fikrini yeniden düşünmeye başladılar. Moğolların en batıdaki kolu olan Oyratlar karşısında 1449'daki Tumu Savaşı'nda aldıkları yenilgiden sonra, bu konu daha da ivedilik kazandı. Moğolistan'dan ve Mançurya'dan sürekli yapılan baskınlar pahalıya patlıyordu ve imparatorluğu korumak için, kuzey sınırı boyunca hudut surları inşa edildi. Daha önce Qin döneminde sıkıştırılmış toprak kullanılarak yapılan surların aksine, Ming inşaatında tuğla ve taş kullanıldı. Gözetleme kulelerinin sayısı 25.000 kadardı ve Ming'ler, sonraki yıllarda Seddin onarımına ve güçlendirilmesine oldukça büyük kaynaklar ayırdılar.

Halkların bu hareketleri ve yer değiştirmeleri elbette hiç sorunsuz meydana gelmedi. Çinli yerleşimciler, yerleştikleri alanların yerli halklarına sıklıkla neredeyse köle muamelesi ettiler ve buna öfkelenen yerliler, ellerine ne zaman fırsat geçse, Çinlilere dehşet saçtılar. Miao ve Yao kabileleri, kalabalık nüfuslu şehirlere 1464–1466 arası saldırılar düzenlediler. Bu yörelerde huzuru sağlamak ve ayaklanmaların liderlerini idam etmek için ordu devreye girdi; Pekin'de bunlardan 800'ünün kellesi vuruldu.

Hongwu'nun kurduğu haraç sistemi, Çinlilerin başka kavimlere karşı üstünlük taslayan o bildik tavrını ortaya koyuyordu. Hongwu, şöyle bir bildiri taşıyan elçiler gönderdi:

> Song Hanedanı tahtı kaybettiği ve Gök, onların nasiplerini kestiği için, Yuan Hanedanı çölden çıkıp gelerek Çin'e

yüz yılı aşkın süre hükmetti, ta ki Gök, onların kötü yönetiminden ve ahlaksızlığından bıkarak, onları da mahvetmeyi uygun görünceye kadar ve Çin'in işleri on sekiz yıl kargaşa içinde kaldı. Ama ulus kendine gelip ayağa kalkmaya başlayınca, Huai-yu'lu basit bir köylü olan Biz, yurtseverce halkı kurtarma fikrini benimsedik ve bundan hoşnut kalan yaratıcı, Bizim sivil ve asker memurlarımıza, doğuya doğru Irmak'ın sol yakasına geçme olanağını bahşetti. ... Biz, imparatorlukta barışı tesis ettik ve Orta Ülke'mizi yeniden eski sınırlarına kavuşturduk. Bizi, Çin imparatorluk tahtına geçmek üzere seçen de halkımızdır. ... Tüm yabancı krallıklara, bu bildiriyle birlikte görevliler gönderdik. Biz, bilgelik açısından, erdemini tüm evrenin kabul ettiği kadim hükümdarlarımızın dengi olamasak bile, dört denizde barışı devam ettirme niyetimizi dünyaya bildirmeden edemeyiz. İşte, yalnızca bu gerekçeyle, bu bildiriyi yayınlamış bulunuyoruz.

(*China and the Roman Orient* [*Çin ve Roma Doğusu*], F. Hirth, Chicago, Ares Publishers, 1998)

Birçokları, bildiriye karşılık vererek haraç gönderdi (Kore, Annam, Siyam, Kamboçya, Borneo, Cava, Sumatra ve Suriye bunlar arasındaydı). Hollanda'dan ve İtalya'dan da elçiler geldi.

Ming Hanedanı, ticaretinin çoğunu deniz yoluyla yaptı ve o dönemde batı denizlerine yelken açtıkları gemiler, bir gözlemcinin "evler gibi" diye tanımladığı özere, artık büyük ölçüde gelişmişti. Müslüman olan Hui Çinli hadım, amiral ve diplomat Zheng He'nin (1371–1433), 1405'te İmparator Yongle'nin verdiği emirle, 28.000 adam taşıyan büyük bir donanmanın başına geçerek batıya doğru yelken açtığı sefer gibi de-

niz seferleri yapıldı. Zheng He, yaşamı boyunca, Güneydoğu Asya, Güney Asya, Orta Doğu, Somali ve Svahili sahili seferlerine komuta etti. Zhen He'nin komutanlığını üstlendiği yedi seferin bazı gerekçeleri vardı. İmparator, açık denizlerde Çin'in varlık göstermesi için çabalıyordu, ticareti denetlemek ve kurduğu bol kazançlı haraç sistemini genişletmek istiyordu. Bu deniz seferlerinin, İmparator Yongle tarafından tahtı gasp edilince, bazılarının kanısına göre, ölümden kurtularak kaçan önceki imparator Zhu Yunwen'i arama fırsatı da sağladığı ileri sürülmüştür. Otuz ülkeyle ticaret ve haraç ilişkileri kuruldu. İmparatorun "Gök'ün Altındaki Her Şey"e gerçekten egemen olduğunu kanıtlamaya yönelik bu çaba, elbette tamamen temelsizdi ve Çin'in yalnızca en yakın komşuları doğru dürüst itaat ediyordu. Bununla birlikte, Çin İmparatorluğu'nun dünyanın geriye kalanına Çin merkezli bir gözle baktığı dikkate alınınca, başka devletlerle nasıl ilişki kuracağı konusunda bildiği tek yol buydu.

Çin'in daha geniş dünyaya deniz yoluyla yaptığı baskınlar, özellikle de Zheng He'nin seferleri, hiç kuşku yok ki hem teknik beceri hem de lojistik uzmanlık bakımından dikkate değer başarılardı. Ne var ki, sonraki imparatorlar, Hongxi (saltanatı 1424–25) ve Xuande (saltanatı 1425–35), bu seferlerin aşırı pahalıya patladığı kanısındaydılar, hatta Çin devletine zarar verebileceğini düşünüyorlardı. Hongxi, başka keşiflerin yapılmasını yasakladı ve izleyen yıllarda, Zheng He'nin seferlerine ilişkin bilgiler gizlendi. Zamanlama, talihin bir cilvesi gibiydi, çünkü tam da Çin, güney denizlerine yönelik keşiflere son verdiği sırada, başkaları büyük keşif çağı için yoğun hazırlık içindeydi. Çinliler, Arapların, Portekizlilerin ve daha sonra İngilizlerin yolundan çekilmiş oldular.

Sanat ve Edebiyat

Sanat ve edebiyat dünyasında da benzer bir durum yaşandı. Tam da Avrupa'da Rönesans'ın doğuşuna, hemen hemen her alanda dinamik bir keşif, buluş ve ilerleme dönemine tanıklık edildiği anda, Çinliler, yüzlerini geleceğe dönmek yerine, yüz yıllık Moğol egemenliğine tepki olarak, geçmişlerine imrenen gözlerle bakıyorlardı. Anlaşılabilir bir tutumla, yabancı olan her şeyi reddetme ve geleneksel Çin göreneklerini, Çin'e özgü uygulamaları geri getirme niyeti vardı. Bu tutum, Tang ve Song seleflerine özlem duyan Ming yönetim anlayışı için geçerliydi, ama sanat ve kültür alanlarında da gözleniyordu.

Resim alanında, sanat üsluplarını saray dayattı. Ming imparatorları, ressamlara, Güney Song Emperyal Resim Akademisi'nin üslubunda gözlenmiş olan doğanın öğretici (didaktik) ve gerçekçi temsiline dönmelerini emretti. Sanatçıların, figüral (dış gözle) anlatılar sunmanın yanında, büyük manzara, çiçek ve kuş resimleri yaparak, yeni hanedanın haşmetli, müşfik ve erdemli doğasını yansıtmaları bekleniyordu. Dönemin pek çok ünlü sanatçısı arasında Ni Zan (1301–74), Shen Zhou (1427–1509), Wen Zhengming (1470–1559) ve Qiu Ying (ykl. 1494 – ykl. 1552) vardı. Zhe (Zhejiang Eyaleti) resim okulu, Güney Song'un betimleyici, lavi (siyah mürekkep resim) üslubuna öykünürken, Wu (Suzhou) okulu, Yuan âlim ressamlarının dışavurumcu hattatlık üslupları üzerinde çalıştı. Ming Hanedanı sanatçıları, çalışmalarıyla iyi bir yaşam sürebiliyorlardı ve yaptıkları resimler, koleksiyonculara çok aranıyordu. Sanat dallarının erbaplarına yol göstermek için kılavuz kitaplar bile vardı; örneğin, 1635'te Liu Tong'un (ykl. 1593–1637) kaleme aldığı bir kitap, sahici ve sahte sanat eserlerinin birbirinden nasıl ayırt edileceği konusunda öğütler veriyordu.

Bu dönemde edebiyat da gelişti ve yayıncılık işi patlama yaptı. Gerçekte, 1579'dan 31 yıl sonra ölümüne kadar Çin'de yaşayan İtalyan Cizvit misyoner Matteo Ricci (1552–1610), "burada piyasada bulunan muazzam sayıdaki kitap ve gülünç derecede düşük satış fiyatları" hakkındaki yorumunu yazmıştı. Tang Hanedanından beri kısa öyküler hep revaçta olmasına karşın, roman biçimi üzerinde de araştırmalar başladı. Ne de olsa, bazı edebiyat biçimlerinde ve sahne sanatlarında kullanılan ana dil Çinceyi okuyup anlayacak kadar öğretim görmüş geniş bir okur kitlesi (okumuş ailelerdeki kadınlar, tüccarlar, tezgâhtarlar) vardı. Yazar ve şair Feng Menglong (1574–1645), Çince nükteli kısa öyküler yazdı.

Çin'in Dört Büyük Klasik Romanı sayılan yapıtların ikisi (Shi Nai'an [ykl. 1296–1372] adlı yazara atfedilen Robin Hood tarzı *Su Kıyısı* [*Shuihu Zhuan*] romanı ve "Sheyang Hermit" mahlasıyla yazan Wu Cheng'en [ykl. 1500–1582] adlı yazara ait *Batıya Yolculuk* adlı yapıt) Ming döneminde yayımladı. Bir cenaze töreninin doğru icrasından tutun, çarpım tablolarına kadar her şey hakkında bilgi ve tavsiye içeren bol resimli ev başvuru kitapları dâhil, daha pratiğe yönelik eserler de bulunuyordu. Sınav adaylarına yönelik olarak Konfüçyen klasiklerin pahalı basımları, dinsel risaleler ve okul kitapları da yayımlandı. Tiyatro alanında da düş gücüyle yüklü ve başarılı yapıtlar üretildi; Çin tarihindeki en ünlü oyunlardan biri olan, Tang Xianzu'nun (1550–1616) *Şakayık Pavyonu* (*Mu Dan Ting*) oyunu bunlardan biriydi.

İmparator Yongle, gelmiş geçmiş en iddialı edebi projelerden biri olan *Yongle Ansiklopedisi*'nin (*Yongle Dadian*) hazırlanmasını istedi; zamanında bu, dünyanın en büyük genel ansiklopedisiydi. Bu devasa eser için dört yıl boyunca iki binden çok uzman görevlendirildi. Orta Krallık'ın her yanından ender bulunan kitaplar gönderildi ve kopyalanarak iade

edildi. Eser, 11.095 cilt tuttu, ama basılamayacak kadar uzun bulundu. Bununla birlikte, elle iki nüshası hazırlandı. Ne yazı ki, 400 ciltten azı bugüne kalabilmiştir.

Seramik alanında, Ming Hanedanı, yeni tasarımlarla, biçimlerle ve renklerle dikkate değer bir yenilikçilik dönemine tanık oldu. İmparator Yongle, örneğin İslam metal işlemeciliğinden esinlenmiş alışılmadık biçimlerden hoşlandığı için, özellikle İslam ülkelerinden gelen yabancı etkiler açıkça görülüyordu. Ejderha tahtında Xuande oturuyorken, yeni sırlama teknikleri, daha canlı hatlar ortaya çıkardı ve bu döneme ait seramikler şimdi Ming seramik sanatının en has örnekleri arasında kabul edilmektedir. Ayrıca, Ming döneminin ilerleyen yıllarında, tüm dünyaya büyük miktarlarda porselen de ihraç edildi. İmparator Wanli'nin saltanatında, Jingdezhen ve Dehua porselen fabrikaları, Avrupa'ya geniş çaplı porselen ihracatı için üretim merkezleri hâline geldi.

Din ve Felsefe

Ming Hanedanı döneminde, insanların ibadet şeklinde pek az değişiklik oldu. Budacılık, Taoculuk, ata tapımı ve Çin halk dini başat konumunu sürdürdü. Batı gözlerini sınırlarının ötesine çevirince, din insanları, cemaatlerini Doğu'nun geniş halk kitleleri arasında yayma fırsatını gördüler. Matteo Ricci ve Flaman misyoner Nicolas Trigault (1577–1628) gibi Cizvit misyonerlerin yanı sıra, Dominiken ve Fransisken misyoner grupları da geldi. Matteo Ricci'nin Makao'dan Pekin'e gelmesi yirmi yılını aldı; bu misyoneri imparatora tanıtan kişinin bir hadım olması nedeniyle belki de rahatsızlık duymuş olabilecek mandarinlerin muhalefetine rağmen, Ricci, Pekin sarayında iyi kabul gördü. İmparator, bu İtalyan'dan hoşlanarak, cömertçe ona bir ev verdi ve geçim ödeneği bağladı. Ricci, 1610'da ölünceye kadar Çin'de kaldı; bu sürede, yetki-

liler dâhil birçoklarının saygısını kazanmıştı. Ricci, Yunanca matematik yapıtı *Öklid'in Elemanları*'nın Çinceye çevrilmesi için 1607'de Çinli matematikçi, gökbilimci ve tarım bilimci Xu Guangqi (1562–1633) ile çalıştı.

Cizvitler, Çin takviminin düzeltilmesine yardımcı oldular, Çin'i Batı bilimiyle ve teknolojisiyle tanıştırdılar, gerçi Hristiyanlardan ve inandıkları dinden şüphe eden bazı Çinliler bundan rahatsız oldular. 1616–1622 arası yaşanan Nanjing Dinsel Olayı, bu Konfüçyüsçü gelenekçilere küçük bir zafer kazandırdı, çünkü Batı biliminin üstün bir Çin modelinden türediğine karar verildi. Ama çok geçmeden bu karar bozuldu ve Batılı misyonerler yeniden Emperyal Gökbilimi Heyetiyle çalışmaya başladılar.

Zhu Xi (1130–1200), Song döneminde Çin'in en nüfuzlu Yeni Konfüçyüsçüsü olmuştu; Ming sarayı ve Çinli resmî âlimler (*literati*) onun düşüncesini ve Yeni Konfüçyüsçülük anlayışını benimsediler. Zhu Xi'nin görüşüne göre, ahlak ilkelerine ilişkin bir anlayışa ancak yıllarca inceleme yapılarak ulaşılabilirdi. Ne var ki, Ming döneminin ortasında, resmî âlim Wang Yangming (1472–1529) onun Konfüçyüsçülük yorumuna meydan okudu. Wang'ın felsefesine göre, toplumsal ya da ekonomik arka planı ne olursa olsun, herhangi birisi, antik bilgeler kadar akıllı ve bilgili olabilirdi. Tümel (evrensel) ilkeler herkesin zihninde vardı; Konfüçyüs'e ve Mensiyüs'e denk bir bilgeliğe ulaşmak, yalnızca maddi açgözlülük gibi engelleri kaldırma ve yaşamı deneyimleme meselesinden ibaretti. Gerçekte, Wang'ın tartışma yaratacak şekilde iddia ettiğine göre, onların yazıları salt birer kılavuzdu ve hatta kusurlu olabilirdi.

Wang'ın kışkırtıcı mesajı, tutucu Konfüçyüsçüleri doğal olarak dehşete düşürdü ve Wang, askerî meselelerle uğraşmak üzere sık sık başkentten uzağa gönderildi. Bunun-

la birlikte, fikirleri gitgide kök saldı ve insanlar, geleneksel Konfüçyüsçülüğün temel ilkelerinden bazılarını, özellikle de toplumsal hiyerarşiyi sorgulamaya başladılar. Sonraki yüzyılda Wang'ın izleyicilerinden bazıları, kadınlarla erkeklerin eşit olduğu ve onlara da daha iyi eğitim fırsatı tanınması gerektiği gibi "tehlikeli" sayılan fikirler yaydıkları gerekçesiyle hapse atıldı.

Ming Hanedanının Gerilemesi

Yaşanan bir mali bunalım, Ming Hanedanının sonunu haber verdi. 17. yüzyıl başında hükümet neredeyse iflas etmişti. Bunun birçok nedeni vardı. İmparatorluk ailesini (İmparator Wanli zamanında yaklaşık 23.000 kişi) bakıp beslemenin maliyeti, devlet hazinesi üzerinde giderek yük oluyordu; askerî seferler, örneğin Kore'ye ve Japonya'ya karşı düzenlenen seferler de öyleydi. Üstüne üstlük, köylüler topraklarını kaybediyorlar ve zengin toprak beyleri olabildiğince az vergi ödüyorlardı.

17. yüzyıl başında "Küçük Buz Çağı" olarak bilinen meteorolojik olay, kaynak yokluğu nedeniyle devlet merkezinin başa çıkamadığı çevre felaketleri getirdi. Hasatlar kötü gitti ve kıtlıklar baş gösterdi. 1627–1628'de Kuzey Şensi'deki kıtlık, ordudan toplu firarlara yol açtı ve çok geçmeden bu adamlar, taşrada kol gezen, ne bulursa çalan çeteler oluşturdular. Çeteler büyüyerek, eylemlerini Şensi'nin doğusuna ve batısına yaydı. 1636'ya gelindiğince, bunlar örgütlenmiş durumdaydı ve iki adam tarafından yönetiliyordu. Bir şaraphanede de çalışmış ve demirci çıraklığı yapmış eski bir çoban olan Li Zicheng (1606 – ykl. 1645), kuzeyde denetimi elinde tutuyordu. Öte yandan, Sarı Irmak ile Gök Irmak arasındaki bölgenin önderi, Zhang Xianzhong (1606–47) isimli eski bir askerdi.

O zamanki ana sorunlardan biri, Çin'e gümüş girişinin durmasıydı. Japonlar, Makaolu tüccarların Nagazaki'ye gir-

melerini yasakladılar, dolayısıyla tüccarların yanlarına gümüş alarak dönmelerini önlediler. Bu da yetmezmiş gibi, Çinliler ile Filipinler'in Manila kentindeki İspanyollar arasında gerginlikler artarak, 20.000'i aşkın kişinin yaşamını yitirdiği bir çatışmayla sonuçlandı. İki ülke arasında ticaret bitti ve bir gümüş kaynağı daha yitirilmiş oldu. Çin ekonomisi çöktü ve birçok yükümlü vergilerini ödeyemedi. 16. yüzyıl sona ererken, vergi tahsildarı olarak hizmet veren hadımlar, vergilerini toplamak için Çin kentlerine gönderiliyordu. Bunlar, amansız bir tutum içindeydiler, ödeme yapamayanları tutukluyor, hatta öldürüyorlardı ve sergiledikleri zalimce nobranlık, halkı isyana sürükledi. 1600'de, tekstil işçileri, vergi tahsildarlarına karşı ayaklandı; böylece Çin tarihinde ilk kez kentli işçiler ayaklanmış oldu. Hoşnutsuzluk ve isyan yayılmaya başladı, can kaybı korkunç boyuta ulaştı. Bir isyancı grubunun Sarı Irmak setlerini yıktığı 1642'de, bunun neden olduğu su baskını ve kıtlık yüz binlerce can aldı. Bu on yıllarda salgın hastalıklar da nüfusu kırıp geçirdi.

Bu arada, Li Zicheng'in Hubei'yi, Henan'ı ve Şensi'yi almasıyla asiler zemin kazanıyorlardı. Zicheng, Nisan 1644'te Pekin'e girdi. İmparatorluk ordusunun kaçması ve teslim olmasıyla, son Ming hükümdarı İmparator Chongzhen (saltanatı 1628–44), sarayının arkasındaki Seyir Tepesi'ne tırmanarak, kendi kuşağıyla bir akasya ağacına kendini astı. Bu sırada Siçuan'ı almış olan Zhang ve Li, ikisi birden, hanedanlık ilan ederek ayrı hükümetler kurdular, hatta memurluk sınavları açtılar ve sikke bastırdılar. Ne var ki, ülke hâlâ büyük ölçüde istikrarsızlık içindeydi, yağmacılık ve iç düzensizlik hız kesmeden sürüyordu. Bir kez daha, kuzeydeki Çin Seddi'nin ötesinden bir ordu, iki hükümetin güçsüzlüğünden yararlanarak, iktidarı ele geçirmek ve imparatorluğa yeniden düzen getirmek için sahneye çıktı.

Ming Hanedanı: Sonuç

1126'da Kuzey Song'un düşüşünden 1912'de Mançu'ların yıkılışına kadar geçen tarihsel süreçte, Çin'in bütünü üzerinde uzun zaman yerel egemenliğin hüküm sürdüğü biricik dönem, Ming devriydi. Bu, birçok nedenden dolayı sıklıkla eleştirilen bir dönemdir. Söz gelişi, hanedanın hükümdarları etkili bir yönetim gösteremediler, çünkü hadımları, ekonomiyi, Moğollar ve Japonlar gibi dış güçleri denetim altında tutacak güçten yoksundular. Hükümdarlar ile bürokratları arasındaki iç gerginlikler, sıklıkla devlet aygıtını felç etti.

Avrupa, hayret verici yenilikçilik ve belirleyici toplumsal değişim adımlarıyla ileri atılımlar yaparken, Ming egemenliğindeki Çin İmparatorluğu, yenilikçiliği ve girişimciliği baskılayarak durgunluk dönemine girdi; tam da Avrupa'nın denizci ulusları, gemilerini Asya'ya ve Amerika'ya göndererek Keşifler Çağı'na adım atarken, Çin'in gemilerini denizlerden geri çekmesi bunu gösteriyordu. Dahası, matbaanın, barutun ve pusulanın doğum yeri olan Çin, bilimsel ve teknolojik gelişme inisiyatifini Avrupalılara devretti. Bir gözlemcinin işaret ettiği gibi:

> "17. yüzyıldan itibaren, Çinliler, kendi başarılarına ilişkin bir unutkanlık dönemi yaşayarak, Avrupa'nın teknolojik uzmanlığına gitgide artan bir hayranlıkla bakar oldular. Cizvit misyonerlerce bir mekanik saat gösterildiği zaman, Çinliler şaşkınlıktan küçük dillerini yuttular. Mekanik saatleri ilk önce icat edenin kendileri olduğunu unutmuşlardı!"
>
> Robert Temple, *The Genius of China: 300 Years of Science, Discovery and Invention*, (*Çin'in Dehası: 300 Yıllık Bilim, Keşif ve Yenilikçilik*), Robert Temple, Londra, Andre Deutsch, 2007

Bununla birlikte, olumlu yanından bakılırsa, kalabalıklaşan nüfus, artan ticarileşme, yaygın basım sanayii ve toplumsal yaşamın yerel denetimi, bunların hepsi, sıradan Çinlilerin ortak bir tarih ve kimlik duygusu geliştirmelerine katkıda bulundu. Yine teslim edilmesi gerekir ki, Ming imparatorları, yönettikleri geniş imparatorluğun ve nüfusun barışını yaklaşık iki yüzyıl boyunca bir ölçüde sürdürmeyi başardılar; savaşın yaygın olduğu zamanlarda bu hiç de azımsanacak bir başarı değildi.

Qing (Çing) Hanedanı (1644–1912 Arası)

Mançu'ların Yükselişi

Ming Hanedanının yıkılmasından sonra, bir kez daha Çin Seddi ötesindeki düzlüklerden ve ormanlardan gelen yeni bir egemen hanedan ortaya çıktı. Mançu'ların geçmişi, Üç Hükümdar ve Beş İmparator döneminde (MÖ ykl. 2852 – 2070) Çin Kralı Shun'a (saltanatı MÖ ykl. 2255 – 2195)) haraç vermek için kullanmanın yanı sıra, Zhou Hanedanı döneminde de bu amaç için kullandıkları ağaç yaylarıyla ve oklarıyla ünlü antik Suşen halkına kadar geri götürülebilir. Bu halk, 10. yüzyıla kadar "Curçen" olarak biliniyordu ve daha sonra Liao Hanedanı hâline gelen Hıtay İmparatorluğu'na bağlıydı. Curçen lider Wanyan Aguda (saltanatı 1115–23), Kuzey Mançurya'da İmparator Taizu adıyla Jin Hanedanını kurdu. Jin'ler, 1141'de Song'ları yenilgiye uğrattılar ve 1234'te Moğollara yenilinceye kadar Kuzey Çin'e hükmettiler. Curçenler, Ming imparatorlarına haraç ödemeye başladılar.

1616'da, önemli Curçen kabile şefi Nurhaci (saltanatı 1616–26), çeşitli Curçen kabilelerini birleştirdi ve kendini Han ilan ederek, sıklıkla Geç Jin adıyla bilinen Jin Hanedanını kurdu. Nurhaci, Mançurya'da Ming hâkimiyetine son vermek için 30 yılını harcayarak Ming, Moğol, Kore ve diğer Curçen ordula-

rını birçok kez yenilgiye uğrattı. Kurduğu Mançu devletinin tüm nüfusunu dört (daha sonra sekiz) askerî birliğe kaydetti; bu birliklerin her biri, renkli bir sancakla ayırt ediliyordu. Nurhaci, yazı için bir Mançu alfabesi geliştirilmesini de emretti. Bu alfabe, Ming hukuk külliyatının uyarlanmasında kullanıldı ve Çin'e özgü idari uygulamalar hayata geçirildi. Ming Çin'inde toplum çözülüyorken, Nurhaci 1618'de imparatorluğun kuzeydoğusundaki Liaodong bölgesine saldırdı. Ele geçirilen tüm adamlar, onun ordusunda askerlik yapmanın yanı sıra, Mançu saç kesimini benimsemeye de zorlandı (bu saç kesiminde, alın bölümü tıraş ediliyor ve saçın geriye kalanı uzun bir örgü ya da kuyruk olarak bırakılıyordu).

Nurhaci'nin yerine geçen oğlu Hong Taiji (saltanatı 1626–43), Ming generalleri ordularıyla birlikte onun safına geçtiği ve Moğollar da ona katıldıkları için Mançu hâkimiyetini genişletti. Hong Taiji, 1636'da, Jin olan hanedan adını "saf" anlamına gelen Qing olarak değiştirdi. Li Zicheng'in Pekin'i aldığı 1644'te, General Wu Sangui (1612–78), Çin Seddi'nin doğu ucunda bulunan Shanhai Geçidi'nde sur kapılarını açarak, Qing ordusunun Çin'e girmesine izin verdi. Li'nin asi kuvvetlerine katılmayı düşünen Wu, odalığı ile babasının tutuklanmış olduğunu duyunca, Qing Naip Prensi Dorgon (1612–50) ile görüşmeler yaptı. Dorgon'un askerleri kapılardan içeriye akın ederek Pekin üzerine yürüdüler ve imparatorun intiharından ancak bir ay sonra Pekin'i işgal ettiler. Li, Xi'an kentine çekildi ve bir yıl sonra Mançu'lar bu kenti ele geçirince öldürüldü.

Ming generalleri, Mançu'ların, onların ordularında paralı asker olmaktan başka bir şey yapmayacaklarını ummuşlardı, ama çabucak anlaşıldı ki, Mançu'lar kalıcı olmak için oradaydılar ve hükmetmek istiyorlardı. Hadımların çoğu kovuldu ve büyük Mançu kuvvetlerini desteklemek için muazzam ge-

nişlikte arazilere el konuldu. Her erkek, Mançu saç kesimini benimsemek zorundaydı ve on gün içinde bunu yapmazsa, idam edildi. Bu, Çinliler için aşağılayıcıydı, ama uymaktan başka seçenekleri yoktu.

Asiler ortaya çıkmaya ve Yangçe'nin güneyine sızmalarını önlemek için Mançu'lara karşı mücadele yürütmeye devam etti. Ne var ki, direniş olan yerlerde Mançu'lar amansız ve acımasızdı. Söylendiğine göre, kent düştükten sonra Yangzhou'da 800.000 kişi katledildi. Güneyli eşraf, ya teslim ve barış ya da korkunç şiddet seçeneğiyle karşı karşıya kaldı ve Qing'lerin onları hizaya getirmesi on beş yıl aldı. Taht üzerinde iddia sahibi son Ming olan Gui Prensi Zhu Youlang, (1623–62) izlenerek bulunduğu Burma'da suikast sonucu öldürüldü. 1673'te Wu Sangui, Qing boyunduruğunu kırıp atmak için son ciddi girişime önderlik etti, ama Üç Tımarcı İsyanı olarak bilinen sekiz yıllık çatışmadan ve Wu'nun ölümünden sonra, isyan bozguna uğradı. Qing artık Gök'ün Altındaki Her Şey'in hâkimiydi.

Kangxi, Yongzheng ve Qianlong

Şaşırtıcı gelecek, ama Çin'i 1669'dan 1799'a kadar yalnızca üç imparator yönetti. Kangxi (Çin tarihinde en uzun hükümdarlık yapan imparator, saltanatı 1661–1722) ve Qianlong (1799'da ölünceye kadar fiilî denetimi hâlâ elinde tutmasına rağmen, saltanatı 1735–96), özellikle uzun saltanat sürdüler. Hem İmparator Kangxi hem de İmparator Qianlong dikkat çekici olarak 61 yıl tahtta kalırlarken, bu iki uzun soluklu saltanat arasında, 13 yıl süreyle Ejderha Tahtı'nda Yongzheng (saltanatı 1722–35) oturdu. Bunlar, genellikle keyfî yönetim uygulamasından kaçınan, hükümet kurumlarını geliştiren ve vergi gelirlerinin toplanmasını güvenceye alacak sistemlerin kurulmasını sağlayan iyi ve çalışkan hükümdarlardı.

Kangxi, ikinci Qing imparatoruydu ve 7 yaşında tahta çıktı. On beş yaşına gelinceye kadar, Çin'in fiilî yönetimini dört naip ve büyükannesi Dul İmparatoriçe Xiaozhuang (1613–88) üstlendi; bu İmparatoriçe, Qing tarihi vakayinamelerinde son derecede saygı duyulan bir kişilikti. Kangxi, tüm Çin imparatorlarının en büyüklerinden biri olarak tanınır. Henüz 18 yaşındayken, Üç Tımarcı İsyanıyla uğraşma sorumluluğunu kişisel olarak üstüne aldı. Hemen ardından, imparatorluğunu korumak için, Mançu'ların yerli Çinlilere yönelik muamelesini yumuşatarak, bir barış ve uzlaşma siyaseti izlemeye başladı. Mançu'lar, o zamana kadar geniş arazilere el koymuşlar ve köylülere neredeyse köle muamelesi yapmışlardı. Çinliler ile Mançu'lar arasında ayrımcılık yapılıyordu, birbirleriyle evlenmeleri yasaktı. Başkent Pekin'de, Çinliler, Yasak Şehir'den kovulmuşlar ve kentin güney kısmında yaşamak zorunda bırakılmışlardı. Kangxi bu politikaları gevşetti, vergileri düşürdü ve başka arazilere el koyulmasını yasakladı. Bu, tarımsal üretimin canlanmasına hizmet ederek, imparatorluk kasasına daha çok vergi geliri girmesini sağladı. Memur maaşlarındaki artışlar, yolsuzlukların azalmasıyla sonuçlandı. Kangxi, Çin kültürüyle yakından ilgilendi, ama Batı'nın bilim ve matematik alanlarında kaydettiği ilerlemenin yanı sıra, Batı teknolojisine de ilgi gösterdi. Aynı zamanda da Batı'ya ait bir müzik aleti olan klavsen çalmayı öğrenen ilk Çin imparatoru oldu. Cizvit misyonerleri saraya kabul etti ve din değiştirenlerin atalardan kalma ayinleri de eda ettikleri sürece, Hristiyanlığa hoşgörü gösterilmesini buyurdu. Papalık elçisi olan Charles-Thomas Maillard de Tournon (1668–1710) bu ayinlere izin vermeyi reddedince, imparator, Cizvitler dışındaki başka Katolik mezhepleri desteklemeye başladı. Dahası, de Tournon Papanın misyonerler ve Çinli dönmeler üzerinde yetkili olduğunda ısrar edince, Kangxi, söylediği şeyleri yapmak iste-

meyen misyonerleri kovdu. Bu arada, ahlaki Yeni Konfüçyen doğru çizginin Çin'e benimsetilmesini ısrarla vurgulayarak, imparatorluğun kentlerinde, kasabalarında ve köylerinde ayda iki kez okunmasını emrettiği "On Altı Ahlaki İlke"yi öne çıkardı.

Kangxi'nin saltanatında, Çin yazı karakterlerinden oluşan bir sözlük (*Kangxi Sözlüğü*) hazırlandı; bu proje, aynı konu üzerinde çalışan ve o zaman kadar Qing hâkimiyetine kızgın olan Han Çinlisi âlim bürokratların desteğini kazanmaya katkıda bulundu. Kangxi, *Çin'in Yirmi Dört Tarihi* olarak bilinen resmî Çince çalışmaların derlendiği seçkilerden biri olan bir *Ming Tarihi* hazırlanmasını istedi; ayrıca, Tang şiirine ilişkin 1705'te yayımlanan *Quantangshi* adlı önemli bir seçkinin hazırlanmasını da istedi. Kırk dokuz bin şiir içeren bu seçki, gelmiş geçmiş en önemli şiir seçkilerinden biridir.

Geriye kalan kayıtlardan anlaşıldığına göre, Kangxi, ölüm cezasına çok seyrek başvuran insancıl bir hükümdardı. Yaşamına yön veren ilkeleri ortaya koyduğu bir *Veda Fermanı* bıraktı. Orada sözlerini şöyle bitiriyordu:

> Ülkemin derin saygısını kazandım ve dünyanın zenginliklerini tattım; ulaşamadığım bir hedef, deneyimlemediğim hiçbir şey yok. Ama artık ihtiyarladığım bu yaşta, bir an huzur bulamıyorum. Bu nedenle, tüm dünyayı eskimiş bir çarık gibi, tüm zenginlikleri ise balçık ve kum gibi görüyorum. Eğer bir sorun patlak vermeden ölebilirsem, arzularım yerine gelmiş olacak... İçimi açık açık döktüğüm için, açığa vuracağım hiçbir şey kalmadı. Artık bir şey demeyeceğim.

Ne var ki, Kangxi'nin saltanatının son yılları, yerine kimin geçeceğine ilişkin çekişmelerden kötü etkilendi. Kangxi'nin

56 çocuğu vardı, ama yalnızca ikinci oğlu Yinreng (1674–1725) bir imparatoriçeden doğmuştu. Kangxi oğluna tapıyordu, ama çocuk büyüyünce ele avuca sığmaz ve akıl yönünden dengesiz biri olup çıktı. Yinreng, Kangxi'yi devirmeye yönelik bir komploya karışınca, gözden düştü ve imparator, ölüm döşeğine düşünceye kadar onu halef olarak göstermeyi reddetti. O noktada, 45 yaşında olan dördüncü oğlu Yongzheng, imparatorun kendisini seçmiş olduğunu ilan ederek, kendine rakip olabilecek erkek kardeşlerini ve amcalarını ortadan kaldırmaya girişti. Tahta geçişinin meşruiyeti, saltanatı süresince hep başını ağrıttı; birçokları, Kangxi'nin gerçekten onu seçmiş olduğundan şüphe ediyordu. Yongzheng, bir casus şebekesi kurarak muhaliflerini yenilgiye uğrattı ve Kangxi dönemine ait tarih eserlerinin, onun tahta geçişiyle ilgili kötü bir şey yansıtmamasını sağladı.

Yine de yetenekli bir hükümdardı; kalıtsal köleliği kaldırdı ve her önemli kararın imparatorca onaylanması fermanını çıkardı. Vergi sistemini basitleştirdi ve kendi Mançu halkının Hristiyanlığa döndürülmesine kesinlikle karşı çıktı. Sivil bürokrasi üzerinde sıkı denetim kurdu ve Mançu aristokrasisinin askerî gücünü sınırladı. Ne var ki, Yongzheng'in, kendisi ölünceye kadar açılmamasını emrederek kilitli bir kutuda sakladığı tahtın varisinin ismi çevresinde bir kez daha bir muamma dolaşıyordu.

Kutu açıldığı zaman çıkan isim, Yongzheng'in dördüncü oğlu Qianlong'du. Büyükbabasına öyle büyük bir saygı duyuyordu ki, saltanatının Kangxi'ninkinden daha uzun sürmemesi için tahttan çekilecekti. Yine de Qianlong'un saltanatı, Çin tarihindeki en görkemli dönemlerden biri olacak ve imparatorluk gelmiş geçmiş en geniş sınırlarına ulaşacaktı. Qianlong, görevine aşırı düşkün bir hükümdardı, günün büyük bölümünde harıl harıl devlet işleriyle uğraşırdı. Söylendiğine

göre, bir Mançu savaşçısının askerî becerileri ile bir Konfüçyüs âliminin zekâsını ve erdemini kişiliğinde birleştirmişti. Saltanatının kırkıncı yılı olduğunda, Çin hiç kuşkusuz gezegen üzerindeki en zengin ve en kalabalık ülkeydi. Ama saltanatının son yılları, hem ülke içinde hem de dışarıda sorunlarla geçti, bunun en büyük nedeni ise imparatorluğun hızlı genişlemesiydi.

Qianlong'un yönetimi altında imparatorluk iki kat büyüdü ve Büyük Çin'in, yani bugün Çin hükümetinin yönetmekle olduğu çok kavimli devletin sınırlarını o belirledi. Tibet, tarihinde son kez olmamakla birlikte, 1751'de Çin denetimi altına girdi ve Dalay Lama, bir Çin garnizonunun desteğiyle ülkenin başına geçirildi. Çin İmparatorluğu, 1759'a gelindiğinde, neredeyse 10,3 milyon kilometre karelik bir yüz ölçüme ulaştı ve daha önce sözü edilen ülkelere ek olarak, Rusya'nın kimi kısımlarını ve Orta Asya'da Pamir Dağları'na kadar uzanan Dış Moğolistan'ı topraklarına kattı. Bu arada, Kore, Nepal, Burma, Tayland, Vietnam ve Filipinler, Çin'in üstünlüğünü kabul ederek, haraç ödeyen birer devlet oldu. Tayvan adası 1683'te ele geçirildi.

Sevgili büyükbabası gibi, Qianlong da büyük bir sanat hamisiydi. Ender eserlerin derlendiği *Siku Quanshu* (Dört Hazine) olarak bilinen olağanüstü kitap projesi gibi yayımcılık çalışmalarına destek verdi. Bu proje, Çin tarihinin en büyük kitap derlemesiydi ve 3.461'i aşkın tam eser 15.000 âlim tarafından derlenerek yaklaşık 2,3 milyon sayfayı bulan 36.381 cilt hâlinde kopyalandı. Ne hazindir ki, Mançu paranoyasının kabarması nedeniyle, kitaplar, Mançu'lara ya da Çin'in önceki yabancı hükümdarlarına olumsuz atıflar yapılıp yapılmadığını saptamak için tarandı ve hoşa gitmeyen ciltler (yaklaşık 2.855 kitap) imha edildi.

Qing Toplumu

Qing toplumunun beş gruba ya da zümreye bölünmüş olduğu söylenebilir. En tepede memurlar ve bürokratlar vardı; sonra, sayıca fazla olmayan soylular geliyordu; onları, eğitimli resmî âlimler (*literati*) izliyordu. Bu iki zümrenin altındaki halk iki kesime bölünmüştü. Birinci kesim, "iyi" ya da "soylu" avam anlamına gelen *lingmin* olarak biliniyordu. İkinci kesim ise *jianmin*, yani aşağı statüde bulunan ve "soysuz" sayılan avamdı. Âlimler, çiftçiler, zanaatçılar ve tüccarlar, birinci kategoriye dâhil edilirken, köleler, uşaklar, eğlendiriciler (oyuncular ve fahişeler dâhil) ile düşük düzeyli memurlar ise ikinci kategoriye sokuluyordu. *Jianmin* birçok bakımdan eşitsizliğe uğruyordu, örneğin bunların Devlet Sınavına girmeleri yasaktı.

Qing dönemi, imparatorluk halkının yaşama daha dar görüşlü yaklaşmasına yol açtı. Bu tutuculuk eğilimi, bir bakıma, Ming Hanedanının içinden geldiğini yapan ve coşkularını ifade eden tavrına karşı bir tepkiydi; Qing aydın zümresi, bu tavrı, Ming Hanedanının zayıflığı olarak, yani belki de hanedanın yıkılmasına katkıda bulunan bir zayıflık olarak görüyordu. Hükümdarlar, gerekli ahlaki önderliği gösteremişler ve sonuç olarak, köylüler, otoriteye saygılarını yitirmişlerdi. Kadınların saflığı ve şerefi artık önem verilen bir meseleydi, dulların rekor sayıdaki çoğunluğu yeniden evlenmemeye karar veriyordu. Sapkın davranışlara hoşgörüyle bakılmadı ve örneğin, eşcinselliğe karşı yasalar çıkarıldı. Birçok aydın, yıkıcı olduğu düşünülen piyesleri ve kurgu eserleri reddetti; bu tür romanlar ve oyunlar sıklıkla yasaklandı. Ama bu yasaklar, bugün belki de en büyük Çince kurgu eser olarak tanınan, Cao Xueqin'in (1715 veya 1724–1763 veya 1764) *Hongloumeng* (*Kırmızı Oda Rüyası*) adlı romanının 18. yüzyıl sonuna doğru yayımlanmasını engelleyemedi.

İmparatorluğun nüfusu, 18. yüzyıl sonunda ikiye katlan-

dı ve üstelik, olağanüstü hareketli bir nüfustu, kalıcı ya da geçici olarak göç ediyordu. Bu ikinci durumun olası nedeni, geçici göç edenlerin, imparatorluktaki işgücünün bir kısmını oluşturmalarıydı. Qing uyruklarının birçoğu, ticaret fırsatları yakalamak için, özellikle Güneydoğu Asya'ya olmak üzere denizaşırı ülkelere de gidiyorlardı.

Qing Çin'i ve Dünyanın Geriye Kalanı

Çin, 18. yüzyılda inisiyatifi Batı'ya kaptırdı. Daha önce, yani 17. yüzyılda, Çin'in yaşam standardı dünyadaki en yüksek düzeyler arasındaydı ve Orta Krallık hâlâ yeniliklerde, buluşlarda başı çekiyordu. Yüz yıl sonra bu durum tümüyle değişmiş ve imparatorluk, hızla gelişen Avrupa uluslarının gerisinde kalmıştı. Portekizliler, 16. yüzyılda en önemli Avrupalı tüccarlar olmuşlardı, ama onların yerini Hollandalılar, sonra da İngilizler almışlardı; İngiliz Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla çalışıyor ve Guangzhou'daki tüccar loncası On Üç Hong'la ticaret yapıyorlardı; Guangzhou, 1759'dan sonra gitgide daha koruyucu önlemler alan imparatorluğun Avrupalılara ticaret yapma izni verdiği tek şehirdi. Geleneksel ihraç malları olan ipeğe ve porselene, İngilizlerin 18. yüzyılda çok büyük susuzluğunu çekmeye başladıkları çay da eklendi. 19. yüzyıla girilirken, yıllık 10,5 milyon kilo çay ihraç ediliyordu. Çay, iki ülke için de önem kazandı: Britanya'nın yıllık gelirinin onda biri çay vergisinden sağlanıyordu.

Bununla birlikte, Çinliler hâlâ imparatorluğu Orta Krallık olarak, dünyanın merkezi olarak görüyor, Çinli olmayan herkesi ise barbar sayıyorlardı. Kanton'lu bir Mançu yetkili, 18. yüzyıl başında bunu çok iyi özetliyordu:

> En uzak batıda, haşin, vahşi bir grup olan kızıl saçlı ve Batılı yabancılar var, Batı adalarının barbarlarına hiç benze-

miyorlar. İngilizler, İslamcılar, Fransızlar, Hollandalılar, İspanyollar ve Portekizliler, bunlar arasında. Bu kavimlerin hepsi çok haşin; gemileri dayanıklı ve tayfunlardan korkmuyorlar; tüfekleri, barutları ve savaş cephaneleri genellikle Çinlilerinkinden üstün. Mizaçları karanlık, tehlikeli ve esrarengiz; her nereye gitseler, başka insanların topraklarını ele geçirmek emeliyle etrafı gizlice gözetliyorlar.

Mançu'ların koyduğu kısıtlamalar, denizaşırı muhalefete karşı hanedanı koruma arzusuna bağlanabilir. Nitekim dış ticaret Guangzhou ile sınırlıydı ve ithalat vergilerine tabiydi. Bu, doğal olarak, Avrupalı tüccarları gıcık ediyordu ve İngilizler, Kont George Macartney (1737–1806) başkanlığında ilk resmî elçilik heyetini Çin'e göndererek bu duruma bir çare bulmaya çalıştılar. Heyet, 83 yaşındaki İmparator Qianlong'un Mançu sarayına 1793'te ulaştı. Ne yazık ki, Çinliler, Macartney'nin vasal bir devletten geliyormuş gibi haraç ödemek için orada bulunduğuna inanarak, yabancılara karşı alışageldikleri tutumu sergilediler. Macartney, yerlere kadar eğilmeyi (her ziyaretçiden beklendiği üzere, imparatorun önünde eğilip el pençe divan durmaktan oluşan ayrıntılı, törensi selamlamayı) reddettiği zaman, buz gibi bir hava esti. En sonunda bir uzlaşmaya varıldı; buna göre, Macartney, kendi hükümdarı III. George'un huzurunda nasıl davranıyorsa, imparatorun huzurunda da aynı şekilde davranmayı kabul edecekti. Bu nedenle, Qianlong'un elini öpecekti. Ama bu yolculuk boşa gitti. Qianlong, İngilizlerin yakarışlarına kulak asmayarak, şöyle karşılık verdi:

"Göksel İmparatorluk her şeye bol bol sahiptir ve sınırları içinde hiçbir ürünün eksikliğini çekmemektedir. Bu nedenle, kendi ürünlerimizin karşılığında dışarıdan gelen barbarların mamul mallarını ithal etmeye ihtiyaç yoktur."

(*Embassy to China by Lord Macartney* (*Çin'e Lord Macartney'nin Elçilik Ziyareti*), 1798, tıpkı basım Longmans, 1962)

Ne var ki, son söz bu olmayacaktı ve çok geçmeden, ticaret sorunu, Orta Krallık'ın şahane yalıtılmışlığına son verecekti.

Afyon ve "Eşitsiz Antlaşmalar"

19. yüzyılda Çin ile Batı devletleri arasında bazı çatışmalar oldu, ama bunların ilki ve en önemlisi, Büyük Britanya ile 1840–1842 arası girilen Afyon Savaşı'ydı. İngilizler için bu savaş, düşmanlarını Napoleon savaşlarında yenilgiye uğrattıktan sonra dünya denizleri üzerinde kurdukları hâkimiyetin ve ticaretin bir simgesiydi, ama Çinliler için simgesel bir anlam kazandı: İngilizlerin bu zorbalığı, Çinlilerin tam olarak niçin bu halkları barbar saydıklarını ortaya koyuyor ve onlarla herhangi bir ilişkiye girmeme arzularının haklılığını doğruluyordu. Haşhaş bitkisinden elde edilen afyon, Çinlilerce bilinmeyen bir madde değildi, tıbbi amaçlarla uzun zamandan beri kullanılıyordu. Bu maddeyi tütünle içme alışkanlığı 17. yüzyılda Güneydoğu Asya'dan yayıldı, ama sonraki yüzyılda, uyuşturucu etkilerinden dolayı pipoyla saf afyon içimi yaygınlaştı. Bu, her türden duygusal ve bedensel acıyı hafifletiyordu, ama en büyük sakıncası, bağımlılık yapmasıydı ve bırakıldığı zaman oldukça büyük ağrıya yol açıyor, çok rahatsızlık veriyordu.

İmparator Yongzheng (saltanatı 1722–35) afyon satışını 1729'da yasakladı; bu, satıcıları ve afyon batakhanesi işletenleri cezalandıran bir yasaktı. 1799'da ise uyuşturucu tamamen yasaklandı ve bu yasak, 1860'a kadar yürürlükte kaldı. İngilizler, Çinlilerden aldıkları ipeklilerin, porselenlerin ve çayın bedelini ilk başta çoğunlukla gümüşle ödediler, çünkü Çinliler, kullanmaya çalıştıkları dokumalar ve saatler gibi

lüks mallara pek az ilgi gösterdiler. O zamana kadar Hindistan'ın geniş bölgelerini işgal etmiş olan İngilizler, afyon üretimine muazzam yatırım yaptılar, çünkü Çin'in kendisinin üretmediği bu mala Çin'de büyük talep olduğunu fark ettiler. Afyon üretimi ve ihracatı, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin tekeline verildi; afyon, bağımsız tacirlerin kaçak olarak Çin'e sokmaları koşuluyla, 60-65 kiloluk sandıklar konularak Kalküta'da açık artırmayla satılmak üzere sevk ediliyordu.

Çin'e afyon girişi, Yongzheng döneminde yıllık 200 sandıkken, Qianlong döneminde 1.000 sandığa, İmparator Jiaqing (saltanatı 1796–1820) döneminde 4.000 sandığa ve halefi İmparator Daoguang (1820–50) döneminde 30.000 sandığa çıktı. Halkının uyuşturucu bağımlılığının giderek artmasından rahatsız olan Daoguang, ülkeye afyon girişini ve dağıtımını durdurmak için önlemler aldı. 1838'de, afyon belasıyla uğraşmakla görevlendirilen Çin hükümet yetkilisi Lin Zexu (1785–1850), Guangzhou'da 20.000 sandık dolusu afyon yakaladı ve denize attırarak imha etti. Bu işlemi sırasında, şu yakarışla biten bir dua ederek, kirlilik nedeniyle Denizin Ruhu'ndan özür diledi: "Yabancıların canavarca doğasını terbiye et ve inandıkları Tanrı'yı onlara öğret." 1800'de bir sandık 1.000 $ ediyordu. Dolayısıyla, İngilizler oldukça büyük para kaybına uğradılar.

Lin Zexu, Kraliçe Victoria'ya (saltanatı 1837–1901) ahlaki vurgu içeren bir mektup da yazarak, kraliçenin tebaasını Çin halkına büyük bir kötülük yapmakla suçladı ve şöyle tanımladı:

> ... afyon imal edip, satmak üzere kaçak olarak ülkeye sokan ve ahmak halkımızı kandırarak bedenlerine zarar veren ve bundan kâr elde eden hain barbarlar zümresi. Afyon içenlerin sayısı önceleri azdı, ama son zamanlarda

bu zehirli madde yayıldı ve akıttığı zehir günbegün artıyor. ... Kendi afyon içmemek, ama Orta Krallık'ın ahmak yığınlarını ayartmak için afyon hazırlayıp satmaya cüret etmek: İşte bu, kendi hayatını korurken, başkalarını ölüme sürüklemektir, kendin kazanç sağlarken, başkalarına zarar vermektir. Böyle bir davranış, insan duygularına aykırıdır ve Tanrı inancı bunu hoş görmez. ...

Elbette, bu dilekler hiçbir zaman Victoria'ya ulaşmadı ve İngilizler, o dönemin çok tipik özelliği olan "gambot diplomasisi" yaklaşımıyla Çin'e savaş açarak, Birinci Afyon Savaşı diye bilinen savaşı başlattılar. Çok ilkel ateşli silahlar taşıyan, ok ve yay kullanan, üstelik iki yüz yıldan beri eline silah almamış olan Qing askerleri, modern silahlara sahip İngilizlerle boy ölçüşemedi. Savaş, Nanking Antlaşmasıyla sona erdirildi; bu, Batılı devletlerin her yenilgiden sonra Qing'lere dayattıkları Eşitsiz Antlaşmalar olarak bilinen antlaşmaların birincisiydi. Silah zoruyla müzakere edilen Nanking Antlaşması, Çin'in beş limanını (Guangzhou, Xiamen, Fuzhou, Ningbo ve Şangay limanlarını) dış ticarete açtı. Hong Kong Adası, Britanya'ya bırakıldı ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne geri verildiği 1997'ye kadar İngilizlerin elinde kaldı. Ek olarak, İngiliz uyruklulara, Çin'de yalnızca İngiliz yasalarına karşı sorumlu olmalarını sağlayan "dış dokunulmazlık" hakkı tanındı ve imparator, İngilizlere savaş tazminatı olarak 590 ton gümüş vermek zorunda kaldı. Britanya aynı zamanda da "kayırılan ülke" statüsü kazanacaktı, yani başka bir ülkeye bir ayrıcalık tanınırsa, Britanya'ya da aynı ayrıcalık tanınacaktı.

Nanking Antlaşması, 19. yüzyılın geri kalan kısmının gidişatını belirledi; bu dönemde Çin, kendi gümrük tarifelerini belirleyemeyecekti ve en sonunda, vergilerin tahsili için Avrupalı memurlar atanacaktı. Hatta Fransızlar ve İngilizler, açık liman-

lara dokuz liman daha ekleyen yeni anlaşmaların uygulanmasını sağlamak için 1860'ta Pekin'i işgal ettiler. Limanlar içindeki geniş alanlar, yabancı hükümetlere daimi olarak kiralandı ve sakinlerinin Çin hukuk sistemine tabi olmadığı bu yerler, Çin anakarasıyla birleşik uluslararası kentlere benzemeye başladı. Yine bu antlaşmaların bir sonucu olarak, büyükelçilikler ve temsilcilikler kuruldu, Hristiyan misyonerlerin tüm imparatorluk çapında vaaz vermelerine olanak tanındı.

Afyon sorununa gelince, durum gitgide kötüleşti. Uyuşturucu ticareti 1860'ta yasallaştırıldı ve onlarca yıl boyunca genişlemeyi sürdürdü. 19. yüzyıl sonunda yapılan tahmine göre, Çin nüfusunun %10'u (yaklaşık 30 milyon insan) afyon kullanıyordu ve bunları %50'ye varan kısmı bağımlıydı. Bununla birlikte, bu uyuşturucunun yurt içi üretimi hızla arttığı için, ithalat giderek azaldı.

Taiping Ayaklanması

Antlaşmadan sonra afyon ithalatı arttı, ama Avrupa'dan ve Amerika'dan mamul malların ithalatı da arttı, özellikle tekstil ithalatı hacmi tekstil ihracatı hacmini aştı. Bu, imparatorluk halkını tahmin edilemeyecek boyutta etkiledi. Dokumacılar ve başka zanaatçılar iflasa sürüklenirken, sayılamayacak kadar çok hamal ve sandalcı geçim kaynaklarını kaybetti, çünkü yüzyıllardan beri Guangdong'a ve oradan başka yerlere malların taşınmasında kullanılmış olan ülke içi taşımacılık sistemi işlevini yitirdi. Bu ithal malların bedelini ödemek için gümüş gerekliydi ve üstelik, imparatorluğun İngilizlere borçlu olduğu tazminat vardı. Gümüş fiyatı artarken, bunun bedelini ödemek için vergi yükü, alışıldığı üzere, köylülerin omuzlarına bindi. Daha da kötüsü, doğru dürüst sulamanın ihmal edilmesi ve yetkililer arasında yolsuzluğun alıp başını gitmesi sonucunda kıtlıklar baş gösterdi.

1840'lı yıllarda, bir dizi köylü isyanı meydana geldi; bu olaylar, dünyanın en kanlı çatışmalarından biri ve can kaybı açısından kesinlikle gelmiş geçmiş en büyük iç savaş olan, Çin tarihindeki en büyük ayaklanmada, yani Taiping Ayaklanmasında doruğa ulaştı. Çin'in her yanında başkaldırılar vardı, ama asıl itici güç, güneydoğuda, Guangdong civarında başlamış olan Taiping Tianguo (Büyük Barışın Göksel Krallığı) hareketiydi. Hareketin kurucusu, esas neden olarak istenen rüşveti ödeyemediği için İmparatorluk Sınavı'nda dört kez başarısız olan, Hong Xiuquan (1814–64) adında bir Hristiyan köy öğretmeniydi. Hong, bu nedenle Qing egemen seçkinlerinden nefret etti. Kendisine malum olan bir dizi görümün sonucunda, özgür ve eşit insanların oluşturduğu bir devlet kurularak, cennetin yeryüzüne indirilebileceğine inanmaya başladı. Bu devlete, Büyük Barışın Göksel Krallığı adını verdi. 1843'te, "Tanrı'ya İbadet Topluluğu"nu kurdu; topluluk üyelerinin, Hristiyan tanrısından başka tanrıya hoşgörüsü yoktu. Onların Budacılığa ve Taoculuğa karşı hoşgörüsüzlüğü, bu iki dine ait birçok tapınağın yakılıp yıkılmasına yol açtı.

Taiping Ayaklanması, Çin'de daha önce esasen yönetici hanedanı devirme amacıyla yapılmış olan ayaklanmalardan daha temel hedefler güdüyordu. Taiping üyeleri, Çin toplumunda, her köylüye kendisini ve ailesini geçindirmeye yeterli arazi sağlamak üzere toprakların yeniden dağıtımını içeren kökten bir değişikliği savunuyorlardı. Bu, yalın ama köylülerin coşkuyla karşılık verdikleri bir felsefeydi ve güneydeki bir dizi kıtlıktan sonra, yerel hükümet kuvvetleri bire on oranında daha kalabalık olmasına rağmen, 1851'de devrimi başlattılar. Taiping kuvvetleri, kısa sürede 20.000'den 1 milyonu aşkın bir sayıya ulaştı; Hubei eyaletinde Yangçe ve Han nehirlerinin orta kesimlerinin kesiştiği Wuhan kentini 1853 başında ele geçirdiler. Bahar geldiğinde Nanjing'i almışlardı

ve Hong, Taiping Göksel Krallığı'nın başkentini burada kurdu. Taiping gücü artık Güney Çin'in geniş bölgelerini kontrol ediyordu ve Hong önderliğinde 11 yıl boyunca yaklaşık 30 milyon kişiye hükmedecekti.

Taiping rejimi bu dönemde köklü bir reform programına girişti. Sel ve kıtlık yaralarını saracak önlemler aldı; körlere ve sağırlara yardım ve bakım sunan kurumlar açtı; Çin'de hâlâ yaygın olan bebek öldürme âdetini yasakladı; bir aile üyesi suç işlediğinde tüm aileyi cezalandırma gibi acımasız ve haksız cezaların tümünü kaldırdı; köleliğin yanı sıra cariyeliği de yasakladı. Afyon ticareti yasaklandı ve yolsuzluk kovuşturularak ağır şekilde cezalandırıldı. En önemlisi de herkese, hatta kadınlara bile eşit muamele edildi. Kölelik, fahişelik ve ayak bağlama âdeti yasaklandı; memurluk sınavları, erkeklerin yanı sıra kadınlara da açıldı. Taiping askerî kuvvetleri içinde kadın birlikleri bile vardı. Ticaret sınırlandı ve ortak mülkiyet uygulamasına geçildi. Herkesin en çok hoşuna giden ise vergi yükünün, Qing yönetimine göre çok daha hafif olmasıydı. Taiping'ler, 1860'ta Qing ordusunun Nanjing'e yaptığı bir saldırıyı püskürttüler; Qing'in Mançu hükümdarlarına köylülerce ve zanaatçılarca duyulan yaygın nefret, Taiping'e verdikleri desteğin sürmesini sağladı.

İkinci Afyon Savaşı

Bu arada, Batılı uluslar, tıpkı kısa süre sonra Afrika'da yapacakları gibi, Çin'i aralarında paylaşmak için emperyalist arayışlarını 1850'ler boyunca sürdürdüler. Dahası, afyon nedeniyle çıkan ilk savaştan sonra imzalanmış antlaşmaların, elbette kendilerine yarar sağlayacak şekilde gözden geçirilmesini talep etmişlerdi. 1856–1860 arası çıkan İkinci Afyon Savaşı, Çin'i ile İngiliz ve İkinci Fransız imparatorluklarını karşı karşıya getirdi; Fransızlar, Guangxi eyaletinde bir Fransız misyonerin idamından sonra sürece dâhil oldular.

Qing liman polisi, 8 Ekim 1856'da, Guangdong'da bir Çinliye ait *Arrow* adlı gemiye çıktı. Geminin Çinli 12 mürettebatı, korsanlık ve kaçakçılık suçlamasıyla tutuklandı. Gemi, İngiliz egemenliği altındaki Hong Kong'a kayıtlı olduğu için, İngilizler, mürettebatın salıverilmesini istediler. Adamlar salıverildiği hâlde, İngilizler yine de Guangdong'a saldırı düzenlediler ve çok direnişle karşılaşmadan burayı ele geçirdiler. İngiliz-Fransız kuvvetleri, Pekin'e yakın olan Tianjin'e (eski adı Tientsin) çıkarak, Taku kalelerini ele geçirdi.

Zaten Taiping Ayaklanmasıyla boğuşmakta olan Mançu'lar, pek fazla direniş gösteremeden teslim oldular. Savaşın bu ilk ayağının sonunda imzalanan Tientsin Antlaşmalarıyla, Britanya, Fransa, Rusya ve Birleşik Devletler, o zamanlar kapalı bir kent olan Pekinde temsilcilik kurma hakkı elde etti; on liman daha dış ticarete açıldı; tüm yabancı gemilerin Yangçe'de serbestçe seyahat etmesine izin verildi; tüm yabancılara, o zamana kadar yasak olan Çin'in iç bölgelerinde serbestçe yolculuk etme hakkı tanındı; Çin, Britanya'ya ve Fransa'ya gümüş cinsinden yüklü savaş tazminatları ödemeye zorlandı. İngilizler ve Fransızlar Pekin'e elçilerini gönderdiklerinde, başkente kadar onlara silahlı birliklerin eşlik etmesine Çinliler izin vermeyince, çatışmanın ikinci evresi patlak verdi. Çarpışmalar oldu. 1860 yazında daha büyük bir kuvvet gönderildi. O yılın Eylül ayındaki Palikao Muharebesi'nde Qing ordusu imha edildi. İngiliz-Fransız kuvvetleri Pekin'e girdi ve yazlık sarayları yaktı; İmparator Xianfeng (saltanatı 1850–61) kaçtı.

İkinci Afyon Savaşı'nı sona erdiren Tianjin Antlaşması ve Pekin Konvansiyonu, Hong Kong'a komşu bir bölge olan Kowloon'u Britanya'ya verdi, afyon ticaretini yasallaştırdı ve Hristiyanlara tam yurttaşlık hakları tanıdı. Önemli olarak, yabancı devletlere, kendi ülkelerinde ve sömürgelerinde çalıştırmak üzere Çinli işçi götürme hakkı verildi. Böylece

"amele" (*coolie*) ticareti başladı ve Çinli işçiler, Malaya gibi yerlerdeki plantasyonlarda, madenlerde çalışmak üzere götürülürken, Amerika'da demiryollarını inşa etmekle ünlendiler. İhraç malı olarak ipeğe ve çaya insanlar da eklendi. Bununla birlikte, Mançu'lar için önemli bir konu olarak, Batılı güçler, Taiping'lerin afyona karşı sert duruşundan kaygı duydukları için, Mançu'lara modern silahlar sağlamayı ve askerlerine eğitim vermeyi, hatta komuta etmeyi kabul ettiler. "Daima Muzaffer Ordu" denilen bu kuvvetlerin komutanlardan biri, daha sonra Hartumlu General Gordon olarak ünlenen Charles George Gordon (1833–85) isimli bir İngiliz subayıydı.

Taiping kuvvetleri, Ağustos 1864'te Şangay'ı alma girişiminde bulundu, ama Qing ordusunca püskürtüldü. O andan itibaren hükümet kuvvetleri, Güney Çin'de kaybedilmiş olan yerleri yeniden ele geçirmeye başladı ve 1864 sonu olduğunda, bunu büyük ölçüde başarmıştı. Hong o yıl gıda zehirlenmesinden öldü ve Qing ordusu, onun ölümünden birkaç gün sonra Taiping başkenti Nanjing'i ele geçirdi. Beş yıl içinde son asiler de yenilgiye uğradı ve ayaklanma son buldu. Tahminlere göre, on beş yıllık çatışma süresince çoğu kıtlıktan ama birçoğu da savaş yüzünden 20 ila 30 milyon asker ve sivil hayatını kaybetti. En kötüsü, köylüler için yaşam daha da zorlaştı. Yabancılara ödenen savaş tazminatları, vergi yükünü ağırlaştırdı ve birçok açık limandan sel gibi akan Batı ürünleri, pek çok insanın geçim kaynağını kuruttu. Mançu'lara duyulan nefret daha da arttı, ama artık modern, iyi donanımlı bir orduya sahip oldukları için onlara karşı yapılabilecek pek az şey vardı. Büyük toprak sahipleri ve yetkililer, Taiping'lere karşı kendi kuvvetlerini toplayıp takviye etmişlerdi; sonraki birkaç on yıl boyunca kuzeydeki ve güneydeki sınır bölgelerinde ulusal azınlıklarca çıkarılan küçük çaplı birçok isyanı bastırmak için bu kuvvetlerden yararlandılar.

1861'den 1908'e kadar fiilen Qing Hanedanının dizginlerini, güçlü ve karizmatik bir kadın olan Dul İmparatoriçe Cixi (naipliği 1861–1908) elinde tuttu. Genç bir kızken imparatora odalık olmak üzere seçildi ve bir oğul doğurdu; bu oğul, babası Xianfeng'in ölümünden sonra İmparator Tongzhi (saltanatı 1861–75) olarak tahta geçti. Xianfeng'in eşi 25 yaşındaki Dul İmparatoriçe Ci'an (naipliği 1861–81) ile el ele veren Cixi, ölüm döşeğindeki imparatorun, 5 yaşındaki Tongzhi rüştüne erinceye kadar ona naiplik etmek üzere atadığı sekiz kişiyi saf dışı etti. Bu iki kadın, 20 yıl boyunca devlet işlerini birlikte kontrol ederek, tam anlamıyla "perde arkasından" hükmetti; resmî görüşmeler sırasında perde arkasına gizlenerek, görünmeden, imparatora tavsiyelerde bulundular. Dul İmparatoriçe Ci'an öldükten sonra, Cixi, Yasak Şehir'de iktidarını sürdürdü.

Modernleşme Girişimleri

İngilizlerin başkentte, Taiping'lerin ise Nanjing'de oldukları ve Rusların Orta Asya'daki Çin topraklarında adım adım ilerledikleri 1860'ta, yetkililer, Qing Hanedanının yakında çökmesinden korkuyorlardı. Bunu önlemek için adımlar atılmalıydı. 1861–1865 arası dönem, Kendi Kendini Güçlendirme Hareketi'nin doğuşuna tanıklık etti; imparatorluğu modernleştirme amacı güden kurumsal reformların yapıldığı bir dönemdi bu.

Hükümet yetkilileri, ilk olarak, imparatorluğun hasar görmüş altyapısını onarmaya dönük yoğun çabalara girişmenin yanı sıra, harcamaları kısarak ekonomiyi düzeltmeye çalıştılar. Köylülerin topraklarına dönmeleri için teşvikler verildi. Ordunun, başarılı Batı orduları örnek alınarak yeniden teşkilatlanması gerekiyordu ve yabancı güçlerle ilişkiler, diplomatik protokol izlenerek, kendilerince belirlenen koşullara göre

yürütülmeliydi. Çin'i modern bir ülke yapmak için gerekli gemileri yapmak üzere tersaneler ve silah imal etmek üzere fabrikalar kuruldu. Ne var ki, bunlar asla yeterli olmadı ve bu tür modernleşme girişimlerini onaylamayanlar ya da yabancıları taklit etmeye çalışmanın aşağılayıcı olduğuna inananlar arasında muhalefet yaratmaktan başka bir şeye yaramadı.

Bununla birlikte, modern dünya adım adım Orta Krallık'a geliyordu. Şangay'da ve Hong Kong'da basılan gazeteler, uluslararası işlere dair haberler getiriyor, dış seyahatler de buna yardımcı oluyordu. Londra, Paris, Madrid, Washington, Berlin ve St. Petersburg dâhil birçok yabancı başkentte Çin elçilikleri kuruldu. Bazı kişiler, özellikle "Geç Qing'in Dört Ünlü Yetkilisi" olarak bilinenler, Çin'i çağdaşlaştırma çabalarında öne çıktı. Bunlar, Zeng Guofan (1811–72), Zuo Zongtang (1812–85), Zhang Zhidong (1837–1909) ve Li Hongzhang (1823–1901) idi. Söz gelişi, Li, birçok projenin gerçekleştirilmesinden sorumluydu; Çin Tüccarları Buharlı Seyrüsefer Şirketi'nin, bir telgraf şebekesinin, kömür madenlerinin ve Tianjin'deki limanlar ile kömür madenlerinin birbirine bağlayarak bu kentin büyük bir imalat merkezine dönüşmesine katkıda bulunan Çin'in ilk demiryolunun kurulması, bu projeler arasındaydı. Bu tür girişimler, hükümet ile özel sektör arasında kurulan ortaklıklardı. Ne var ki, her zaman olduğu gibi, bürokratik kısıtlamalar, elde edilen kârların yeniden yatırıma yönlendirilmesini engelledi ve Çin, Batı'dakilerle boy ölçüşebilecek bir sanayi gücü hâline gelemedi. Başka faktörler de devredeydi. İmparatorun imzalamak zorunda kaldığı antlaşmalar, Çin'i, zaten oturmuş olan ve yerli rakiplerinden katbekat ileride bulunan yabancı imalatçılara açmıştı. Ek olarak, modern bir demiryolu ve telgraf altyapısının kurulmasına karşı imparatorluk çapında direniş gösterildi ve 1894'e gelindiğinde yalnızca 315 kilometre demiryolu hattı döşenmişti.

Yerel direnişin nedeni, modern teknolojinin işsizliğe yol açacağı ve hatta ataların mezarlarını rahatsız edeceği inancıydı. Ayrıca, modern bir altyapıyla elde edilecek ekonomik faydaların, egemen seçkinlere yarayacağı ve sıradan Çin köylüsüne hiçbir yarar sağlamayacağı korkusu da vardı (geçmişte tüm olanlara bakılınca, anlaşılabilir bir korkuydu bu).

Değişim Yüzyılı

1800'de Çin'in nüfusu 300 milyondu, ama sonraki elli yılda bu sayıya şaşırtıcı bir artışla 50 milyon daha eklenecekti. Bu elbette beraberinde pek çok sorun getirdi ve sonraki ayaklanmalar çoğunlukla bunların dolaysız sonucuydu. Beslenmesi gereken insan sayısındaki artışa çözüm bulma çabalarına girişildi. Sulama sistemi iyileştirildi ve gübre kullanımı artırıldı. Tatlı patates ve darı gibi yeni tarım ürünleri yetiştirilmeye başlandı; önceleri tarıma elverişsiz olduğu düşünülen araziler üretime sokuldu. Ne var ki, ekilebilecek tarla açmak için ormanların kesilmesi, toprak erozyonuna ve su taşkınlarına yol açtı.

İşledikleri çiftliklerinden verim alamayan köylü aileleri, erkeklerini gitgide daha çok başka yerlere çalışmaya gönderdiler ve kadınlar sıklıkla evde dokuma ya da eğirme işleriyle uğraştılar. Bunun olumsuz yanı, kadınları evde böyle işlerde çalıştırmanın, kentsel bir fabrikada çalıştırmaktan ucuza gelmesiydi. Bu nedenle, tekstil fabrikalarının gelişmesi engellenmiş oldu, çünkü bunların rekabet yeteneği yoktu. Arazi, su ve kullanım haklarına ilişkin anlaşmazlıklar yaygınlaştı; birçok ailenin çektiği parasal sıkıntı, kız bebekleri öldürme olaylarının artmasına yol açtı. Ebeveynler, daha kârlı şekilde çalışabilen erkek evlatlar istiyorlardı. Bu ise evlenilebilecek kadın sayısının azalmasına ve genç erkeklerin evinde kalıp aile kurma ihtiyacının ortadan kalkmasına yol açtı. Gençler,

iş buldukları kentsel merkezlere sürüklenme eğilimine girdiler. Bu arada, afyon fiyatı önlenemez şekilde yükselirken, Çin ekonomisi uzun süreli bir deflasyon ve resesyon dönemine girdi. İmalatın başlayıp gelişmesi, muazzam değişiklikler getirdi. 1875'te Çin'in pamuk ipliğinin neredeyse tamamı elde eğriliyordu. 1905'e gelindiğinde ise ancak yarısı elde eğriliyordu. Kadınların elde eğirme işinden ek kazanç sağlamış olan binlerce köylü ailesi, sonuç olarak zarara uğradı.

Tıpkı Avrupalılar gibi, pek çok Çinli de yurt dışına göç etmeyi, dünyanın sunacağı fırsatlardan en iyi şekilde yararlanmanın bir yolu olarak gördü. Fujian'ın ve Guangdong'un güney kıyı yörelerinden Çinliler, ticaret yaparak zenginleşme arayışıyla, Ming zamanından beri Güneydoğu Asya'ya yayılmışlardı. Bu yerlerin birçoğunda ayrı Çinli toplulukları vardı ve yerel yetkililer, onların kendi bölgelerini yönetmelerinden çoğu kez mutluydular. Singapur gibi yerlerin Avrupalılarca sömürülmesi de 1819'da kurulduktan sonra bu adaya akın eden girişimci Çinlilere kapı açtı. Guangdong'lu Çinliler, Malezya'nın kalay madenlerinde çalıştılar; Kuala Lumpur'da ve Singapur'da Çinliler, başat etnik grup hâline geldiler. 1900'de, Hollanda Doğu Hint Adaları'nda (bugünkü Endonezya'da) yarım milyonu aşkın Çinli yaşıyordu.

Afrika köle ticaretinin yasaklanmasından sonra, işçi simsarları, işçi temini için gitgide Çin'e yöneldiler. "*Coolie*" (amele) diye bilinen yüz binlerce Çinli emekçi, Küba, Peru, Hawaii ve Sumatra gibi yerlerdeki plantasyonlarda çalışmak üzere sözleşme imzaladı. Köle ticareti sona ermiş olabilirdi, ama kolay para vaat edilen Çinliler, kölelerden çok az daha iyi muamele gördüler. Gönüllü göç de vardı. 1848'de California'da, 1851'de Avustralya'da ve 1858'de İngiliz Kolumbiyası'nda altın bulunması, birçok Çinliyi buralara çekti ve gerçekten birkaçı zengin oldu. Diğerleri, Amerika demiryollarının inşa-

sında iş bulmaya devam ederken, bazıları da madenci oldu. Ama Çinliler ile diğer Amerikalılar arasında sürtüşme vardı ve Çinlilerin Amerika yurttaşı olmaları 1882'de yasaklandı. Dışarıdan göç de durduruldu, bu ise Çinli emekçinin karısını ve çocuklarını Amerika'ya getirmesini çoğu zaman olanaksız kıldı.

Çin'in kendini modern bir sanayi ülkesine dönüştürme çabaları tökezlerken, Japonlar epey yol aldılar. Birçok cephede başarıya ulaştılar; Japonya'da anayasal monarşi, genel eğitim sistemi, modern askerî ve yeni sanayiler vardı. Japonya, Çin'in Güneydoğu Asya'daki nüfuzunu zayıflatan adımlar da atıyordu. Qing Çin'ine vergi ödeyen en sadık devletlerden biri olan Kore'de bir ayaklanmanın patlak verdiği 1894'te, iki ülke birbirine girdi. Ardından çıkan savaşta Çin hezimete uğradı ve muzaffer Japonya'ya muazzam bir savaş tazminatı ödemenin yanı sıra, Tayvan adasını bırakmayı da kabul etmek zorunda kaldı. Çin'in kendi imparatorluğunu etkili şekilde savunacak durumda olmadığına inanmaya başlamak için Batı'nın gereksinim duyduğu tek şey, işte bu ağır yenilgiydi. Batılılar, Afrika'da yapmış oldukları gibi, tavizler koparmaya başladılar. 1898'de Rusya, Liaodong Yarımadası'nı kapsayan 25 yıllık bir kira sözleşmesi imzaladı ve Port Arthur'da bir donanma üssü kurdu. Bu arada, Fransa, Almanya ve Britanya, daha fazla liman ve ticaret tavizi kopardı. Almanya, Jiaozhou'yu ele geçirdi, Fransa, Guangzhouwan'ı aldı, Britanya ise Weihai'yi kiraladı.

Yüz Gün Reformu ve Boxer Ayaklanması

İmparator Tongzhi, annesi Dul İmparatoriçe Cixi'nin uzun süre gölgesinde hükümdarlık etmesine rağmen on dört yıllık saltanatından sonra, 1875'te ansızın çiçek hastalığından öldü. Cixi, verasetle ilgili yasaları çiğneyerek, 4 yaşındaki ye-

ğenini tahta çıkardı; bu çocuk İmparator Guangxu (saltanatı 1875–1908) adıyla hüküm sürmesine rağmen, Cixi, 1908'da ölünceye kadar, imparatorlukta gerçek iktidarı kendi ellerinde tutacak, konumunu korumak için bakanlarını büyük bir hünerle birbirlerine karşı kullanacaktı.

"Yaşlı Buda" diye bilinen Cixi, 1,5 metre boyunda, ağır makyaj yapan, diğer Mançu kadınları gibi el tırnaklarını uzatan, hırs küpü ürkütücü bir karakterdi. Uzun tırnaklarını, yüksek standartlarını karşılamayan hizmetçi kızların yüzlerini yırtmakta kullanırdı. Eleştirilirse, öfkeden küplere binerdi ve kötü haber almaya açık değildi. Ahlaka kuşkuya bakar, genç subaylardan hoşlanırdı; Yasak Şehir ve Yazlık Saray için savurganca para harcadı. Köhnemiş Çin donanmasını modernleştirmek için ayrılan para, Yazlık Saray'daki bir göle mermer sandal yaptırmak için harcandı.

1898'e gelindiğinde, Çin müşkül bir durumdaydı, Batı'nın insafına kalmıştı ve iç tehditler giderek yoğunlaşıyordu. Aşırı tutucu Dul İmparatoriçe'den daha reform eğilimli olan Guangxu, bu noktada, siyasal düşünür Kang Youwei'nin (1858–1927) başını çektiği reformcu bir gruba destek verdi ve Yüz Gün Reformu olarak bilinen köklü, ulusal, kültürel, siyasal, eğitimsel reform hareketini başlattı. Japonya ve Rusya örneklerini temel alan bu hareketin birçok hedefi vardı: Sınav sisteminin modernleştirmek; arpalıkları tasfiye etmek; modern bir eğitim sistemi yaratmak; Çin'e demokrasi getirmek ve bir anayasal monarşi kurmak; kapitalizm fikirleri temelinde ekonomiyi güçlendirmek; askeriyeyi güçlendirip modernleştirmek ve imparatorluğu sanayileştirmek. Bu hareket, Cixi ve destekçileri tarafından ezilmeden önce yalnızca 104 gün (11 Haziran'dan 21 Eylül'e kadar) sürdü.

Guanxu, bu başarısızlığın yol açtığı düş kırıklığını asla atlatamadı ve yaşamının geriye kalanında fiilen bir tutuklu

olarak yaşadı, hatta Cixi, onun Yazlık Saray'daki odalarının pencerelerini tuğlayla kapattırdı. Ama Cixi, Batı'ya şirin görünmek için, onu tahttan indirmeyi göze alamadı. Cixi'nin tek seçeneği, Batılılardan kurtulmaktı ve bunun başarmak için, giderek güçlenen Adil Uyum Derneği adlı milliyetçi gruba oldukça güçlü destek verdi; Çin'de Hristiyanlığa ve yabancı emperyalizme karşı olan bu grup, 1898–1901 arası Boxer Ayaklanmasını çıkardı. Cixi, uzun zamandır sürdürülen Boxer'leri bastırma politikasını 1900'de terk etti ve bu karar, Batı'nın protestolarıyla karşılaştı. Hareket, Shandong'dan kuzeye yayılarak Pekin'e yaklaştı; üyeleri, kiliseleri yaktılar, Çinli Hristiyanları katlettiler, kendilerini durdurmak isteyen Çinli memurları yıldırdılar. Batılı güçler, Pekin'de artık kuşatma altında bulunan temsilciliklerinin korumak için asker gönderdiler. İmparator, köylü kılığına girerek, Xi'an'a gitmek üzere bir kağnıyla başkentten kaçtı.

Yabancı askerî birlikler kuşatmayı kaldırdıktan sonra, Alman General Alfred Graf von Waldersee (1832–1904) komutasındaki uluslararası bir sefer kuvveti Pekin'i, Tianjin'i ve kuzeydeki başka şehirleri bir yılı aşkın süre işgal etti. Yazlık Saray talan edildi ve basın organları, bunu, "bir yağma çılgınlığı" olarak betimledi. Batı'nın Çinlileri ağır şekilde cezalandırdığını söylemeye gerek bile yoktur. Değeri yaklaşık 330 milyon doları bulan 12.600 ton gümüş tutarında inanılmaz bir savaş tazminatı, sonraki kırk yıl boyunca gümrük ve tuz gelirlerinden kesilecekti. Batılılar, Pekin'de temsilciliklerin bulunduğu semti tahkim etme ve savunma hakkı da elde ettiler. Çin fiilen yabancı güçlerin koruması altındaydı. İmparatorluğun ekonomisi iflas etmişti (ithalat, ihracatı kat kat aşıyordu, sanayi ve demiryolları, yabancı girişimcilerin ellerindeydi). Dahası, başlıca limanlar Batı ülkelerinin denetimi altındaydı. Borçlar tırmandığı için, Orta Krallık'taki durum bundan daha kötü olamazdı.

Mançu'lar tamamen gözden düşmüşlerdi, süreklilik göstermeleri her yönden tehdit altındaydı. Mandarinler (üst düzey memurlar) ve bölge yöneticileri, kendi komutaları altında büyük kuvvetler kurmuşlardı; bunları giderlerini ise *likin* denilen ve iç ticaretten alınan yeni bir vergiyle karşılıyorlardı. Ağır vergiler, iş insanlarını ve tüccarları Mançu'lardan daha da soğuttu, köylüler tüm imparatorluk çapında Mançu aleyhtarı gizli dernekler kurdular.

1902'de başkente dönen Cixi ve bakanları, 1898'dekilere benzeyen reformlara giriştiler. Eğitim modernleştirildi, binlerce okul açıldı ve modern bir polis gücü kuruldu. Ordu yeniden örgütlendi ve askerî akademiler açıldı. Tutucu âlim-eşraf zümresinin hiç hoşuna gitmeyen bir adım atılarak, klasikleri temel alan geleneksel sınav sistemi kaldırıldı. Ne var ki, Cixi, Çin finans sistemini ıslah etmeye ya da yolsuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atamadı.

1908'de Cixi, dokuz yıl içinde anayasal monarşi kurulmasını öngören bir reform planını duyurdu. Ne var ki, bu plana başlanmadan, Dul İmparatoriçe 73 yaşında öldü. Ölümünün ardından, İmparator Guangxu'nun önceki gün ölmüş olduğu duyuruldu. 2008'de yapılan adli tıp incelemesinde, imparatorun, akut arsenik zehirlenmesinden öldüğü saptandı. Söylentilere göre, ölümü yaklaşan Cixi, kendisi göçüp gidince daha köklü reformlara girişmesini önlemek için yeğenini öldürtmüştü. Korkunç Dul İmparatoriçe Cixi, mezarından bile Çin'i kontrol etmeye kalkışmıştı.

6. BÖLÜM

Devrim Öncesi

Birinci Cumhuriyet (1912–1949 Arası)

19. yüzyıl, Çin'e felaketler getirmişti ve Qing Hanedanı, yeni yüzyılın başlangıcından kısa süre sonra aşağılayıcı bir sonla karşılaşacaktı. Batı, Qing çağında, Rönesanstan Coğrafi Keşiflere, Reformasyona, Aydınlanmaya, Fransız Devrimine ve Sanayi Devrimine uzanan dramatik değişikliklere kucak açmıştı. Oysaki Çin, duraklamaya girmiş, bir zamanlar bilimde, teknolojide ve ulaşımda sahip olduğu avantajları çarçur etmişti. Dünya ilerlemiş, Çin ise dünyanın yalnızca gerisinde kalmayıp, insafına da kalmıştı.

Bu gidişattan kim sorumluydu? Baş suçlulardan bazıları, Batı'dan bir şeyler öğrenmeye yönelik her girişime kızıp engel olan, böylelikle Çin'in kaydedebileceği her türlü ilerlemeyi bastıran Mançu yetkililerdi. Kapitalizmin [serbest piyasa ekonomisinin] Batı sanayisine sağladığı yararlardan kaçınarak, sanayi ve altyapı projelerine devletçe destek verilmesinin işe yarayacağına inananlar da bir ölçüde sorumlu tutulmalıydı. O yüzyıl boyunca ara sıra patlak veren ayaklanmalar bile yetersizdi, bir fark yaratabilecek ileri görüşlülükten ve önderlikten yoksundu.

Qing'lerin inandırıcılığı ve ahlaki otoritesi ciddi ölçüde zayıflamıştı. Bu durum, Çin'in siyasal düzenini yeniden inşa etmeye kararlı eylemcilerin imparatorluğun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkmasına yol açtı. Bu, sancılı bir süreç olacaktı, savaş ağaları, Milliyetçiler, Komünistler, idealistler ve oportünistler arasında bir mücadele olacaktı, ama Çin'in iki bin yıllık monarşik yönetim geleneğine son verecekti.

Ölüm döşeğindeki Cixi, yeğeninin üç yaşındaki oğlu Puyi'yi tahtın varisi olarak belirledi ve İmparator Xuantong (saltanatı 1908–12) adıyla tahta geçen bu çocuk, son imparator oldu. Oğlan-imparator küçük olduğu için, iktidar, naip olarak Puyi'nin babası Prens Chun (1883–1951) ile bir grup kibirli Mançu prensin eline geçti. Egemen seçkinler reform tasarılarıyla oynayıp dururken, birçok Çinli, değişim üzerinde çalışıyor ve buna hazırlanıyordu; ama bu, hükümetçe yapılacak bir değişim değil, kendilerince gerçekleştirilecek bir değişimdi.

1898'deki Yüz Gün Reformu sırasında Dul İmparatoriçe Cixi ile başı derde girdikten sonra çok yer gezip dolaşan Kang Youwei ve 1906'da 10.000'i aşkın ateşli milliyetçi Çinli öğrencinin okumakta olduğu Japonya'ya yerleşen Liang Qichao (1873–1929), 20. yüzyılın ilk on yılında en tanınmış reformcular olarak anılabilir. Liang, Çin'i eleştiren, demokrasiyi ve Batılı fikirlerin benimsenmesini destekleyen dergiler yayımlayarak, öğrencilerin "tehlikeli düşünceler"ini teşvik etti.

1905'te, bazı devrimci gruplar birleşerek, "Üç Halk İlkesi" denilen ilkelere dayalı bir programla, Tongmenghui (Devrimci İttifak) adında tek bir örgüt oluşturdu. Bu ilkeler, Milliyetçilik (Çin'i yabancı boyunduruğundan kurtarma); Demokrasi (Mançu Hanedanını devirerek Çin'de demokratik bir cumhuriyet kurma); Halkın Geçimi (her bir ailenin kendine yeterli geçim olanaklarına sahip olmasını sağlayacak şekilde toprakları yeniden paylaştırma) idi. Bu hareketin kurucusu ve önde-

ri, daha çok Sun Yatsen adıyla tanınacak olan Sun Zhongshan (1866–1925) idi. Sun, Guangdong'luydu; önceleri Taiping'lerin kalesi olan bir bölgede yaşayan köylü bir aileden geliyordu. 1878'de, on üç yaşındayken, ağabeyinin yerleşmiş olduğu Hawaii'ye gitti, ama ağabeyi, kardeşinin Hristiyan olmasından korkarak, 1883'te Sun Yatsen'i yurda geri gönderdi. Sun, daha sonra, Batı tıbbı okumakta olduğu Hong Kong'da vaftiz edildi. Sun ve arkadaşları, işte o dönemde siyasal düşüncelerini belirlemeye başlayarak, Çin'in bir cumhuriyet olması için planlar yaptılar.

Sun, 1894'te Hawaii'ye döndü ve devrim amaçlayan Çin'i Diriltme Derneği'ni kurdu. Çin'i Diriltme Derneği, bir diğer devrimci örgüt olan Furen Edebiyat Derneği'yle (FED) birleşince, Sun yeni örgütün sekreterliğini, FED'den Yeung Kui-wan (1861–1901) ise başkanlığını üstlendi. Hong Kong'a yerleştiler. 1895'teki Çin-Japon Savaşı'ndan sonra, örgüt ikiye bölündü; Yeung ve başkaları Yüz Gün Reformunu savunurken, Sun ve grubu, hanedanlık sisteminin yerine modern bir cumhuriyet kurulması talebinden geri adım atmadı.

Çin'i Diriltme Derneği, 26 Ekim 1895'te Birinci Guangzhou Ayaklanmasını tasarladı. Sun Yatsen ve diğerleri, Guangzhou'yu ele geçirme planı yaptılar, ama bu plan Qing hükümetine sızdırıldı. Yetmiş üye tutuklandı ve birçoğu idam edildi. Çin hükümetinin baskısı altındaki Hong Kong hükümeti, Sun Yatsen'in ve Yeung Kai-wan'ın bölgeye girişini beş yıl süreyle yasakladı. Yeung Kai-wan, 1901'de Hong Kong'da Qing ajanlarınca suikast düzenlenerek öldürüldü; Sun Yatsen ise Japonya'yı, Amerika'yı, Kanada'yı ve Büyük Britanya'yı ziyaret ederek incelemelerini sürdürdü, düşüncelerini geliştirdi ve hareketi için para topladı. 1896'da Londra'da, Çin elçiliği görevlilerince kaçırıldı; eski bir öğretmene yardım edilmesini isteyen bir notu kirli çamaşır sepetine saklamayı

başarmış olmasaydı, gizlice Çin'e geri götürülecek ve herhalde kesinlikle idam edilecekti. Notu bulan adam polise gitti ve Sun'un salıverilmesini sağladı.

"Hırslı, kavimci, yırtıcı Mançu'ların kötü yönetimi" olarak tanımladığı rejimi sert bir dille eleştiren bir kitapçık kaleme alan Zou Rong (1885–1905), zamanın diğer önemli devrimcileri arasındaydı. Zou, Mançu'ların Çinlilere yaptığı muamelenin devrim için tamamen haklı gerekçe sağladığını öne sürdü. Yargılanıp hapse atıldı ve cezası bitmeden önce öldü. Qiu Jin (1875–1907), üst tabakadan bir aileye mensup iyi eğitim görmüş bir kadındı. Çin'in felakete sürüklendiğine inanarak, 1903'te ayak bağını çözdü, kocasını terk etti ve öğrenim görmek için Japonya'ya gitti. Erkek giysileri giymesiyle, kısa bir kılıç taşımasıyla ve duyarsız diye suçladığı diğer Çinli öğrencilere çatmasıyla ünlendi. Öğretmenlik yapmak için Çin'e döndü, ama Qing aleyhtarı Restorasyon Derneği'yle devrim planı yaptı. Bu plan açığa çıkınca, Qiu kaçma girişiminde bulunmadı. Tutuklandı, işkence altında teslim olmadı ve idam edildi.

Devrimci İttifak, sonraki birkaç yıl boyunca birçok ayaklanma girişimine ön ayak oldu; Sun ise seyahat ederek para topladı ve yabancı destekçiler kazandı. Çin'de emperyal hâkimiyetin çöküşü, Sun böyle faaliyetlerle meşgulken başladı. Bu arada, hükümet yavaş yavaş reforma yöneldi. 1909'da, her bir eyalette, eyalet danışma meclisleri toplandı ve Pekin'e her birinden temsilciler gönderildi. Bunlar seçimle belirlendi ve çok azına oy hakkı verilmesine karşın, bu ilk katılımcı yönetim deneyimi yine de heyecan uyandırdı. Ama çok geçmeden, devrim heyecanı içinde unutuldu.

Xinhai Devrimi, Çin takviminin döngüsünde Xinhai yılına denk gelen 1911'de patlak verdiği için bu isimle anıldı. Sun Yatsen ABD'nin Denver kentindeyken, Hubei eyaletinin merkezi olan Wuchang'daki devrimci grubun karargâhında

bir bomba patladı. Devrimciler kenti ele geçirdiler ve başka eyaletlere telgraf çekerek, onları da bağımsızlık ilan etmeye özendirdiler. Altı hafta içinde on beş eyalet bu çağrıya uydu. Hükümet, General Yuan Shikai'yi (1859–1916) asilerle görüşme yapmaya gönderdi. Yuan, Çin'in ilk modern ordusunu eğitme sorumluluğunu üstlendikten sonra, siyasal önemi olan bir konuma yükselmişti. 1912 yılına gelindiğinde, ülkeyi neredeyse o çekip çeviriyordu ve Prens Chun'u naiplikten istifa etmeye zorlamıştı. Başka devletlerin imparator adına müdahale etmesinden korkan asiler, Yuan'la uzlaşmaya vardılar. İmparator tahttan çekilecek ve General Yuan, kurulacak Çin cumhuriyetinin başkanı olacaktı.

29 Aralık 1911'de, Nanking'de toplanan eyalet temsilcileri, Sun Yatsen'i Çin Cumhuriyeti'nin "geçici" başkanı" seçmişlerdi. Bir Geçici Hükümet kurulmuş, yeni Zhongshan takımının (daha sonra "Mao Takımı" olarak bilinen kıyafetin) yanı sıra, 1912'nin birinci yıl olduğu cumhuriyetçi bir takvim sistemi getirilmişti. Bu yeni giyim tarzı, giyenleri, Qing Hanedanının Çinlilere dayattığı Mançu giyim tarzından uzaklaştırmanın yanı sıra, proleter birliğini simgeleyen yalın bir tarz yaratmayı amaçlayan bilinçli bir çabaydı. 1990'lı yıllarda Çin'de Batı'nın etkisi arttıkça, bu giyim tarzı Çin sokaklarında gitgide daha seyrek görülür oldu, ama Çin liderleri hâlâ önemli etkinliklerde Zhongshan takımı giyerler.

Bu arada, Yuan Shikai, Kuzey Çin'in askerî kuvveti ve Çin'deki en güçlü ordu olan Beiyang Ordusu'nun komutanıydı. Çin'in ulusal birliğini koruyabilecek belki de tek kişinin General Yuan olduğuna inanan Sun Yatsen, eğer Yuan, Puyi'nin tahttan çekilmesini ve Mançu egemenliğinin son bulmasını ayarlarsa başkanlıktan vazgeçmeyi kabul etti. Son Qing imparatoru Şubat 1912'te tahttan çekilerek, Çin'de 2.000 yıllık emperyal hâkimiyete son verdi. Yeni Çin Cumhuriye-

ti'yle imzalanan anlaşmaya göre, Puyi, imparator unvanını koruyacak ve yeni hükümetten, yabancı bir hükümdara uygulanan protokol uyarınca muamele görecekti. Puyi ve maiyetinin, Yasak Şehir'in kuzey yarısında, kendi özel konutlarında yaşamayı sürdürmelerine, ayrıca Yazlık Sarayı da kullanmalarına izin verilecekti. Cumhuriyet, Puyi'ye hatırı sayılır miktarda yıllık ödeme yapacaktı, ama bu ödeme hiçbir zaman tam olarak verilmedi ve sadece birkaç yıl sonra tamamen kesildi.

Erken Dönem Cumhuriyet: 1912–28

Puyi'nin tahtı bırakmasından sonra, Sun Yatsen de anlaşma uyarınca istifa etti ve 10 Mart 1912'de Yuan başkan oldu; cumhuriyet kurmak için giriştiği çabalar, bir grup yabancı banker tarafından finanse edildi. Bir cumhuriyet anayasası ilan edildi; Ağustos 1912'de ise Çin'in ilk Senato ve Temsilciler Meclisi seçimleri yapıldı. Bununla birlikte, nüfusun yalnızca %5 kadarına seçmenlik hakkı tanındı. Tongmenhui, milliyetçilere biraz güç kazanma şansı vermek için dört başka partiyle birleşerek Kuomintang (Milliyetçi Parti) adını aldı, liderliğini ise Song Jiaoren (1882–1913) üstlendi. Kuomintang, her iki kamarada da sandalyelerin çoğunluğunu kazandı ve Song, yeni elde ettiği bu gücü, Yuan hükümetini şiddetle eleştirmek için kullandı; hükümetin, Batılı güçlerden borç aldığı ve bağımsızlık ilan edip Rusya'nın korumasına girmiş olan Dış Moğolistan sorunu konusunda ilerleme kaydedemediği suçlamalarını yöneltti. Song, Yuan için baş edilemez bir sorun olup çıktı ve hükümet ajanları, 20 Mart 1913'te Şangay tren istasyonunda onu vurup öldürdüler.

Özellikle gitgide askerî diktatör gibi davranarak, parlamentoya danışmadan önemli kararlar almaya başlayınca, Yuan'a karşı husumet büyüdü. Bu tür kararlardan biri, gö-

rünüşte Çin'in idari sistemini yeniden örgütlemek için, ama birçoklarının kanısına göre, hükümete muhalefeti bastırmada bir fon olarak kullanmak amacıyla, İngiliz, Fransız ve Alman finansörlerden kurulu bir konsorsiyumdan 25 milyon sterlin borç alınmasıyla ilgili "Yeniden Teşkilatlanma Kredisi"nin kabul edilmesiydi. Yuan Temmuz 1913'te Güney ve Orta Çin eyaletlerinin askerî valilerine karşı harekete geçtikten sonra, altı eyalet yeni cumhuriyetten bağımsızlık ilan edince, İkinci Devrim meydana geldi. Yuan'ın ordusu 1 Ağustos'ta Kuomintang'ın askerî kuvvetini yenilgiye uğrattı ve ayaklanma kısa sürede bastırıldı. Sun Yatsen ve diğer asiler Japonya'ya kaçtılar. Yuan, Ekim'de resmen Çin Cumhuriyeti Başkanı olarak seçildi ve Tibet ile Dış Moğolistan'a özerklik vermeyi kabul ettikten sonra, yeni ulus, büyük güçlerce resmen tanındı. Yuan, bu sayede, şiddetli bir bastırma kampanyası başlatma şansına kavuştu. Sıkıyönetim ilan ederek gazeteleri kapattı ve binlerce insanı tutuklatıp idam ettirdi, sadece Henan eyaletinde 22.000 kişi öldü.

Yuan, anayasaya karşı da saldırıya geçti ve 1914'e gelindiğinde, anayasa, kendisine Ömür Boyu Başkanlık tanıyacak ve makamını kalıtsal hâle getirecek şekilde değiştirilmiş bulunuyordu. Yuan, Kuomintang üyelerini parlamentodan attı ve partiyi dağıttı. 1915 ortasına gelindiğinde, Çin'in on sekiz eyaletinin on ikisinde kontrolü ele geçirmiş durumdaydı ve diğer altı eyalette gücü artmaktaydı. Bu arada, Avrupa'da çok müthiş olaylar ivme kazanıyordu.

Yirmi Bir Talep ve Emperyal Emeller

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde, Çin önce tarafsız kaldı. Öte yandan, Japonya, Almanya'ya ve Avusturya-Macaristan'a karşı İtilaf Devletleri'nin yanında yer aldı. Japonlar, Çin'de Almanya'ya verilen ödünleri ele geçirme fırsatı

yakaladılar, ama bunu, tüm ülkeyi denetim altına almak için bir fırsat olarak gördükleri de pek kuşku götürmez bir gerçekti. Bu umutsuz durum, Yuan'a ülkeye önderlik edecek en iyi kişinin kendisi olduğunu gösterme fırsatı sağladı. Ne de olsa Yuan, dış güçleri Orta Krallık'a tecavüz etmekten alıkoymanın tek yolunun ulusal birlikten geçtiğini savunmuştu. Ne var ki, Japonya'nın 1895'teki Birinci Çin-Japon Savaşı'nda ve 1904–5'teki Rus-Japon Savaşı'nda kazandığı başarılar, bu ülkenin liderlerini, tıpkı Avrupalı emperyalist güçler gibi Japonya'nın da Çin üzerinde ekonomik tahakküm kurma ve ülkenin hammaddelerinin yanı sıra pazarlarına da kolaylıkla erişme şansına sahip olduğuna inandırmıştı.

18 Ocak 1915'te, Japon Başbakanı Okuma Shigenobu (1838–1922) ve Dışişleri Bakanı Kato Takaaki (1860–1926), yirmi bir talepten oluşan bir listeyi Yuan Shikai'ye gönderdiler ve bunların geri çevrilmesi durumunda doğacak korkunç sonuçlarla ilgili uyarıda bulundular. Çin'in topyekûn boyun eğmesi anlamına gelen talepler, başka şeylerin yanı sıra şunları kapsıyordu: Almanya'nın Çin'deki eski "haklar"ının ve Mançurya demiryolları ile limanlarının denetiminin Japonya'ya devredilmesi; hiçbir Çin limanının, Japonya'dan başka bir devlete kiralanmaması; Çin'in demir-çelik fabrikalarının, madenlerinin ve askerî tesislerinin Japonlar ve Çinlilerce ortak işletilmesi. Ayrıca, polisin Çin-Japon denetimi altına verilmesi de isteniyordu. Askerî meselelerin yanı sıra, yönetimin her alanında Japon "danışmanlar" görev alacaklardı. Yuan'a göre bu, güttüğü emperyal emeller için Japonya'nın desteğini alma meselesiydi ve Mayıs 1915'te, danışmanlara ilişkin taleplere razı olmamasına karşın, temel taleplerin birçoğunu kabul etti. Bu durumda, Çin'in Japonya'ya bağımlı bir ülke olmaktan pek farkı kalmayacaktı.

Kasım 1915'te özel gündemle toplanan meclis, Başkan Yu-

an'ın imparator olmasına oy birliğiyle onay verdi ve 12 Aralık'ta Yuan bunu kabul ederek, ertesi yılın ilk gününde, Hongxian adıyla imparator olacağını duyurdu. Bu hamleye karşı hızlı ve kararlı muhalefet gösterildi; 25 Aralık'ta, askerî lider ve savaş ağası Cai E'nin (1882–1916) önderliğinde Yunnan eyaleti bağımsızlık ilan ederek, Ulusal Korunma Savaşı'nı başlattı. Yuan'ın ordusu birkaç kez yenilgiye uğradı; güney eyaletleri (Guizhou ve Guangxi) de bağımsızlık ilan etmek için bundan cesaret aldı. Nanjing'deki garnizonun komutanı olan Beiyang Ordusu generali Feng Guozhang (1859–1919) dâhil, Yuan'ın en sadık destekçilerinden bazıları onu terk etti. Yuan, Çin'i bir kez daha monarşiye dönüştürme planından 22 Mart'ta resmen vazgeçti, düşmanları için bu yeterli değildi. Ne var ki, Çin Cumhuriyeti'nden ayrılan eyalet sayısı artarken, Yuan ansızın böbrek yetmezliğinden ölerek sorunu çözdü.

Savaş Ağaları Dönemi (1916–28)

Yuan'ın ölümünü izleyen on iki yıla siyasal kargaşa damga vurdu. Pekin'deki Cumhuriyet hükümetinin göstermelik bir örgüt olmaktan öteye geçmediği bir dönemde, eski imparatorluk, askerî klikler arasında bölüşüldü. Her birini şu ya da bu yabancı gücün desteklediği general grupları kozlarını paylaşırken, Çin'in her yanı savaş alanına döndü. Bu arada, kaostan yararlanan haydut çeteleri bir kez daha kırsal kesime yayılarak karışıklıklara neden oldular. Kuzeyde, Pekin'i kim kontrol ediyorsa çoğunlukla o kabul gördü ve çeşitli hizipler, belli bir anda görev yapan hükümete karşı olsalar bile, yine de onun meşruiyetini tanıdılar.

Eski Qing generali Li Yuanhong (1864–1928), Yuan Shikai'nin ölümünden sonra, Beiyang Ordusu generallerinin baskısıyla başkan oldu ve 1912 anayasası yeniden yürürlüğe konuldu. Ne var ki, iktidar, Yuan'ın hükümetinde de aynı ma-

kamı işgal etmiş olan Başbakan Duan Qirui'nin (1865–1936) elindeydi. Duan, Çin'i Birinci Dünya Savaşı'na sokmak için beceriksizce girişimde bulundu ve aynı zamanda da Japonlardan gizlice para alıyordu; Li, bu iki olay nedeniyle, Mayıs 1917'de Duan'ı görevden aldı. Duan'a karşı kendini korumak için, başka bir nüfuzlu Beiyang generali olan Zhang Xun'dan (1854–1923) destek istedi. Şaşırtıcı bir şekilde, Zhang, Temmuz 1917'de monarşiyi yeniden kurmaya kalkıştı, ama yeniden denetimi ele geçiren Duan tarafından engellendi. Bu eylemin sonucu olarak, Li Yuanhong'un istifasından sonra 1 Ağustos 1917'da General Feng Guozhang başkan olunca, bir kez daha Duan'dan başbakan olması istendi.

Duan Qirui'nin yeniden iktidara gelmesiyle, Sun Yatsen, Guangzhou'da alternatif bir hükümet kurmaya karar verdi; bu karar, Duan'ın Hunan eyaletini almasına ve Japonya'dan askerî danışmanlar, krediler kabul etmesine yol açtı. Bu sorunlar nedeniyle, Beiyang Ordusu, Anhui (Duan'ı destekleyenler) ve Zhili (ilk başta General Feng'i destekleyenler) olarak ikiye bölündü. İlk önce Anhui kliği başat durumdaydı, ama en sonunda Zhili, Mançuryalı savaş ağası Zhang Zuolin'in (1875–1928) yardımıyla üstünlük sağladı. Savaş Ağaları Döneminin belki de dibe vurduğu 1924'teki yeni bir bölünme, Japonların desteklediği Fengtian kliğinin savaşta Zhili kliğini yenilgiye uğratmasına yol açtı. Bu gelişmenin ardından, daha istikrarlı bölgesel rejimler ortaya çıktı: Mançurya'da ve kuzeydoğuda Zhang Zuolin; geri kalmış Shanxi eyaletinde Yan Xishan (1883–1960); Aşağı Yangçe eyaletlerinde Sun Chuanfang (1885–1935); Orta Yangçe'de Wu Peifu (1874– 1939); güneyde Guangxi kliği (önemli bir savaş ağaları grubu); yönetimi daha az istikrarlı olmasına karşın, kuzeybatıda Feng Yuxiang (1882–1948).

Bu arada, söz konusu dönem boyunca yabancı güçlerin

tanıdığı bir hükümet Pekin'de faaliyetlerini sürdürdü. Bu hükümet, 1917'de Almanya'ya ve Avusturya-Macaristan'a savaş açtı, böylelikle söz konusu ülke yurttaşlarının Çin'de dokunulmazlık haklarının kaldırmanın yanı sıra, bu ülkelere olan tazminat borçlarını da iptal etme olanağına kavuştu. 1921–22 Washington Konferansında, Japonya, Shandong'dan çekilmeyi kabul etti, Britanya ise Weihai üzerindeki kira hakkında vazgeçti.

Savaş Ağaları döneminin sonunda, Çin Devrimi tam bir keşmekeş içine düşmüştü. Devlet hizmetleri çökmüş, âlim zümresi artık yönetim işlerine karışmaz olmuş, zenginler ise haydutların ve orduların kol gezdiği, dilediğini yaptığı kırsal kesimin tehlikelerinden kaçmışlardı. Çiftçilere katkıda bulunan hayli verimli sulama ve akaçlama projeleri iyice bakımsız kaldı, ardından su taşkınları ve kıtlıklar geldi. Yine de öne sürülebilir ki, insanlarının yaşamları ve düşünceleri üzerinde otoritesini kullanan güçlü bir merkezî hükümete sahip olmaksızın, Çin, devrimin bir sonraki aşamasıyla sonuçlanacak olan hiç görülmemiş düzeyde bir entelektüel özgürlüğe ev sahipliği yaptı.

Çin Komünist Partisi'nin Kökeni

Çin'in 1917–1921 arasında geçirdiği olağan dışı entelektüel devrim, bazen Yeni Kültür Hareketi denilen Dört Mayıs Hareketi terimiyle özetlenir. Sıklıkla modern Çin tarihinin başlangıç noktası olarak tanımlanan bu hareketin üyeleri arasında, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mao Zedong (1893–1976) dâhil, Çin'in geleceğini şekillendirecek olan birçok insan vardı.

Hareket, Almanya'nın Çin'deki çıkarlarının Japonya'ya devredilmesi için Paris Barış Konferansında alınan kararı protesto etmek üzere 3.000 öğrencinin Pekin'de gösteri yap-

tığı 4 Mayıs 1919'da milliyetçi ajitasyonla başladı. Bu eylem çok geçmeden ulusal bir protesto dönüştü. Japon malları boykot edildi ve diğer yüzlerce kent de boykota katıldı. Bu, Çin'in bütünlüğünü koruma endişesi taşıyan çok çeşitli kesimlerden geniş halk kitlelerinin desteklediği bir hareketti; milliyetçi davayı kucaklayan tüccarların kaygısı ise yabancı müdahalesine karşı pazarları korumaktı. Geçmişe, özellikle de Konfüçyüsçülüğe sert eleştiriler yöneltildi; bu eleştirilerin en dikkate değer olanları, Chen Duxiu'nun (1879–1942) kurduğu *Xinqingniang* (diğer adıyla *New Youth* ya da *La Jeunesse* [*Yeni Gençlik*]) dergisinde çıktı. Dergi, Batı'yı, Çin'in yüz yüze olduğu sorunların çözümü olarak görüyordu.

Kültürel olarak da bir devrim vardı, Lu Xun (1881–1936) gibi yazarların edebî yapıtlarında klasik biçimin (*wenyan*) yerini gündelik, yerel biçim (*baihua*) aldı. 1920'de eğitim bakanlığı, ders kitaplarında *wenyan* yerine *baihua* kullanılmasını emretti. Bu tür değişiklikler, sayıca yaklaşık 5 milyon olduğu tahmin edilen, Batı tarzı okullarda eğitim görmüş bir aydın zümresinden ve siyasal olarak güçlenmiş bir burjuvaziden kaynaklandı. Protestolar sürerken, Pekin hükümeti istifa etti; Paris'teki barış konferansına gönderdiği delegasyon ise protestoların baskısına tepki göstererek, Versailles (Versay) Antlaşmasını onaylamayı reddetti.

Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) kuruluşu, çoğunlukla üniversiteler çevresinde yaşayanlar arasından birçok kişinin Marksizmi benimsediği 1920 yılı dolayında başladı. *Xinqingniang*'in kurucusu Chen Duxiu ve Pekin Üniversitesi'nden Li Dazhao (1888–1927) yanında, Güney-Orta Çin'deki Hunan'ın yönetim merkezi Changsha'da bulunan 27 yaşındaki Mao Zedong da bu düşünceyi benimseyenler arasındaydı. Temmuz 1921'te Şangay'da yapılan ÇKP Birinci Kongresine 53 kişi katıldı ve sonra Jiaxing'deki kongrede, *Zhongguo Gong-*

chan Dang (Çin Komünist Partisi) ismi resmen kabul edildi. Chen Duxiu sekreterliğe getirildi, ama katılan diğer önemli kişiler, Li Dazhao, Chen Gongbo (1892–1946), Zhang Guotao (1897–1979), Dong Biwu (1886–1975), Li Da (1890–1966), Chen Tanqiu (1896–1943), Zhou Fohai (1897–1948), He Shuheng (1876–1935) ve Mao Zedong'du. Emek merkezleri ve işçi okulları kurmak için çalışmalara başlandı; Mao da Hunan işçi hareketinin yanı sıra, 1920–1923 arası dört grevin örgütlenmesiyle meşgul oldu.

Bu arada, Sun Yatsen yeniden Guangzhou'ya döndü, ama artık onun Kuomintang'ının yalnızca birkaç bin üyesi vardı. Kuomintang 1923'te ÇKP'yle ittifak kurdu; ortak amaç, yabancı güçleri defetmek ve Çin'i birleştirmekti. Daha sonra Kuomintang, yeni gelişen Sovyetler Birliği'nin himayesi altında, Sovyet askerî danışmanlarıyla ve parasal yardımıyla, Leninist ilkeler doğrultusunda yeniden örgütlendi. Guangzhong'nun güneyindeki Huangpu'da bir askerî akademi kuruldu. Sun Yatsen'in, savaş ağalarını bozguna uğratıp Çin'i birleştirmek için kuzeye bir sefer düzenleme olanağı bulamadan Mart 1925'te kansere yenik düşüp ölmesiyle Milliyetçi dava ağır bir darbe yedi. KMT'nin (Kuomintang'ın) lideri olarak onun yerine, yakın müttefiki Çan Kay Şek (1887–1975) geçti.

Güneydoğudaki kıyı eyaleti Zheijiang'nın Ningbo kenti yakınındaki Xikou kasabasında doğan Çan (Chiang), askerî eğitimini Tokyo'da gördü ve Sun Yatsen'le ilk kez orada tanıştı. 1908'de, KMT'nin öncülü olan Tongmenghui'ye katıldı. Japonya İmparatorluk Ordusu'nda iki yıl hizmet ettikten sonra, 1911'de Çin'e dönerek devrimci kuvvetlere katıldı. Yuan Shikai'nin iktidar döneminde, zamanını Şanghay Uluslararası İmtiyaz Bölgesi ile Japonya arasında paylaştırdı. 1915'te, Restorasyon Derneği liderinin öldürülmesine katıldı ve bir yıl sonra Çin Devrimci Partisi'nin lideri oldu. Sun, Sovyet as-

kerî ve siyasal sistemini incelemesi için Çan'ı 1924 başında üç aylığına Moskova'ya gönderdi; Çan, bu gezi sırasında Lev Troçki ile ve başka Sovyet liderleriyle tanıştı. Bununla birlikte, Sovyet modelinin Çin'de işlemeyeceğini çabucak kavradı. Liderliği devralmadan önce, KMT'nin Whampoa Askerî Akademisi'nin komutanlığını yapıyordu.

İngiliz askerleri, 30 Mayıs 1925'te Şangay'da protesto gösterisi yapan on iki öğrenciyi vurarak öldürdüler ve bu olay, Dört Mayıs Hareketi protestolarını gölgede bırakan bir ulusal duygu patlamasına yol açtı. Gerek grevler, gerekse İngiliz ve Fransız askerlerinin neden olduğu başka ölüm olayları, hem Kuomintang'ın hem de ÇKP'nin üye sayısının hızla artmasına katkıda bulundu. KMT'nin askerî kanadı Ulusal Devrimci Ordu'nun (UDO) doğuda düzenlediği bir harekâtla, Guangdong eyaletinin büyük bölümü KMT denetimine girdi. Çin'i en sonunda yeniden birleştirmek için daha ileri eylem gerektiği sonucuna varıldı.

Kuzey Seferi

Çan Kay Şek komutasındaki UDO'nun Kuzey Seferi, Temmuz 1926'da başladı; ÇKP, ordunun içinden geçeceği bölgelerde köylüleri ve işçileri örgütledi. Yine de KMT ile ÇKP arasında derin ayrılıklar vardı. Sun'un izlediği Sovyetler Birliği'yle ve ÇKP'yle ittifak politikasına Çan her zaman karşı çıkmıştı ve KMT, Komünistlerin benimsedikleri sınıf savaşına da karşıydı. KMT ordusundaki birçok kişi, katı antikomünisti. Nisan 1927'de Çan, Şangay'daki Çin Komünist Partisi üyelerine karşı "Beyaz Terör" olarak bilinen ve yaklaşık 12.000 kişinin öldüğü bir temizlik eylemine girişti. Ertesi yıl da Kuomintang üyelerince Çin çapında böyle bir eylem yürütüldü; tahminlere göre en az 300.000 komünist ve muhalif hayatını kaybetti. O yılın sona erdiğinde, Çan, Milliyetçilerin tartışma-

sız lideri olmakla kalmayıp, ordusu da Güney ve Orta Çin'de yedi eyaletin kontrolünü ele geçirmişti. Çan, Kuomintang hükümet merkezini Guangzhou'dan Wuhan'a taşıdı.

Çan'ın temizlik eylemini onaylamayan, Wang Jingwei'nin (1883–1944) başını çektiği Kuomintang unsurları vardı, bu ise örgütte hizipçi bölünmeye yol açtı. Çan kendi başkentini Nanjing'de kurarken, muhalifleri Wuhan'da kaldılar. Sonuç olarak, 1927 yazında Kuomintang zayıf düşerken, kuzeydeki savaş ağalarının orduları güçlendi. Çan artık Sovyetler Birliği'yle ve komünistlerle ittifakı reddediyor, ÇKP'ye üye olmayı idam cezası gerektiren bir suç sayıyordu. Wuhan hükümeti, baskılara dayanamayarak, 1927 sonbaharında Nanjing'deki Çan'la uzlaştı. Milliyetçiler, Nisan 1928'de savaş ağalarının ordularından artakalanları temizleyerek Sarı Irmak'a ulaştılar. Milliyetçi Ordu 4 Haziran'da Pekin'i aldı ve adını, "Beiping" (Kuzey Barışı) olarak değiştirdi, ama Nanjing başkent olarak kaldı. Ama başkent neresi olursa olsun, Çin, Çan Kay Şek'in diktatörlüğü altında bir kez daha tek devlet olarak birleşti ve Batılı güçlerce böyle tanındı.

Nanjing On Yılı: 1928–37

Moğolistan, Tibet, Sincan ve Mançurya hariç, eski Çin İmparatorluğu'nun tamamına artık Kuomintang hükmediyordu. 1928'den 1937'ye kadar, Kuzey Seferinin zafere ulaşmasından Japonya'yla savaş çıkmasına kadar, Kuomintang kendi başkenti olan Nanjing'den ülkeyi yönetti. Ülkeye dönen öğrencilerin birçoğu kilit hükümet makamlarına atandı ve sonraki birkaç yıl içinde Çin, kendi işlerini yeniden denetimine almaya başlayarak, yabancılara tanınan imtiyazların sayısını otuz üçten on üçe indirdi, gümrük tarifeleri, Tuz İdaresi ve Posta İdaresi gibi şeylerin denetimini yeniden eline aldı.

Asker kökenli olan Çan, dikkatini, ordusunu modernleştir-

meye yöneltti. Nazi Almanya'sından danışmanlar, Jianxi'de kurdukları üste, Çan'ın komünistlere karşı kampanyalarını planlamasına yardım ettiler. Çin, Almanya'dan silah sevkiyatları da aldı. Bu arada, Batılı iktisatçılar, Çin'in finans sistemine çekidüzen verme işini üstlendiler ve Batılı mühendisler, Çin'in köhne ve ihmal edilmiş ulaşım ve iletişim şebekelerini yenileştirmesine yardımcı oldular. İktidardaki ilk birkaç yılında Çan, Avrupa'da belirmekte olan faşist rejimlerin fikirlerini ödünç alarak, 1934'te Yeni Hayat Hareketini başlattı. Bu hareketin amacı, "kendilerini millet uğruna feda etmeye her zaman istekli olmalarını sağlamak için ... tüm ülke halkının yaşamını askerileştirmek"ti. Hareketin yandaşlarına "Mavi Gömlekliler" adı verildi ve bunlar, Çan'ın nefret edilen gizli polis gücünü oluşturacaktı.

Çin, çarpıcı bir değişim geçirmekteydi. Sokaklarda, çoğunluğu orta sınıftan birçok kişi Batı'ya has giysiler içinde görülebiliyordu, hatta mimari üsluplar bile değişti. Binalar, geçmişte olduğu gibi, duvarların arkasına saklanmıyordu. Artık daha Avrupai bir tasarım ve görünüm ortaya koyuyordu. Yurt dışında eğitim almış olanlar, birçok alanda teknik uzmanlıkla geri döndüler. Bununla birlikte, değişiklikler esas olarak şehirlerde meydana geliyordu. Taşralı köylü için, Qing zamanından beri pek az şey değişmişti. Köylü hâlâ ormansızlaşma, su taşkını, toprak erozyonu, kıraçlaşma ve hep olduğu gibi, yüksek kira, acımasız sömürü sorunlarıyla boğuşuyordu. Nüfusun artması (1930'da 500 milyon Çinli vardı), durumun iyileşmesine bir katkı yapmadığı gibi, işlenebilir topraklar üzerindeki baskıyı daha da artırdı. Avrupa'da ve Amerika'da yaşanan Buhran da ipek ve çay ihracatına zarar veriyordu. Bu arada, Milliyetçi hükümet pek yardımcı olmadı.

Kadınlar, zaten 20. yüzyıl başında değişim yaşamaya başlamışlardı. Söz gelişi, ayak bağlama (erken Song Hanedanı

zamanında saray dansçıları arasında doğmuş olduğu sanılan, genç kızların ayaklarının fazla büyümesin diye bağlandığı acı verici uygulama), Çin için bir utanç kaynağı olmuştu, çünkü yabancılar bunun barbarca bir şey olduğunu açıklıyorlardı. 1890'lı yıllarda ayak bağlama karşıtı dernekler ortaya çıktı ve 20. yüzyıl ilerlerken bu uygulama azalmaya başladı, öyle ki 1930'dan sonra yalnızca ücra, gelişmemiş yörelerde buna rastlanabiliyordu. Kadınlara yönelik okullar giderek yaygınlaştı ve 1919'a gelindiğinde 4,5 milyonu aşkın öğrencinin devam ettiği 134.000 kız okulu vardı. Milliyetçiler, 1930'da, kadınlara kocalarını seçme ve görücü usulü evliliği reddetme hakkı tanıyan yeni bir medeni yasa taslağı hazırladılar. Boşanma konusunda da kadınlara erkeklerle aynı haklar verildi ve erkeklerle aynı işi yaptıkları zaman, onlarla aynı ücreti alacaklardı. Kadınlar, mirastan erkek kardeşleriyle eşit pay alma hakkına da kavuştular. Ne var ki, daha önce olduğu gibi, görücü usulü evliliklerin devam ettiği taşrada pek az değişiklik meydana geldi.

Dış politikada, hâlâ ele alınması gereken Japon tehdidi vardı. Japonya, Çin'e boyun eğdirme emelini korurlarken, Sovyetler Birliği'nin doğu eyaletlerine de büyük bir hırsla göz dikti. Bu amaca ulaşmak için, Çarlık Rusya'sının 1905'te yenilmesinden sonra ele geçirdiği Mançurya'da konumunu sağlamlaştırmıştı. 1931 sonbaharında, Mançurya'nın Mukden eyaletindeki Çin kuvvetlerine saldırdı ve çok geçmeden, sanayi açısından gelişmiş o eyaletin tümünü ele geçirdi. Çin, Milletler Cemiyeti'ne başvurdu, ama bu saldırı kınanmasına karşın, Japon askerlerinin bölgeden çekilmesini sağlamak için hiçbir şey yapılmadı. Japonya, Mançurya'yı bağımsız bir devlet ilan ederek, buraya "Mançukuo" adını verdi. Kukla bir rejim kurarak, son Qing imparatoru Puyi'yi Devlet Başkanı ve sonra imparator yaptı.

Japonya 1932'de Şangay'a saldırdı ve sivil yerleşim alanlarını bombaladı; bu eylemler şiddetle kınandı. Japonya, dört ay sonra, ama ancak bölgede asker bulundurmasına izin veren bir anlaşmayı Çan imzaladıktan sonra çekildi. Çan'ın kanısına göre, Japon ateş gücü kendininkinden öylesine üstündü ki, direnmenin pek mantığı yoktu. Zaten o sırada Çan'ın asıl önceliği, kendisinin ifade ettiği gibi, "dış saldırıya karşı direnişten önce içeriyi yatıştırmak"tı; başka bir deyişle, iç düşmanlarla, yani kaçıp saklanan ve köylülerin desteğini kazanmakta olan komünistlerle uğraşmaktı. Tahminlere göre, 1927–1932 arasındaki mücadelede 1 milyon insan hayatını kaybetti.

Bununla birlikte, komünistler, olanak bulduklarında karşılık verdiler ve Mao Zedong, Zhu De (1886–1976) gibi adamların önderliğinde bir dizi köylü ayaklanması meydana geldi. Mao, Hunan'lı bir çiftçi ailesinin çocuğuydu ve babası, orta halli bir köylüydü. Mao, Changsa'da öğretmenlik eğitimi almadan önce, yeni modern okul sisteminden geçti. Okulu bitirince, Pekin'e gitti ve Pekin Üniversitesi kütüphanesinde çalıştı, ama boş zaman buldukça, Çinli aydınların ve Çin Komünist Partisi eş kurucusu Li Dazhao'nun düzenlediği tartışma gruplarına katıldı. Oradan Hunan'a gitti ve Komünist Partisi'nin 1921'deki ilk toplantısında Hunan temsilcilerinden biri olarak bulundu. Çan'ın giriştiği temizliklerden sonra, birkaç bin adamla dağlara çıktı. Jiangxi ile Hunan arasında üslenen bu grup, daha sonra Halk Kurtuluş Ordusu adı verilen Çin Kızıl Ordusu'nun ilk unsurlarını oluşturdu. Faaliyette bulundukları yerlerde, zengin toprak sahiplerinin mülklerine el konularak, buralar köylülere ve çiftlik emekçilerine paylaştırıldı, vergi yükü hafifletildi ve halk, "sovyetler" olarak bilinen kendi meclislerini seçiyordu. Amerikalı bir gazeteci, bir köylüyle konuşmasını şöyle aktarıyordu:

Siçuan'da Kızıllara katılmış bir köylü delikanlı vardı ve ona, niçin böyle yaptığını sordum. Anne-babasının, onu ve iki kız kardeşini beslemeye yetmeyen yalnızca 4 *mou* (16 dönümden az) toprağa sahip yoksul çiftçi olduğunu anlattı. Dediğine göre, Kızıllar köyüne geldiklerinde, tüm köylüler onları iyi karşılamışlar, sıcak çay getirmişler ve onlar için tatlılar yapmışlar. Kızıl tiyatrocular piyesler sahnelemişler. Herkes iyi zaman geçirmiş. Yalnızca toprak ağaları kaçmışlar. Topraklar yeniden paylaştırılınca, onun anne-babası da payını almış. Bu nedenle, kendisi "yoksul halkın ordusu"na katıldığı zaman üzülmemiş, aksine çok memnun olmuşlar.

1920'lerin sonu ila 1930'ların başında tarım reformu yapılmaması ve yaşanan kıtlıklar, yaygın hoşnutsuzluk yarattı ve giderek daha fazla sayıda köylüyü, Kızıl Ordu'ya yazılmaya ya da kendi bölgesindeki bir ayaklanmaya katılmaya yöneltti. Çan endişeliydi; komünist üslerini arayıp bulmak için 1930–1932 arası dört harekât düzenledi. Bu çabalar, Zhu ve Mao komutasındaki birliklerin gerilla taktiklerine karşı işe yaramadı. Gerillaların, bunları açıklayan dört sloganı vardı:

Düşman ilerlerken, biz çekiliriz!
Düşman durup ordugâh kurunca, biz onları rahatsız ederiz!
Düşman bir savaştan kaçınmaya kalkışınca, biz saldırırız!
Düşman çekilirken, biz peşlerine düşeriz!

1931 sonunda Jianxi'de komünistler, geçici hükümet başkanlığını Mao Zedong'un üstlendiği bir "Çin Sovyet Cumhuriyeti" ilan ettiler. Çan, komünistlerin kökünü kazımak için, 1933'te umarsızca son bir çabaya girişerek, 400 uçağın des-

teğinde yarım milyonluk bir ordu gönderdi. Kızıl Ordu'nun 100.000 tüfeği, topçu ya da uçak desteğine sahip değildi ve neredeyse bir yıl süren korkunç bir savaştan sonra, Çan nihayet komünistleri yenmek üzereymiş gibi görünüyordu.

16 Ekim 1934'te Milliyetçi kuvvetlerce tamamen kuşatılan ve yenilgiyle burun buruna kalan yaklaşık 80.000 komünist asker ve taşıyıcı, güneyde ve batıda iki koldan yarma saldırısına geçti. Bu saldırı işe yaradı ve 86.000 civarında asker ile sivil kaçmayı başardı. Arkalarında 20.000'den çok yaralı asker bıraktılar; üste onlarla kalan eşlerin ve çocukların çoğu da orada kaldı. Bu, Komünist Çin'in en büyük öykülerinden biri olan Uzun Yürüyüş'ün başlangıcıydı. Mao Zedong ile Çu Enlay'ın (1898–1976) komutasındaki komünistler, batı ve kuzey yönünde dolambaçlı bir geri çekilmeyle kaçarak, 370 günde 12.800 kilometre yol kat ettiler. Korkunç sayıda kayıplar vererek, Güney ve Güneybatı Çin'i aşıp, kuzeye doğru Şensi'ye yöneldiler. Yürüyüş, eşi benzeri görülmemiş bir dayanıklılık başarısıydı ve komünistler, Dadu Nehri gibi büyük engellerle karşılaştılar. İlk baştaki kuvvetin yalnızca 8.000 kadarı yolculuğun sonunu getirebildi, gerçi yol boyunca katılanlar oldu ve toplam sayı 20.000'i buldu. Orta Şensi'nin Yan'an şehrinde durup üs kurdular ve dik kayalıklara mağaralar oyup kendilerine ev yaptılar. Kaya mağaralarında bir askerî akademi, hastane, sanat koleji ve başka tesisler kuruldu. O günden sonraki on yıllar boyunca sürekli efsaneleştirilen bir serüvendi bu.

Ne var ki, yürüyüşle bazı şeyler kesinleşti. Komünistler artık Sovyet nüfuzundan kurtulmuşlar; gerilla ahlakını mükemmelleştirmişler; kendi içlerinde sonsuz disiplin ve bağlılık biriktirmişler; bir de önder bulmuşlardı: Mao Zedong.

İkinci Çin-Japon Savaşı

Çin'de Japonlardan nefret ediliyordu. Japonlar, fahişelik

yaptırmak için kadınları kaçırdılar ve erkekleri alıp bazı projelerde zorla çalıştırdılar. Direnişle karşılaştıklarında uyguladıkları acımasız politika ("herkesi öldür, her yeri yak, her şeyi yağmala" politikası), nefret ettikleri düşmana karşı Çinlilere ortak bir neden verdi. 1931'den beri iki ülke arasında ara sıra olaylar çıkmıştı, sonuncusu ise 1937'deki (Lugouqiao Olayı diye de bilinen) Marko Polo Köprüsü Olayıydı; Pekin'in güneybatısında, surlarla çevrili Wanping kasabasının dışındaki Marko Polo Köprüsü'nde iki taraf çatışmaya girdi. Japonların değil, Mançuryalı eski savaş ağası Zhang Xueliang'ın (1901–2001) neden olduğu başka bir olay, yalnızca Japonlarla savaşa yol açmakla kalmadı, Milliyetçi yazarlara göre, komünist kuvvetlerin yeniden toplanmalarına olanak sağlayarak, onların neredeyse kaçınılmaz olan yenilgisini de önledi. Çan Kay Şek, dış tehditle yüzleşmeden önce iç düşmanı yenilgiye uğratma politikasını, yani birçok Milliyetçi de dâhil Çinlilerin pek çoğunu hayal kırıklığına uğratan bir politikayı sürdürüyordu. Çan'ın Aralık 1936'da Xi'an'daki üssüne yaptığı bir ziyaret sırasında, Zhang Xueliang fiilen Çan'ı kaçırdı ve komünistlere karşı daha etkili eyleme geçmeye zorladı. İç savaşı sona erdirmeyi ve düşmanlarıyla birlikte Japonlara karşı birleşik bir cephe oluşturmayı kabul edinceye kadar lideri tutsak olarak tuttu. Anlaşmaya varılınca, Çan ve Zhang birlikte Nanjing'e gittiler; Çan orada Zhang'ı hemen tutuklattı. Zhang hem Çin'de hem de 1949'dan sonra Tayvan'da elli yıl tutuklu kalacaktı. Yine de Kızıl Ordu'yu, Batı basın-yayın organlarının Çan'a taktığı isimle, "Generalissimo"nun komutası altına vermeyi kabul eden komünistlerle bir ateşkes anlaşmasına varıldı. Komünistler, Nanjing hükümetinin yetkisini tanımayı da kabul ettiler.

Temmuz 1937'de, Marko Polo Köprüsü Olayından kısa süre sonra, Japon birlikleri Pekin'i işgal etti ve Çin şehirlerine

bombardıman saldırıları başlattı. Neredeyse 1 milyon asker savaşa sürüldü. Çinlilerin ilk başta gösterdikleri başarının yerini güneyde yenilgiler aldı ve 1937 sona ererken, Şangay Japonların elindeydi. Çok geçmeden Nanjing de düşmüştü. 1938'de, Guangzhou dâhil kıyı bölgelerinin çoğu ele geçirilmişti ve Japonlar, Yangçe Nehri boyunca Wuhan'a doğru ilerliyorlardı. Doğu Çin'in büyük kısmı artık Japon kontrolüne geçti; bu nedenle Çan, hükümetini, ülkenin güneybatısındaki Chongqing'e taşıdı. Burayla sadece Burma üzerinden haberleşme sağlanabiliyordu.

1939'da Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı patlak verdi, ama Japonya Aralık 1941'de Pearl Harbor'daki ABD filosuna saldırdığı zaman, Çin-Japon Savaşı daha büyük bir çatışmanın parçası hâline geldi. Amerikalılar, Chongqing'e Burma üzerinden askerî yardım gönderdiler, ama o yol kesilmişti ve tek giriş yolu, Himalayalar üzerinden hava ulaşımıydı. Bu noktada, Milliyetçi hükümet, nüfusun yaklaşık %50'sini kapsayan ve Serbest Bölge olarak bilinen şeye karar verdi. Ne var ki, gerçekte hükümetin gücü, yerel eyalet yetkililerince ne ölçüde desteklendiğiyle sınırlıydı.

Çan, bu arada, Amerikalıların ve Müttefiklerin kısa sürede Japonlara diz çöktüreceklerini umarak zaman kazanmaya çalıştı. Bununla birlikte, komünistler ile Milliyetçiler arasındaki ateşkes 1941'e gelindiğinde neredeyse bitmişti; KMT kuvvetleri yeniden Kızıl Ordu birliklerine saldırdı ve Yunnan'ı ablukaya aldı. Savaş sürerken, KMT ordusu maneviyat olarak çöktü ve 1943'te Çin'in orta eyaletlerinde yaşanan büyük kıtlık da bunun üzerine tüy dikti. 1944'te Japonlar, kendi kuvvetlerinden yaklaşık beş kat büyük olan bir Milliyetçi orduyu yenilgiye uğrattılar. Bu Japon taarruzu, Çin'in ortasını hedef aldı ve Milliyetçi orduyu fiilen ikiye böldü. Avrupa'daki savaş, Mayıs 1945'te, Hitler'in Nazi Almanya'sının yenilgisiyle

sona erdi. Bu arada, Pasifik'teki ve Burma'daki durum Japonlar için iyi gitmiyordu; Müttefiklerin gücü artık olanca ağırlığıyla Japonların karşısına dikildi. Ağustos 1945'te Hiroşima'ya ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları, savaş durumunu hızla sona erdirdi.

Kuomintang'ın Yenilmesi

Komünistlerin kırsal kesimi kontrol ettikleri Çin'de işler normale döndü. Ağustos 1945'te, Komünistler ile Milliyetçilerin Chongqing'de imzaladıkları anlaşmanın iç savaşın yeniden başlamasını önleyeceği umuluyordu. Ne var ki, bu umut temelsizdi, çünkü iki taraf da taviz vermeye istekli değildi: Komünistler, kendi ordularından ve toprakları yeniden paylaştırma amacından vazgeçmezlerdi, KMT ise komünizme kesinlikle karşıydı. Destek açısından bakılınca, Çan'ın Japonlara karşı harekete geçmemesinden dolayı KMT'nin konumu çökmüştü. Bu arada, komünistler, sıradan halk kitlelerinin, köylülerin muazzam desteğini kazandılar. Yalnızca zengin toprak ağaları, KMT'nin politikalarından yanaydılar. Bununla birlikte, KMT'ye verilen desteğin çoğunlukla güçlü olduğu şehirlerde bile, Japonya'ya karşı zaferin ardından açgözlülükle bankalara ve iş yerlerine el koyan yetkililerinin yolsuzlukları ve rüşvetçilikleri nedeniyle KMT'nin başı dertteydi. Bu, özellikle, KMT'nin tepesindeki dört aile için doğruydu: Savaş sayesinde çok zenginleşmiş olan Çan'lar, Kung'lar, Zhen'ler ve Soong'lar.

Ekonomi hızla baş aşağı gidiyordu ve enflasyon baş döndürücü düzeylere ulaştı. Bu arada, Çan'ın gizli polisi, zalimliğiyle nam saldı.

İç savaş, 1946'da ve 1947'de Kuzey Çin'de ve Mançurya'da KMT'nin başarılarıyla sürdü. Mançurya'nın tüm büyük kentlerinin yanı sıra, Şensi eyaletinin Yan'an kenti ele geçirildi.

Komünistler, kuvvetlerini ve cephanelerini korumak için taktik geri çekilişler yaparken, KMT, Heilongjiang eyaletinin Harbin kentini ele geçirmeye yaklaştı, ama Lin Piao (1907–71) komutasındaki bir dizi taarruzla büyük miktarlarda silah ve levazım ele geçirildi. Bu taarruzlar, Mançurya'da Milliyetçileri zayıflattı ve kuvvetlerinin moralini bozdu. Artık Halk Kurtuluş Ordusu (HKO) adıyla bilinen Kızıl Ordu, 1947'de Kuzey ve Orta Çin'de hızla mevzi kazanmaya başladı. Ertesi yılın Mart ayı olduğunda, Milliyetçiler yalnızca üç Mançurya kentini ellerinde tutuyorlardı ve komünistler bir ay sonra Yan'an'ı yeniden ele geçirdiler. Çan, askerlerini Mançurya'dan çekmesi ve Kuzey Çin'de konumunu güçlendirmek için kullanması yönündeki tavsiyelere kulak asmadı; KMT'nin elinde tuttuğu tek şehir de Kasım'da düştü. Mançurya'nın denetimi artık komünistlerdeydi.

Lin Piao, birliklerini Pekin-Tiençin bölgesine sevk ederek, 15 Ocak 1949'da Tiençin'i aldı ve ayın sonuna doğru, hiçbir direnişle karşılaşmadan Pekin üzerine yürüdü. Milliyetçi askerlerden 200.000'i Halk Kurtuluş Ordusu'na katıldı. Yine o yılın Ocak ayında, 300.000 Milliyetçi asker Huai Nehri yakınında teslim oldu ve böylece, Yangçe'nin kuzeyinde hiç Milliyetçi kuvvet kalmadı. Komünistler, barış koşulları önerdiler, ama ret yanıtı aldılar. Yine de Çan, Başkanlık görevinden istifa ederek, koltuğunu Li Zongren'e (1890–1969) bıraktı; o da hükümet merkezini Guangzhou'ya taşıdı. Nanjing ve Şangay 1949 baharında komünistlerin eline geçti, Guangzhou ise Ekim'de alındı.

10 Aralık 1949'da, komünist kuvvetler, KMT'nin Çin anakarasında elinde tuttuğu son şehir olan Chengdu'yu kuşattı. Bir kez daha Kuomintang'ın lideri olan Çan ve oğlu Çan Çin Kuo (1910–88; sonradan Çin Cumhuriyeti Başkanı oldu), Çin'in altın rezervlerini ve paha biçilemez birçok sanat yapı-

tını da yanlarına alıp bir uçakla Tayvan adasına kaçmak zorunda kalıncaya kadar harekâtları yönettiler. Yaklaşık 2 milyon Kuomintang destekçisi de onları izledi ve Çan Kay Şek bir daha asla Çin anakarasına ayak basmadı. Ama zaten her şey olacağına varmıştı. Pekin'in Tiananmen Meydanı'nda 1 Ekim'de belirgin Hunan aksanıyla konuşan Mao Zedong, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmişti.

7. BÖLÜM

Köklü Reformdan Küresel Süper Güce

Çin Halk Cumhuriyeti

Çin, neredeyse yarım yüzyıldan beri kendisiyle savaş içinde olmuş, Birinci ve İkinci Dünya savaşlarından sonra tarihin gördüğü üçüncü en büyük çatışma olan devasa bir mücadeleye girişmişti. Bu mücadele, artık devrimci vizyonunu hayata geçirme göreviyle yüz yüze olan Çin Komünist Partisi'nin zaferiyle sona ermişti. Yeni Çin'in liderleri, ödünsüz yürümeye karar verdiler; bu yüzden, Mao Zedong'un 1976'da ölümüne kadar "sürekli devrim" fikrini benimsediler. Köylüleri ve işçileri yetki sahibi yapmaya, toprak beylerinden, kapitalistlerden, aydınlardan ve yabancılardan iktidarı almaya kararlıydılar. Çin halkı, değişimi kucaklamaya özendirildi, eski fikirler ve geleneklere bağlılık ise caydırıldı.

Kucakladıkları değişimi, devasa ölçekte uygulamaya koydular; okullar, hastaneler, demiryolları ve rezervuarlar inşa ettiler. Ama bunun bir bedeli vardı. Her şey siyasallaştırıldı; eğitim, medya, hatta nerede yaşayacağını seçme olanağı, katı siyasal denetime tabiydi. Ne de olsa devrim, Mao'nun bir keresinde yazdığı gibi, kibar bir uygulama değildi:

> Devrim bir yemekli davet değildir ... öyle nazik, ölçülü ve yüce gönüllü olamaz. Devrim bir ayaklanmadır, bir sınıfın diğerini devirdiği bir şiddet eylemidir.
>
> *Hunan'da Köylü Sorununa Dair Araştırma Üzerine Rapor*, Mao Zedong, 1927

"Karşıdevrimciler"e yönelik bir seferberlik sonucunda on binlerce, hatta belki yüz binlerce kişinin idam edildiği, yaklaşık bir o kadarının ise çalışma kamplarına gönderildiği 1951'de bu gerçek açıkça ortaya çıktı.

"Toprak İşleyenin"

ÇKP, hazırladığı toprak reformu politikalarını üç yıl önce, yani iç savaşta kesin zafer kazanmadan önce zaten uygulamaya başlamıştı. Bu, köylülerin milyonlarcasının desteğini kazandıran muazzam ölçüde popüler bir politikaydı. Toprak beylerinin arazileri ve mülkleri ellerinden alınıp, köylüler arasında dağıtıldı; bir köydeki her hane aynı payı aldı. Çok geçmeden, yeni hükümetin 1950'de çıkardığı Tarım Reformu Yasası'yla bu uygulama resmileştirildi. Üst düzey ÇKP yetkilisi Liu Shaoqi'nin (Liu Şao Çi; 1898–1969) açıkladığı gibi, yeni yasanın amacı, yalnızca toprak ağalarının feodal sömürüsüne son vermek değil, aynı zamanda da tarımsal üretimin erkenden ayağa kalkmasını teşvik edecek zengin bir köylü ekonomisini kamçılamaktı.

Tarım Reformu Yasası, ilk evresinde, toprakların yaklaşık %40'ının yeniden paylaştırılmasını ve Çin nüfusunun %60'ının bundan yararlanmasını sağladı; kadınlara ve erkeklere eşit toprak tahsis edildi. 1948'de Mao, bu reformun gerçekleşmesini sağlamak için 50 milyonu "yok etmek gerekeceği"ni düşündüğünü söylemesine rağmen, tahminlere göre,

4,5 milyon toprak ağası kovuşturuldu ya da öldürüldü ve bu işlemlerin çoğu, resmî kampanyaların bir parçası olarak yürütüldü. Bu, onu üzen bir rakam değildi. Bazıları idam edilirken, diğerleri, çiftlikte çalışmayı da kapsayan hapis cezalarına çarptırıldı, bu cezanın mahkûmları yeniden eğitip ıslah edeceği umuluyordu. Mao'nun kendisi, idamları güvenlik görevlilerinin değil, halkın icra etmesi gerektiğine inanıyor, halkın fiilî katılımının, halk ile devrimci süreç arasında kalıcı bağ kuracağını ısrarla belirtiyordu.

Çin köylüsü, yüzyıllarca, kendi tarlasına sahip olmanın hayalini kurmuştu. Mao ve ÇKP en sonunda o hayali gerçeğe çevirmişti. Ama hâlâ yapılacak çok şey vardı. Köylü, kendi tarlasına sahip oldu, ama o tarlayı işlemek için elinde yalnızca ilkel araç-gereçler vardı. Dahası, köylü hâlâ doğal afetlerin, hatta hastalıkların insafına kalmış durumdaydı. Ailenin bir üyesi hasta düşerse, eksilen emek gücü, o ailenin hasadını tehlikeye atabilirdi.

Birinci Beş Yıllık Plan, Çin tarımına, özellikle de tarımın örgütlenme tarzına kapsamlı değişiklikler getirdi. Çiftçiler, giderek genişleyen ve toplumsallaşan kolektif birimler (kooperatif çiftlikler) hâlinde çalışmaya özendirildi. Bu kolektiflerde, kazanç, köylülerin sahip oldukları arazinin büyüklüğüne değil, tamamen her bir köylünün kattığı emek miktarına dayanıyordu. 1957'de, çiftçilikle geçinen tüm ailelerin yaklaşık %93,5'i, kooperatiflere üyeydi. Çalışma yöntemlerindeki bu değişim, köylü nüfus arasında yeni bakış açıları ve tutumlar da yarattı. Birçoğu, ücretsiz, fazladan sorumluluklar aldı, hatta önceden hiç deneyim sahibi olmadıkları mevkilerde yöneticilik görevleri üstlendi; geçmiş zamanlarda köylüler için böyle şeyler hiç işitilmiş değildi. Kayıt ve muhasebe tutmak, rapor yazmak gerekli olduğu için, okuryazarlık önem kazandı. Köylerde, okuyup yazabilenler sıklıkla takım ön-

derliğine ve başka görevlere seçildiler. Bir önder, devletin gereksinimlerini karşılamaya yetecek bir fazlalık üretilmesini sağlamalıydı, ama yoldaşlarının, devlete vermeleri gereken ürün miktarına bakıp şevklerinin kırılmasını da önlemeliydi. Bu yerel yönetim ve örgütlenme, Çin kırsalında da önemli bir gelişmeydi ve insanların parti içinde ilerlemelerine olanak sağlayarak, daha önce benzeri görülmemiş bir toplumsal hareketlilik fırsatı yarattı. 1947'de 2,7 milyon olan üye sayısının 1953'te 6,1 milyona ve 1961'de 17 milyona yükselmesi, partinin kendine de yarar sağladı.

Kore Savaşı

Yeni hükümet henüz programını uygulamaya pek zaman bulamadan, kendini, Kore'de çıkan savaşın içinde buldu. Birleşmiş Milletler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kore'de bir vesayet yönetimi kurmuştu; 38. paralelin kuzeyini SSCB idare ederken, güneyini ABD idare ediyordu. Ülkenin iki kesimi 1948'de kendi hükümetlerini kurarak, Kuzey Kore ve Güney Kore uluslarını oluşturdu. Kuzey Kore Haziran 1950'de güney komşusunu istila etti. Birleşmiş Milletler bayrağı altında faaliyet gösteren ABD kuvvetleri, Güney Kore'yi savunmak için 38. paraleli geçerek, Yalu Nehri'nde Kuzey Kore ile Çin arasındaki sınır boyunca ilerledi. Çin, Peng Dehuai (1898–1974) komutasında "Hak Gönüllüleri"nden oluşan bir orduyu seferber etti; nehri gizlice geçen bu ordu Amerikalılara sürpriz bir saldırı düzenledi ve onları Seul'ün güneyine çekilmek zorunda bıraktı.

Çin, Kore'ye 2,5 milyondan fazla askerin yanı sıra, muazzam sayıda tank, topçu birliği ve uçak sevk etti, ama kimse üstünlük sağlayamadı. Ne var ki, savaşın belirli sonuçları oldu. Çinliler, "emperyalistler"i püskürtmüş olmaktan mutluydular, ama Amerika bu kez Çin'e ekonomik ambargo koy-

du ve Tayvan'daki Milliyetçilere koruma sağlamaya başladı. ABD, Çin'in bir numaralı düşmanı olup çıktı; kalan tüm Batılı misyonerler, iş insanları ve danışmanlar kovuldu. Amerikalılarla ilişkiler uzun yıllar boyunca kötü gitti.

Bu, tam da ekonomisine istikrar kazandırmaya ve iç savaştan sonra ülkeyi yeniden inşa etmeye çalıştığı bir zamanda Çin'e çok pahalıya patlayan bir savaş oldu. Hükümetinin "yüzünü doğuya döneceği"ni ilan eden Mao, Sovyetler Birliği'yle zaten ilişki kurmuş bulunuyordu. Rusya lideri Jozef Stalin (1878–1953), kendi payına, Çin'e ve benimsediği Marksizm tarzına kuşkuyla bakıyordu. Mao, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasında kısa süre sonra Stalin'le tanıştığında hayal kırıklığına uğradı, ama başbakanı Çu Enlay, öylece çekip gitmek yerine, iki ülke arasında resmî bir anlaşma imzalanmasında ısrar etti. Mao ve Stalin, Şubat 1950'de, Çin-Sovyet Karşılıklı Dostluk Antlaşmasına imza attılar. SSCB, 1950'li yıllarda Çin'e hem ekonomik yardım hem de eğitim desteği biçiminde oldukça büyük yardımlar sağlarken, pek çok Çinli de Moskova'da öğrenim görmeye gitti.

SSCB ile İlişkilerin Soğuması ve Büyük İleri Atılım

Nikita Hruşçov (1894–1971) döneminde Sovyetler Birliği'yle ilişkiler gitgide gerildi ve Sovyet modeli komünizm, Mao ile yakın çalışma arkadaşlarının gözünde çekiciliğini giderek yitirdi. Hruşçov'un 1956'da yaptığı bir konuşmada Stalin'i suçlaması, Çinlilerin hoşuna gitmemişti, çünkü Mao, önceki lideri iyi niyetli bir Marksist olarak görüyordu. İki ülke arasındaki ilişkilerde başka birçok sıkıntılı nokta vardı, başta geleni ise Mao'nun kanısına göre, Sovyetlerin Çin'e eşit bir paydaş muamelesi yapmamasıydı. Üstelik, kapitalistlerle açık husumet içinde olunmasını isteyen Mao, Hruşçov'un ABD'ye yaklaşımını aşırı yumuşak buluyordu. Bir keresinde

şu unutulmaz sözü etmişti: "Kapitalistlerin ellerindeki satırı bırakıp Buda olacaklarını mı sanıyorsunuz?"

Hruşçov'un ortak bir Çin-Sovyet donanması kurulması yönündeki önerisi Mao tarafından kuşkuyla karşılandı. Mao'nun ısrarla vurguladığı üzere, İngilizleri, Fransızları, Almanları, Japonları ve başkalarını defetmiş olan Çinliler bir daha asla Çin topraklarına yabancıları sokmayacaklardı. Ayrıca, Tibet konusunda da görüş ayrılıkları vardı ve Sovyetler, 1962'de Çin'in kazandığı Çin-Hindistan Savaşı'nın çıkmasıyla sonuçlanan Hindistan'la sınır anlaşmazlığında Çin'e arka çıkmadı. Mao, bu nedenle, artık Sovyet modelini izlememeye karar verdi. Bu model, teknik uzmanlardan yararlanılması ve yetersiz sermaye nedeniyle zaten kısıtlı olduğu için, yeterince hızlı büyüme sağlamıyordu. Çin'in bol bol sahip olduğu şey, elbette işgücüydü.

Mao, tarımsal ve sınai üretimde hızlı artış yaratmak için Çin'in muazzam işgücünden yararlanmak üzere tasarlanmış bir program olan, "Büyük İleri Atılım" adlı İkinci Beş Yıllık Plan'ı duyurdu. Büyük Britanya'nın çelik üretimini 1968'e kadar geçme hedefini ilan etti. Dev komünler oluşturuldu ve insanlara, üretim araçları üzerinde mülkiyetten bütünüyle koparıldıkları ideal Marksist toplumda yaşayacakları söylendi. Buna karşılık, okullara ve hastanelere sahip olacakları söylendi. Büyük çelik tesislerinden çok, küçük fabrikalar ("arka bahçe çelik ergitme fırınları") kuruldu ve yöreden temin edilebilen malzemeler kullanıldı. Kadınlar tarlaların sorumluluğunu üstlenirlerken, erkekler, köprü, demiryolu ya da kanal yapımı gibi kamu projelerinde çalışmaya askerî düzende uygun adımlarla gidiyorlardı. Yiyecek ve içeceğin bedava olduğu yemekhanelerde besleniyorlardı. Büyük İleri Atılım ile tarımsal üretimde baş döndürücü artışlar sağlandığı iddia ediliyordu.

Emektar devrimci ve savunma bakanı Peng Dehuai, 1959 yazında yapılan bir parti toplantısında programı ılımlı bir dille eleştirince, Mao öfkeden küplere bindi ve Peng hem makamından hem de partiden kovuldu. O ve onun gibi düşünen başkaları, karşılaşılan her sorun için günah keçisi yapıldılar; Peng'e daha sonra Kültür Devrimi sırasında büyük barbarlıkla muamele edildi.

Gerçekten sorunlar vardı. Normal piyasa mekanizmaları bozulmuştu ve ergitme fırınlarında üretilen mallar düşük nitelikliydi. Yanlışlar, yetersiz planlama ve hükümete yaslanma yetmezmiş gibi, alışılmış doğal afetler ve olağan dışı hava koşulları da bunlara eklenince, yetkililer hâlâ, hep yaptıkları gibi sahte üretim artışları bildirseler bile, yıkıcı bir kıtlık meydana geldi. Bu üretim artışlarına bakan hükümet, köylülerden aldığı gıda payını aşırı artırarak, onlara bazen yaşamak için ihtiyaç duydukları gıdanın yarısı kadarını bıraktı. Bildirildiğine göre, insanlar açlıktan kırılıyorken, devlete ait hububat ambarlarında 22 milyon ton tahıl bulunuyordu. Mao, köylülerin tahıl sakladıklarını öne sürerek, kapıları açmayı reddetti. Dahası, Çin'in SSCB'ye olan 1,973 milyar yen tutarındaki borcunun bir kısmını tahılla geri ödüyordu. Çorba mutfakları kurudu ve karneyle gıda dağıtımına geçildi, ama tahminlere göre, 20 ila 40 milyon insan açlıktan öldü.

Büyük İleri Atılım sürecinde, ABD'ye karşı söylemlerini yeni düzeylere taşıyan Çinliler, Fujian açıklarında bulunan ve hâlâ Tayvan'da üslenmiş Milliyetçilerin elinde olan adaları bombalamaya başladılar. Ruslar, Çin'in kendilerini Amerika'yla çok yıkıcı bir savaşa sürükleyeceğinden gitgide daha çok endişe duyar oldular. Hruşçov'un Çin'e atom silahları verme sözünden döndüğü ve Çin'e yapılan Sovyet bilimsel ve teknolojik yardımının azaltıldığı 1959'da her şey daha da kötüye gitti. Sovyetler, bir yıl içinde tüm personelini geri

çekti ve pek çok inşaat projesini bitirmeden bıraktı. İlişkileri kötüleşmeye devam etti ve Çinliler bir Rus istilasından öyle korktular ki, ülke çapında pek çok hava saldırısı sığınağı inşa edildi. Son olarak, 1969'da iki devlet, Mançurya sınırında birkaç kez çatıştı.

Büyük İleri Atılım, Çin'e ve Mao Zedong'a ölçülemeyecek boyutta zarar verdi; bir önder ve ekonomi planlamacısı olarak Mao'nun konumu fena hâlde sarsıldı. Köylülerin maneviyatı yıkıldı; Çin halkına 1955'te getirilen yer değiştirme kısıtlaması bu durumu daha da kötüleştirdi. Kırsalda yaşayanlar, doğdukları köylerde, kadınlar ise kocalarının köylerinde kalmak zorundaydılar. Çalışmak üzere kentlerden gönderilen işçiler geri dönemiyorlar ve köylüler, kayıt sisteminden dolayı, istedikleri gibi kentlere gidip oralarda yaşamıyorlardı. Eğer bir kişi bir bölgede kayıtlı değilse, tahıl temini için gerekli kuponları alamıyordu. Bu sistem, kırsal toplulukları daha da yoksullaştırmaktan başka bir işe yaramadı; oysaki gıda ve ucuz konut olanaklarının yanı sıra, okullar ve hastaneler gibi hizmetler de şehirlerde boldu.

Mao Zedong 1959'da Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı görevinden çekildi, ama ÇKP Başkanı olarak görevini sürdürdü. Böylece, siyaseti yürütme ve ekonomik toparlanmayı sağlamaya çalışma görevi, ÇHC'nin yeni başkanı Liu Shaoqi'ye ve Komünist Parti Genel Sekreteri Deng Şiaoping'e (1904–97) kaldı. Haziran 1962'de düzenlenen bir toplantıda, yoğun özeleştirilerin arasında, Büyük İleri Atılım felaketinin suçu, Mao Zedong ismi çevresinde oluşturulan kişi tapımına yüklendi.

Kültür Devrimi

1960'ların ortası olduğunda, tüm önemli kararları Liu Shaoqi, Chen Yun (1905–95), Çu Enlay ve Deng Şiaoping ve-

rirken, Mao'nun niçin partisi tarafından saf dışı edildiğini düşünmeye başlamış olabileceğini anlamak kolaydır. Mao, yaptığı devrimin, başka pek çoklarınca tutulan yolu tutmasından (eskisinin yerini almak üzere yeni bir seçkin zümrenin yükselmesinden) korkmaya başladı. Sovyet devriminin başına gelenleri görmek için Sovyetler Birliği'ne bakması yeterliydi. Mao, devrimin, hiç bitmeyen sınıf mücadelesinin devam ettiği kesintisiz bir süreç olduğuna inanıyordu. ÇKP içindeki ve ülkedeki düşmanlarının saptanarak onlarla mücadele edildiğini görmeyi de istiyordu. Bu nedenlerle, 1966'da, bir Proleter Kültürü Yaratmak İçin Büyük Devrim çağrısında bulundu. Öylelikle, sonraki on yıl boyunca Çin'i temellerinden sarsacak ve Mao'nun son otuz yıldan beri hayatını adamış olduğu partiyi neredeyse imha edecek bir hareket yarattı.

Mao, Pekin'de birçok yetkilinin tasfiye edildiği 1966 baharında buna ortamı hazırladı; Mao'yu eleştiren bir piyesin (*Hai Rui'nin Görevden Kovuluşu* piyesinin) sahnelenmesine izin vermekle suçlanan Belediye Başkanı Peng Zhen (1902–97) de tasfiye edilenler arsandaydı. Çok geçmeden, Pekin Üniversitesi gibi yerlerde, Liu ve Deng gibi üst düzey yetkilileri "kapitalist yolu tutmak"la suçlayan el yazısı afişler görülür oldu. Çok tanınmış yetkililer ansızın ortalıkta görünmez oldu ve yerlerini, tanınmayan kişiler aldı. Mao'nun karısı Jiang Qing (Ciang Çing; 1914–91) ve arkadaşları, yani daha sonra "Dörtlü Çete" diye anılacak olan kişiler, harekette ön plana çıktılar ve daha önce hiç siyasal faaliyet göstermemiş olan Jiang'ın, artık, daha da güçlü bir kişi tapımıyla çevrelenmiş olan kocasının sözcüsü olarak hareket ettiği kanısı yaygınlaştı.

Kültür Devrimine katılan öğrenciler, Kızıl Muhafızlar olarak adlandırıldı ve 18 Ağustos'ta bunların yaklaşık olarak 11 milyonu, Mao'yu dinlemek üzere Tiananmen Meydanı'nda toplandı ve Lin Piao onların eylemlerini övdü. Her yerde Mao

yaka kartları, afişleri ve resimleri vardı; Mao'nun genç izleyicileri, Batı'da *Küçük Kızıl Kitap* olarak bilinen *Başkan Mao'dan Seçme Sözler* adlı kitabın nüshalarını kapıştılar. Bağlılıkları sarsılmazdı. Söz gelişi, bir grup Kızıl Muhafız şu andı içti:

> Biz, Başkan Mao'nun Kızıl Muhafızıyız ve Başkan Mao bizim en yüce önderimizdir. ... Halka güvenimiz sınırsız! Düşmanlarımıza nefretimiz en derin! Yaşamda, parti için mücadele ederiz! Ölümde, kendimizi halk uğruna feda ederiz!... Başkan Mao'yu kanımız ve hayatımız pahasına savunmaya yemin ederiz! Başkan Mao, sana inancımız sınırsız!
>
> *Red Guard Quotations*: (*Kızıl Muhafız Alıntıları*), Song Yianyi ve ark. (haz.), *Chinese Cultural Revolution Database* (*Çin Kültür Devrimi Veritabanı*; Hong Kong, 2002)

Kültür Devrimi, yayın desteği olan, gerçekten kitlesel bir siyasal hareketti. Şiddet yüklü, aydın karşıtı ve yabancı düşmanıydı; öğretmenleri ve uzmanları, devrimcilik vasıflarından çok, zekâlarına ve uzmanlıklarına öncelik vermekle suçladı. Bu hareket, aynı zamanda, ÇKP'nin gitgide yumuşamış ve kentsel meselelere aşırı ilgi göstererek kökünü ihmal etmiş olduğunu düşünen Mao Zedong'un bu kanısına verilmiş olumlu bir yanıttı. Azgın bir yangın gibi yayıldı, hatta Mao ya da Jiang bile bunu kontrol altına alamadı. Kızıl Muhafızlar, yabancı ya da eski olan her şeye karşı eyleme geçerek, sanat hazinelerini, eski kitapları, tapınakları, camileri tahrip ettiler. Yazarlar ve öğretmenler, dostlarınca alenen suçlandılar, eski meslektaşları ise onları yuhaladı.

Temmuz 1967'de süreç tırmanarak silahlı mücadeleye dönüştü, çeşitli Kızıl Muhafız hizipleri ve işçi grupları gerek birbirleriyle, gerekse Çin bölgesel ve ulusal askerî kuvvetle-

riyle çatışmaya başladı. Ülkede yaşam durdu ve dükkânlarda mal kalmadı. Çin'in topyekûn iç savaşın kıyısına gelmesinden korkan Mao, Temmuz 1968'de Kızıl Muhafızları dağıtarak, tarlalarda çalışmaya gönderdi. Bununla birlikte, terör bitmedi, çünkü vatan haini avını ordu devraldı. Söz gelişi, 16 Mayıs Grubu kumpasıyla ilgili kovuşturma sırasında binlerce insan işkenceden geçirilip idam edildi. Bununla birlikte, Mao'nun savunma bakanı Lin Piao'nun 1971'deki tuhaf ölümünden sonra askerî müdahale geriledi. Mao'nun hep sadık bir öğrencisi olan Lin, önderinin kendisine karşı tavır aldığı kanısına vardı ve ona suikast düzenlemeye karar verdi. Komplo açığa çıkınca, Lin, Sovyetler Birliği'ne kaçmak üzere bir uçağa atladı. Yetersiz yakıtla havalanan uçak, Moğolistan'da düştü. Mao, Lin'in gözden düşmesiyle ilgili haberleri medyadan bir yıl gizlemeyi başardı, ama bu olayı saran sır perdesi hâlâ açılmamıştır.

Jiang Qing, radikal hizbin lideri olmayı sürdürdü ve Çin devrimci kültürünü revizyonist fikirlere karşı korudu. Ağırlıklı olarak dış işleriyle, en başta da Kültür Devrimi boyunca Çin'e musallat olan bir Sovyet istilası korkusuyla uğraşan daha ılımlı Çu Enlay, Jiang'a karşı çıktı. ABD Başkanı Richard Nixon'ın (1913–1994) Çin'e yaptığı ve Şangay Bildirisi olarak bilinen diplomatik anlaşmanın imzalandığı 1972'deki çok önemli ziyareti ayarladı. Ertesi yıl, aralarında Deng Şiaoping'in de bulunduğu gözden düşmüş yetkililerin birçoğunun üst düzey görevlerine iade edilmelerini sağlamayı başardı. Devrimden beri Çin'in başbakanlığını yapmış olan Çu, Ocak 1976'da kanserden öldü. Tiananmen Meydanı'nında ona saygılarını sunanlar, Jiang Qing ile yandaşları tarafından "karşıdevrimci" olarak yaftalandı ve yas tutulmasını engelleme girişimleri büyük kargaşaya yol açtı. Jiang, Deng'in yeniden kovulmasını sağladı.

9 Eylül 1976'da öğleden sonra Mao Zedong'un öldüğü duyuruldu ve Çin yasa boğuldu, insanlar sokaklarda alenen gözyaşı döktü ve kamu kurumları bir hafta kapalı kaldı. Hem Çin Komünist Partisi'nin hem de Çin Halk Cumhuriyeti'nin yüksek lideri olarak Mao'nun yerine ona sadık Hunan'lı siyasetçi Hua Guofeng (1921–2008) atandı. Hua, 6 Ekim'de Kültür Devrimini sona erdirdi ve Dörtlü Çete'nin, yani Jiang Qing, Zhang Chunqiao (1917–2005), Yao Wenyuan (1931–2005) ile Wang Hongwen'in (1935–92) tutuklanmasını emrederek Çin halkının çoğunu sevindirdi. Bu kişiler, 1980–81'deki yapılan göstermelik bir yargılamada, parti aleyhine faaliyetlerden suçlu bulundu. Jiang ve Zhang, ölüm cezasına çarptırıldı, ama cezaları ömür boyu hapse çevrildi; Wang, ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı; Yao ise yirmi yıl yedi.

Dörtlü Çete'yi ve Kültür Devrimini arkada bırakan Çin fena hasar almıştı. Kırsal kesime gönderilmiş olan gençler kendilerini, zulüm yapmış oldukları insanlar kadar mağdur hissediyorlardı; bir kuşağın eğitim yaşamı ciddi kesintiye uğramıştı; dövülmüş, aşağılanmış olanlar, kendilerini, onlara zulmedenlerle yan yana çalışır durumda buldular ve bu gücendirici durum yıllarca sürüp gitti. O yıllardaki korkunç eylemler, Mao'nun konumuna daha da büyük zarar verdi. Ölümünden sonra, iç savaş sırasında sergilediği öndelik nedeniyle hâlâ saygı görüyordu, ama şuna pek kuşku yoktur ki, 1950'lerden itibaren yanlış giden her şeyin en büyük sorumluluğu ona yüklenebilir. Bazıları, onu bir megalomanyak olarak, kaç cana mal olursa olsun Çin'i kendi istencine göre yeniden şekillendirmeye çalışan bir canavar olarak tanımlıyorlar. Bazıları ise onu böyle tanımlamanın, geriye kalan herkesi aklayıp sorumluluktan kurtarmak anlamına geldiğini savunuyorlar.

Yenilenme, Reform ve Erişim

Kurnazlığıyla ayakta kalan Deng Şiaoping, çevirdiği manevralarla, Hua Guofeng'i iktidara geldikten iki yıl sonra saf dışı etti. Deng, partinin tepesine ulaştığında, ideolojiyle ve sınıf mücadelesiyle ilgilenmekten çok, Çin'in yakıcı sorunu olan yoksullukla uğraştı. Başkan Mao kadar uzun bir devrimci geçmişe sahip olması, 1920'lerde Fransa'da Çu Enlay'la çalışmış olması ve Şangay yeraltı teşkilatına, Uzun Yürüyüşe, Japon istilacılara karşı gerilla faaliyetlerine katılmış olması gerçeğine rağmen, durum buydu. Deng, Kültür Devrimi sırasında iki kez kovulması hariç, 1956'dan beri Politbüro (ÇKP Yürütme Kurulu) üyeliği yapmıştı. Hiçbir zaman devlet başkanlığı, başbakanlık ya da Komünist Parti Genel Sekreterliği yapmamış olmasına rağmen, yine de 1978'den 1992'ye kadar Çin'in en yüksek lideri oldu. Onun şaşırtıcı siyasal dönüşü, Mao Zedong'unkinden köklü şekilde farklı bir programı beraberinde getirdi.

1953'te 40 yıl olan ortalama yaşam süresi, öncelikle 1950'lerde başlatılan halk sağlığını iyileştirme çalışmaları sayesinde 1968'de 60 yıla, 1984'te ise 65 yıla ulaştı. Bu, nüfusun hızla çoğalmasına yol açtı ve 1970'lerin ortasında Çin'in nüfusu 1 milyar sınırını aştı. Deng'in kavradığı gibi, Kültür Devriminin vermiş olduğu hasardan sonra, ekonomik büyüme, bu hızla artan nüfusu beslemek için temel önem taşıyordu. Deng, aslında Çu Enlay'ın ortaya attığı bir slogan olan "Dört Modernleşme" programını tanıttı. Sözünü ettiği ekonominin dört unsuru, tarım, sanayi, bilim ve teknoloji ile ulusal savunmaydı. Atılan ilk adım, kolektif çiftliklerin dağıtılması ve çiftçilerin, ürünlerinin bir kısmını serbest piyasada satmalarına izin verilmesiydi. Küçük girişimler teşvik edildi, 1985'te bu tür 12 milyon kayıtlı iş yeri vardı. Deng'in, "Zenginleşmek muhteşem," diyerek kıvançla ilan ettiği üzere, ekonomik eşit-

lik çabaları terk edildi. Çin sahillerinde, yabancı yatırım çekmeyi amaçlayan Dört Özel Ekonomik Bölge kuruldu. Deng, düşük emek maliyetlerinin yabancılara özellikle cazip geldiğini saptayarak, yabancı firmalar ile Çin devlet kuruluşları arasında ortak girişimlerin kurulmasını bile destekledi. Batı için tüketim malları üretmek üzere fabrikalar kuruldu; Hong Kong'un finansal gücüne hızlı erişimi olan Guangdong bölgesi ve Shenzen'de oluşturulan özel ekonomik bölge gibi alanlar özellikle başarılı oldu. İnsanlar zenginleşmeye ve çağrı cihazı, cep telefonu gibi modern zenginlik simgeleri edinmeye başladılar. Bu adımlar meyvelerini verdi ve Çin, 1990'ların başında ortalama gelirleri üçe katlayan şaşırtıcı bir ekonomik patlama yaşadı. Dünya Bankası'nın bildirdiğine göre, 170 milyon gibi hayret verici sayıda Çin köylüsü yoksulluktan kurtulmuştu.

Çin, bir protestocunun deyişiyle, "Beşinci Modernleşme"den, yani demokrasiden hâlâ çok uzaktı, ama kesinlikle Mao dönemine kıyasla çok daha büyük bir açıklık vardı. Politbüro'da görev yapan ve Deng gibi sık sık kovulduğu hâlde ayakta kalan Hu Yaobang (1915–89), dergilerde ve düşünce kuruluşlarında daha çok tartışma yapılmasını teşvik etti. Hatta Çin, ABD'yle diplomatik ilişkiler kurdu ve grup olarak gelen yabancı turistlerin ülkeye girmelerine için verildi; birçok genç Çinli ise öğrenim için yurt dışına gitti. Çin, bilimde ve teknolojide kaybettiği zemini geri kazanma çabası içindeyken, eğitim gerçekten büyük ilgi gösterilen bir alandı. Ama Deng'in "Dört Temel İlke"yi (sosyalist yol, proletarya diktatörlüğü, Komünist Partinin liderliği ve Marksizm-Leninizm-Maoizm ideolojisi ilkelerini) tanıtırken kanıtladığı gibi, eğitim, kurucu değerlerine sıkıca bağlı kaldı.

Yine de yeni özgürlükler, daha fazlasının istenmesine kapı açtı ve 1985–6'daki öğrenci protestoları, görece liberal eğilimli Hu Yaobang'ın istifasına yol açtı. Hu'nun öldüğü

Nisan 1989'da, ÇKP'nin günlük yaşamdaki yaygın rolüne karşı Çin çapında öğrenci protestoları patlak verdi. O yılın ilkbaharında, Tiananmen Meydanı, katılımcıların "bilim ve demokrasi" istedikleri eşi benzeri görülmemiş protestolara sahne oldu. Yaklaşık 1 milyon Çinli öğrenci, Göksel Barış Kapısı'nın önündeki alanda toplandı; özellikle dünya medyası başka bir önemli olay, yani Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un (doğ. 1931) ziyareti için oraya gelmişken, tüm bu olay, Çin hükümetine çok büyük sıkıntı verecek şekilde televizyon kameralarıyla kaydedildi.

Haziran ayı geldiğinde, meydanda hâlâ inatla direnen birkaç bin gösterici vardı, ama yetkililer 3 Haziran gecesi tankları ve zırhlı personel taşıyıcıları sevk ederek müdahalede bulundular. Büyük olasılıkla, o gece yüzlerce kişi yaşamını yitirdi, ama resmî ölü sayısı hiçbir zaman kamuoyuna açıklanmadı. Yüzlerce kişi tutuklandı ve birçoğu, hapisten kurtulmak için Batı'ya sığındı. Ne var ki, protestoların sonunda anlaşıldığı üzere, sertlik yanlıları üstün gelmişlerdi, bilim ve demokrasi çığlıkları ise susturulmuştu.

Üçüncü ve Dördüncü Kuşaklar

Tiananmen Meydanı, bazılarının korktukları felaket sonuçlara (iç savaşa ya da reformların bitirilmesine) neden olmadı. Gösterilere yola açmış olan 1980'lerin sonundaki liberal eğilimlere, yani o zamanki betimlemeyle "burjuva liberalizminin kötü rüzgârları"na elbette son verildi. 1992'ye gelindiğinde, artık 88 yaşında olan Deng bir halef seçmişti. O halef, 1989'daki protestolarla Pekin'deki yetkililerden daha etkili şekilde mücadele etmiş bir adam olan Şangay Belediye Başkanı Jiang Zemin (doğ. 1926) idi. 1989'dan beri Parti Genel Sekreteri olan Jiang, 1992'deki On Dördüncü Parti Kongresinde resmen lider oldu, 1997'deki On Beşinci Parti Kongresinde

de bu konumunu korudu. Yeni bir lider kuşağının ilk üyesi olan Jiang Zemin, köylü devrimcilerin sahneden çekilmesini ve iyi eğitimli, profesyonel teknokratların zirveye çıkmasını temsil ediyordu.

Tiananmen Meydanı protestolarından sonraki üç yılda, Çin aşağılanıp uluslararası toplumdan dışlanmıştı. Sertlik yanlıları, Çin'de palazlanmakta olan serbest girişimciliğe kısıtlamalar getirmeye başlamışlardı; genel Çin kamuoyuna pek az çekici gelmesine karşın, propaganda ve ideoloji kampanyaları geri dönmüştü. Ama dünyada komünist yönetimler yıkılırken, ÇKP sıkı sıkıya dizginleri elinde tuttu. Deng Şiaoping, Güney Çin'i dolaşmak ve pazara yönelik ekonomi hamlesini canlandırmak için 1992'de yeniden sahneye çıktı; bu, o yılın ilerleyen aylarında On Dördüncü Parti Kongresinin onaylayacağı bir kalk borusuydu. Deng'in mirası şaşkınlık yaratmıştır. Ölümünden beri, halefi Jiang'in liderliğiyle Çin, yıllık %8'lik bir GSYİH artışını devam ettirerek, dünyanın en yüksek kişi başına ekonomik büyüme oranlarından birine ulaşmayı başarmıştır. Şaşırtıcı bir şekilde, Çin, dünyanın en hızlı gelişen büyük ekonomisi olmuştur.

Başkan seçildiği 1993'te Jiang, Çin'in merkezî planlamaya dayalı sosyalist ekonomisini, esasen hükümetçe düzenlenen bir kapitalist pazar ekonomisine dönüştürmek üzere, yeni bir kavram olan "sosyalist pazar ekonomisi" terimini türetti; bu, Deng Şiaoping'in "Çin'e özgü sosyalizm"i yönünde atılmış bir başka adımdı. Bir zamanlar Çin sanayisinin, ticaretinin ve kültürünün kalbi olan Şangay'ın kapılarını yabancı yatırımlara sonuna kadar açmasına izin verildi. 1998'e gelindiğinde Jiang, Deng'in izlediği Parti yönetimini, hükümeti ve askeriyeyi ayırma politikasını tersine çevirmiş, ÇKP Genel Sekreterliği, Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı ve Merkezî Askerî Komisyon Başkanlığı görevlerini üstlenerek, yeniden

iktidarı tek kişide toplamış, böylelikle ülkeyi ve kurumlarını istikrara kavuşturmuş bulunuyordu. Yeni yüzyıl yaklaşırken, Çin ekonomisi her eğilime meydan okudu. 1997 Asya Finans Krizine ve 1998'de Yangçe'de oluşan büyük sel afetine rağmen, Çin'in GSYİH'si yine de büyümeyi sürdürdü. 2000'de yabancı yatırımlar dünyada yarı yarıya azalırken, Çin'de %10 arttı, dünyanın her yanından şirketler, Çin'deki ekonomik patlamanın sunduğu fırsatları kaçırmama telaşına girdi.

Dünyanın önde gelen finans merkezlerinden biri olan Hong Kong üzerinde egemenlik hakkı, uzun süren görüşmelerden sonra, 99 yıllık kiralama süresinin bitmesiyle birlikte Temmuz 1997'de Birleşik Krallık'tan Çin'e devredildi, böylece 156 yıllık İngiliz sömürge egemenliği sona erdi. Eski bir Portekiz sömürgesi olan Makao da devredildi. Her iki bölge de kendi işlerini yönetme hakkını korudu ve bağımsız ekonomik, toplumsal, adli sistemlerini sürdürdü.

Devam etmek istediğine inanılmasına rağmen, Jiang, Politbüro'dan ve Komünist Parti Genel Sekreterliği görevinden 2002'de ayrılarak, Çin'in "Dördüncü Kuşak" siyasal liderlerinin bir temsilcisi ve hiçbir devrimci referansı bulunmayan ilk lider olan Hu Jintao'nun (doğ. 1942) önünü açtı. Hu, 15 Mart 2003'te Devlet Başkanı olarak Jiang'ın yerine geçti. Yaşamının büyük kısmını da Komünist Parti bürokrasisinin içinde geçiren Hu ve başbakanı Wen Jiabao (doğ. 1942), yolsuzluk lekesi taşıyan bir hükümet (evet, bazı şeyler asla değişmez) ve maddiyatçılıkta şaşırtıcı bir yükseliş yaşayan bir ülke devraldılar. Gerçekten, kamuoyu yoklamalarına göre, yolsuzluk, toplumun neredeyse her alanında (hastanelerde, okullarda, poliste, toplumsal ve adli kurumlarda) bununla karşılaşan Çin halkı için birinci öncelikli sorundur. Yetkililerin, üst düzey kişilerin peşine düşmekte isteksiz davrandıklarını iddia edenler vardır. Bu nedenle, böyle olgularda verilen cezalar,

hukuki yaptırımdan çok, partiden ihraç biçimini almaktadır. Ama bazı değişiklikler olmuştur. Söz gelişi, 2002–2003'teki SARS epidemisi sırasında, dünyanın gözü kulağı Çin'e çevrilmişken, epidemiyle ilgili gizli veriler kamuoyuna açıklandı ve idari hatalar yapmış olan yetkililer görevden alındılar. Hatta Hu, Guangdong'a göze batan bir gezi düzenledi, Wen ise korkuları yatıştırmak için Pekin Üniversitesi'nde öğrencilerle öğle yemeği yedi.

Yeni hükümet, Çin nüfusunun hâlâ %50'sinden çoğunu temsil eden Çinli çiftçilere yardımcı olmaya çaba gösterdi. Benzeri görülmemiş bir hamleyle, çiftçilik üzerindeki tüm vergiler 2005'te kaldırıldı. Kırsal yoksulluğu azaltmak için de girişimlerde bulunuldu ve Çin'de yoksulluk oranı %10'un altına indi; okuryazarlık oranı ise bugün %95'in üstündedir. Medya üzerindeki denetim ilk başta gevşetilmiştir, ama hükümet, gazetecileri kovma ya da parti ilkelerine bağlı kalmayan gazeteleri kapatma yetkisini hâlâ elinde tutmaktadır. Ne var ki, İnternet, Çinli yetkililerin başına dert açmıştır. Halkına denetimsiz erişim olanağı sağlamaya ve ÇHC ile ilgili olumsuz eleştirel görüşleri ifade etme fırsatı tanımaya isteksiz olan yetkililer, "Çin'in Büyük Güvenlik Duvarı" olarak bilinen ve Çin'i, İnternet erişimi açısından dünyanın en baskıcı ileri ülkesi yapan bir dizi yasa ve yönetmelik çıkarmışlardır. Gerçekten, Uluslararası Af Örgütü, Çin'i, "dünyada kayda geçmiş en fazla sayıda tutuklu gazetecinin ve siber muhalifin" bulunduğu ülke olarak tanımlamıştır. İnternet sitelerinin içerikleri rutin olarak engelleniyor ve bireylerin İnternet erişimi, sayısı 30.000'i bulan İnternet polisince yakından izleniyor.

Geniş ölçüde iyileştirilen sağlık hizmetleri, birçok hastalığın kökünün kazınmasını sağlamıştır ve Çin, gelecek yıllarda, cüzamı ve iyot eksikliğini yok etmeyi umuyor. Nüfus, Mao Zedong döneminde patlama yaptıktan sonra, kısmen

ÇHC'de 1978'de yürürlüğe konulan tek çocuk politikası sayesinde doğum oranının düşmesinden dolayı artık istikrara kavuşmuştur. Çinli yetkililerin tahminine göre, bu politika, 400 milyondan fazla doğumu önlemiştir. 1940'ta 40 yıl olan yaşam süresi, atılan böyle adımların sonucu olarak, 72 yıla çıkmıştır. 2009'da Çin'in nüfusu tahminen 1.346.227.885'ti.

SONSÖZ

Çin Yol Ayrımında

2012'ye gelindiğinde, Uluslararası Para Fonu'na göre, itibari GSYİH açısından Çin dünyanın ikinci büyük ekonomisiydi ve Çin ekonomisi, 1978'de ekonomik serbestleştirmenin başlatıldığı zamanki düzeyden neredeyse yüz misli daha büyüktür. Çin ekonomisi şimdi ABD'nin ardından dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi ve ikinci en büyük ticaret gücüdür; 2011'de toplam uluslararası ticaret hacmi 3,64 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır. Şaşırtıcı olarak, 2007–2011 arasında Çin'in ekonomik büyümesi, tüm G7 ülkelerinin toplam büyümesine eşitti.

Bazıları biraz tartışmalı olan birçok faktör, bu hayret verici rakamlara katkıda bulunmuştur. Birincisi, neredeyse tükenmez bir ucuz emek kaynağına sahiptir ve yüz milyonlarca insan, fabrikalarda düşük ücretlerle uzun saatler boyunca çalışmak üzere kırsal kesimden şehirlere taşınmıştır. Üretkenlik yüksektir ve ülkenin altyapısı iyidir. Hükümet, sanayiye ve yatırıma olumlu bakıyor, ama eleştirel olarak Çin, birçoklarının kanısına göre düşük değerde tutulan ve Çin ile belli başlı ticaret paydaşları arasında anlaşmazlığa yol açan bir kambiyo oranı uyguluyor.

Bununla birlikte, Çin'e otuz yıldan beri çift haneli büyüme oranları sağlamış olan ekonomik modelin güçten düşmeye başladığı kanısı vardır; bu ise Çin Komünist Partisi'nin Kasım 2012'deki 18. Ulusal Kongresinde göreve getirilen ülkenin beşinci kuşak lideri Şi Cinping'i (doğ. 1953) zor seçeneklerle karşı karşıya getiriyor. Kaçınılmaz gibi görünen gerçek şudur ki, büyümede öngörülen bir düşüşten kaçınılmak isteniyorsa, değişiklik gereklidir. Birçok analistin kanısına göre, sözgelişi özel sektöre daha büyük bir rol verilmeli, Çin'in ihracata ve yatırıma dayalı politikasından uzaklaşılarak tüketim harcamaları özendirilmelidir. Ne var ki, bunlar, Çin Komünist Partisi içindeki ve uzun süredir özel muamele gören devlet şirketlerindeki güçlü çıkar çevrelerinin var güçleriyle karşı çıkacakları değişikliklerdir.

Yürürlükteki ekonomi modeli, Çin'de tehlikeli toplumsal gerginlikler yaratmıştır ve Asya'da zengin ile yoksul arasındaki geniş uçurumlardan birinin acı çektirdiği bir toplumun oluşmasından sorumludur. Hükümet, eğitimi yaygınlaştırarak ve sağlık sigortası sunarak bu sorunlarla başa çıkmaya çabalamasına karşın, hizmetlerin yetersizliği ayyuka çıkmıştır. Bununla birlikte, özellikle para sıkıntısı çeken yerel yönetimlerce yapılması gereken hâlâ pek çok şey vardır. Yaşlanan nüfus, sorunları ağırlaştırıyor ve kimsenin hoşlanmadığı tek çocuk politikası, emekli aylıklarını ödemek için vergi verecek çalışan gençlerin sayıca azalması anlamına geliyor. Bu arada, dünyanın en çok kirletilmiş yirmi şehrinden on altısı Çin'de bulunuyor ve çevre giderek büyük bir sorun hâline geliyor. Ağaç dikimi seferberlikleri ve kentsel atık gidermede sağlanan ilerlemeler, bu sorunlarla başa çıkma çabalarını ortaya koyuyor, ama bunlar hiçbir şekilde yeterli değil ve öngörülebilir bir gelecekte, Çin halkının yeni arabalara, yeni evlere, tüketim mallarına duyduğu arzuya feda edilebilir.

Birçok eleştirmen, Çin'in tırmanan sorunları nedeniyle tek parti sistemini suçlayarak, ilerlemek için ülkenin, daha demokratik hâle gelmesi gerektiğinde ısrar ediyor. Sanatçı Ai Weiwei (doğ. 1957) gibi tanınmış eylemciler, liderlere eleştiriler yöneltmekle oldukça büyük bir riske giriyorlar, ama tepedekiler, siyasal reforma ya da demokrasiye ilgi göstermiyorlar. Bunların yerine, ekonomiye ve toplumsal istikrara odaklanıyor, büyümenin sürmesini teşvik edebilmeyi umuyorlar. Gelecek on yıl, bu açıdan kritik önem taşıyacak. Eğer başarısız olurlarsa, Çin halkının ayağa kalarak değişiklik yapmasının zamanı gelebilir, üstelik bu, onların uzun ve büyüleyici tarihinde ilk kez olmayacak.

Teşekkür

Üzerinde çalışma ayrıcalığına kavuştuğum en ödüllendirici projelerden birisi olan kısa tarihler dizisini hazırlama fırsatını bana tanıdıkları için Ion Mills'e ve Pocket Essentials'daki ekibine minnettarım. Ayrıca, kitap dünyasındaki en harika insanlardan birisi olan, yılmaz editörüm Nick Rennison'a da teşekkürü bir borç bilirim. Ama herkesten önce, yaptığım onca şeye rağmen cömert ve özverili desteğini benden esirgemeyen eşim Diane'e teşekkür ederim.

Ek Okuma Önerileri

Dikötter, Frank, *Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958–62*, Bloomsbury: Londra, 2011

Ebrey, Patricia Buckley, *The Cambridge Illustrated History of China*, Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 1996

Fenby, Jonathan, *The Penguin History of Modern China: The Fall and Rise of a Great Power, 1850–2009*, Penguin: Londra, 2009

Gascoigne, Bamber, *A Brief History of the Dynasties of China*, Robinson Publishing: Londra, 2003

Keay, John, *China: A History*, Londra, HarperPress, 2009

Kruger, Rayne, *All Under Heaven: A Complete History of China*, Wiley, Chichester, 2003

Mitter, Rana, *Modern China: A Very Short Introduction*, Oxford University Press: Oxford, 2008

Paludan, Ann, *Chronicle of the Chinese Emperors*, Thames & Hudson: Londra, 1998

Roberts, J. A. G., *The Complete History of China*, Stroud: Sutton, 2003

Roberts, J. A. G., *A History of China*, Palgrave: Londra, 2006

Dizin

A
ABD 138, 156, 164, 165, 167, 171, 174, 181
afyon 119, 120, 121, 122, 124, 125, 130
Afyon Savaşı 119, 121, 124, 125
Almanya 8, 131, 141, 142, 145, 150, 156
ata tapımı 104
ayaklanma 91, 126, 138, 141
B
Bambu Vakayinameler 7, 18
Banquan Savaşı 18
barbarlar 120
barut 70, 74
Belgeler Kitabı 18, 21, 27
Beş İmparator 17, 44, 109
Birinci Dünya Savaşı 141, 144
Britanya 8, 117, 119, 121, 125, 131, 137, 145, 166
Budacılık 56, 57, 58, 104
Buda, Siddarta Gautama 56, 57, 90, 91, 132, 166
bürokrasi 42, 114
Büyük İleri Atılım 165, 166, 167, 168
Büyük Sel 19
Büyük Tarihçinin Kayıtları 7, 18, 26, 42
C
Cengiz Han 80, 81, 82
Chen Hanedanı 55
Chongqing 156, 157
Chongzhen, Ming Hanedanı İmparatoru 107
Cilalı Taş Çağı (Neolitik) 5, 15, 17, 18, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 45, 47
Cixi, Dul İmparatoriçe, Qing 127, 131, 132, 133, 134, 136
Cizvitler 105, 112
Çan Kay Şek 147, 148, 149, 155, 159
Çin Cumhuriyeti 139, 141, 143, 158
Çin'i Diriltme Derneği 137
Çin-Japon Savaşı 137, 142, 154, 156
Çin Seddi 7, 37, 45, 53, 70, 79, 80, 84, 89, 99, 107, 109, 110
Çu Enlay 154, 165, 168, 171, 173
D
Dalay Lama 115
demokrasi 132, 175
Deng Şiaoping 168, 171, 173, 176
devrim 137, 138, 145, 146, 161
Devrimci İttifak 136, 138
din 25, 44, 56, 57, 86, 104, 112
Dörtlü Çete 169, 172

E
edebiyat 60, 102, 103
eğitim 41, 58, 69, 90, 106, 126, 131, 132, 138, 146, 150, 161, 165, 172, 174
F
felsefe 34
Feng Yuxiang 144
Fransa 2, 8, 125, 131, 173
Fu Xi 17, 18
G
Gansu 67, 80
Gaozong, Song Hanedanı İmparatoru 62, 73, 74
Gaozong, Tang Hanedanı İmparatoru 62, 73, 74
Gaozu, Han Hanedanı 39, 40, 45, 59
göç 117, 130, 131
Gök Irmak (Yangçe) 11, 16, 53, 106
Guangdong 71, 83, 122, 123, 125, 130, 137, 148, 174, 178
Guangxu, Qing Hanedanı İmparatoru 132, 134
Guizhou 98, 143
H
hadımlar 48, 96, 98, 107
Halk Kurtuluş Ordusu 152, 158
Hanedanı 7, 8, 18, 19, 21, 35, 39, 40, 44, 46, 49, 51, 54, 55, 59, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 78, 79, 81, 82, 83, 89, 92, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 108, 109, 135, 150
Han Hanedanı 8, 39, 44, 66
Hıtaylar 66, 70, 84, 87
Hindistan 56, 57, 58, 81, 117, 120, 166
Homo erectus 15
Hong Kong 121, 125, 128, 137, 170, 174, 177
Hruşçov, Nikita 165, 166, 167
Huangho (Sarı Irmak) 11
Huizong, Song Hanedanı İmparatoru 73
Hunlar 12, 45
I
İkinci Dünya Savaşı 156, 164
İran 47, 81, 82
İslam 104
istila 45, 67, 82, 164
isyan 36, 38, 52, 60, 63, 107, 111
işkence 95, 138
J
Japonlar 106, 108, 131, 141, 142, 154, 156, 157
Japonya 8, 58, 74, 88, 106, 131, 132, 136, 137, 138, 141, 142, 144, 145, 147, 149, 151, 152, 156, 157
Jingkang Olayı 73
K
kâğıt 8, 40, 42, 72, 75, 87, 88, 94, 97
Kaifeng 66, 69, 73, 74, 76, 80, 89
kıtlık 8, 90, 106, 107, 124, 156,

167
Kızıl Muhafızlar 169, 170
Kızıl Ordu 153, 154, 155, 156, 158
Kızıl Türbanlılar 90, 91
KMT (Kuomintang) 147, 148, 156, 157, 158
Komünist Parti 168, 173, 177
Konfüçyüs 24, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 56, 69, 105, 115
Konfüçyüsçülük 30, 42, 105
Kore 55, 69, 74, 100, 106, 109, 115, 131, 164
Kore Savaşı 164
köylüler 12, 32, 47, 49, 60, 64, 71, 85, 106, 116, 126, 134, 153, 162, 163, 168
Kubilay Han 83, 84, 87, 88, 89
Kuomintang 140, 141, 147, 148, 149, 157, 158, 159
Kültür Devrimi 167, 168, 170, 171, 173
L
Liang Hanedanı 66
Lin Piao 158, 169, 171
Lin Zexu 120
Li Zicheng 106, 107, 110
Li Zongren 158
Lunyu ya da Seçmeler 26
M
Mançurya 53, 70, 73, 99, 109, 142, 144, 149, 151, 157, 158, 168
Mao Zedong 34, 145, 146, 147, 152, 153, 154, 159, 161, 162, 168, 170, 172, 173, 178
matematik 105, 112
Mensiyüs 30, 33, 105
Ming Hanedanı 89, 92, 97, 98, 100, 102, 104, 108
Moğol Hanedanı 79
Moğolistan 37, 42, 53, 79, 80, 81, 84, 88, 92, 99, 115, 140, 141, 149, 171
Moğollar 12, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 92, 99, 108, 110
Müslümanlar 84, 86
müzik 9, 20, 26, 34, 44, 112
N
Nanjing 91, 92, 93, 96, 105, 123, 124, 126, 127, 143, 149, 155, 156, 158
Nanking Antlaşması 121
Nepal 56, 57, 115
Nurhaci 109, 110
nüfus 36, 40, 46, 50, 63, 71, 75, 89, 109, 163, 182
O
Orta Krallık 5, 8, 9, 11, 13, 35, 44, 68, 79, 92, 94, 98, 103, 117, 119, 121, 128, 133, 142
öğrenim 26, 138, 165, 174
P
Pekin (Beijing) 11, 15, 68, 80, 83, 84, 87, 89, 92, 96, 99, 104, 107, 110, 112, 122, 125, 133, 138, 143, 145, 146, 149, 152, 155, 158, 159, 169, 175, 178

Pekin İnsanı 15
Peng Dehuai 164, 167
Polo, Marko 76, 84, 85, 86, 155
pusula 58
Puyi (bkz. Xuantong) 136, 139, 140, 151
Q
Qing Hanedanı 135
R
Ricci, Matteo 103, 104, 105
Rusya 79, 81, 82, 115, 125, 131, 132, 140, 151, 165
S
Sarı Irmak (Huangho) 11, 12, 16, 18, 24, 31, 53, 54, 87, 90, 106, 107, 149
Savaşan Devletler 25, 30, 35
Seçmeler (Lunyu) 26, 27, 29
sel 8, 19, 40, 90, 126, 177
Shiji (Büyük Tarihçinin 18, 26
Shikai, Yuan, General 139, 142, 143, 147
siyaset 45, 51
Song Hanedanı 8, 68, 69, 70, 72, 73, 78, 83, 99, 150
Stalin, Jozef 165
sulama 18, 19, 31, 145
Sun Yatsen 137, 138, 139, 140, 141, 144, 147
Şangay 12, 121, 126, 128, 140, 146, 148, 152, 156, 158, 171, 173, 175, 176
Şarkılar Kitabı 27, 28
T
Taiping Ayaklanması 122, 123
Tang Hanedanı 40, 59, 65
Tangutlar 81
Tayland 115
Tayvan 115, 131, 155, 159, 165, 167
teknoloji 19, 78, 173
Terrakota Ordusu 37
Tiananmen Meydanı 159, 169, 171, 175, 176
Tibet 12, 45, 86, 87, 115, 141, 149, 166
Tongmenghui 136, 147
Tumu Savaşı 99
Tunç Çağı 18
U
Üç Hükümdar 17, 44, 109
Üç Krallık 50, 51
V
vergi 7, 22, 36, 47, 60, 61, 63, 76, 84, 93, 96, 97, 106, 107, 111, 112, 122, 124, 126, 131, 152, 182
Vietnam 37, 46, 47, 88, 115
W
Wuhan 123, 149, 156
Wu, Han Hanedanı 21, 22, 25, 38, 40, 41, 42, 45, 50, 51, 53, 62, 63, 67, 68, 102, 103, 110, 111, 144
Wu Zetian, Zhou Hanedanı İmparatoriçesi 62
X
Xin Hanedanı 46

Xunzi 34
Y
Yangçe (Gök Irmak) 11, 12, 19, 37, 50, 54, 55, 68, 82, 83, 91, 92, 98, 111, 123, 125, 144, 156, 158, 177
Yasak Şehir 96, 112, 127, 132, 140
yoksulluk 77, 178
Yuan Hanedanı 99
Yu, Büyük 19, 38, 39, 52
Yunnan 92, 98, 143, 156
Yüz Düşünce Okulu 32
Z
Zheng He 100, 101
Zhongzong 62
Zhou Hanedanı 109
Zhushu Jinian (Bambu 18

Aynı zamanda uygarlığın dünya üzerindeki birkaç bağımsız doğum yerinden biri olan Çin, tarihöncesinden kalan insanlık mirasını temel alarak antikçağdan itibaren mülki ve askeri örgütlenme, bilim, teknoloji, sanat ve düşünce alanlarında kaydettiği başarılarla tüm insanlığın imgeleminde kalıcı bir iz bırakmıştır. Çin seddi, Yasak Şehir ve Toprak Askerler gibi anıtsal nitelikteki eserleri bilmeyen, hayran kalmayan yoktur.

Kaydettiği başarılar kadar büyük felaketlere, işgallere uğramış, isyanlarla, salgınlarla boğuşmuş, iniş ve çıkışlar yaşamış Çin'in yıldızı 21. yüzyılda tekrar parlamaya başlamış, siyasal, askeri, ekonomik ve teknolojik bakımdan Batı ittifak sistemine rakip bir kuvvet merkezi haline gelmiştir.

Dünyanın en büyük nüfuslu ülkesi olan Çin'in heyecanlı ve uzun öyküsü, insanlık tarihinin kısa bir kitaba sığdırılması en güç seksiyonlarından biri olsa gerek; ama Gordon Kerr bunu ustalıkla yapıyor.

internet satış
saykitap.com
30 TL
ISBN 978-605-02-0854-2
SAY YAYINLARI

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik